

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
HAÇLI SEFERLERİNDE HALEP (1097-1124)

Yüksek Lisans Tezi

Melek KURTBAŞ

Çorum 2020

HAÇLI SEFERLERİNDE HALEP(1097-1124)

Melek KURTBAŞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Zehra GENÇEL EFE

ÇORUM-2020

KABUL VE ONAY

Melek KURTBAŞ tarafından hazırlanan *Haçlı Seferlerinde Halep(1097-1124)* başlıklı bu çalışma, 04/05/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....
Doç. Dr. Nadir KARAKUŞ(Başkan)

.....
Dr. Öğr. Üyesi Zehra GENÇEL EFE(Danışman)

.....
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (04/05/2020)

Melek KURTBAS

ÖZET

KURTBAŞ, Melek. *Haçlı Seferlerinde Halep (1097-1124)*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2020.

Halep şehri, IX. X. ve XI. yüzyıllarda stratejik konumu nedeniyle hem İslâm devletleri hem de Bizans için önemli bir konumda bulunuyordu. Haçlıların bölgeye gelmesiyle önemi daha da artan Halep, istila hareketlerine sahne olmuştur. Çevresinde bulunan pek çok yer Haçlıların eline geçmiştir. Ancak Halep, güçlü bir kaleye sahip olması ve siyasi anlaşmalar nedeniyle Haçlılar tarafından ele geçirilememiştir.

Bu çalışmada Haçlı Seferlerinde Halep'in 1097-1124 yılları arasındaki siyasi ve sosyal tarihi hakkında bilgi verilmektedir. İlkçağlardaki Halep ve İslâmî dönem ile birlikte Türklerin bölgedeki mücadelelerine değinilmiştir. Bunun yanında, Haçlıların Halep Selçuklu Meliki Rıdvân döneminde Suriye bölgesine geldikleri için bu dönem geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Bâtınîler ile olan ilişkisinden bahsedilmektedir. Bu çalışmanın amaçlarında biri de Bâtınîlerin Halep'teki gücünü tespit etmektir. Melik Rıdvân'ın Bâtınîler adına Halep'te bir dârü'd-da've (propaganda merkezi) kurması onlara verdiği değeri ve onlardan ne denli etkilendiğini göstermektedir. 18 yıllık hâkimiyeti boyunca Rıdvân, Halep'in başta Haçlılar olmak üzere başka ellere geçmemesi için çabalamıştır.

Rıdvân'ın ölümü üzerine melikliğin başına geçen oğlu Alparslan el-Ahras, bir yıl kadar kısa bir süre tahtta kalabilmiş, Bâtınîler ile mücadele etmiştir. Onun ölümünden sonra yerine kardeşi Sultanşah geçmiştir. Ancak Sultanşah'ın küçük yaşta olmasından dolayı Halep'in yönetimi Atabeg Lü'lü'nün eline bırakılmıştır. Ancak, onun yanlış politikaları Halep halkı şehrin yönetimi için, Artukoğlu İlgazi'ye haber göndermiştir. İlgazi'nin, yönetimi ele almasıyla Halep sıkıntılı günlerinden kurtulmaya başlamış ve ölümüne kadar geçen sürede Haçlılar ile sürekli mücadele içinde olmuştur. İlgazi'nin ölümünden kısa bir süre sonra ise bölgeye Belek b. Behram hâkim olmuş o da amcası İlgazi gibi Haçlılar'a karşı başarılı mücadeleler vermiştir.

Anahtar Kavramlar: Artukoğlu İlgazi, Bâtınîler, Haçlılar, Halep, Melik Rıdvân.

ABSTRACT

KURTBAŞ, Melek. *Aleppo on Crusades (1097-1124)*, (Master Thesis), Çorum, 2020.

The city of Aleppo, IX. X. and XI. Due to its strategic location in the centuries, it was in an important position for both Islamic states and Byzantine. Aleppo, whose importance increased with the arrival of the Crusaders in the region, witnessed the invasion movements. Many places around him were conquered by the Crusaders. However, Aleppo could not be taken over by the Crusaders due to its strong fortress and political agreements.

In this study, information is given about the political and social history of Aleppo between 1097-1124 in the Crusades. Along with Aleppo and the Islamic period in the ancient times, the struggles of the Turks in the region were mentioned. Besides, since the Crusaders came to the Syrian region in the period of Aleppo Seljuk Meliki Rıdvân, this period is widely explained. The relationship with Batinis is mentioned. One of the aims of this study is to determine the power of Batinis in Aleppo. The establishment of Melik Rıdvân in a Aleppo (propaganda center) in Aleppo on behalf of Batinis shows the value it gives them and how much they are affected by them. During his 18-year rule, Ridvan tried to prevent Aleppo from falling into other hands, especially the Crusaders.

Alparslan al-Ahras, his son who took over the title of the rebel upon the death of Rıdvân, was able to stay on the throne for a short period of a year and fought against Batinis. After his death, his brother Sultaṅşah was replaced. However, since Sultaṅşah was at a young age, the management of Aleppo was left to the hands of Atabeg Lu. However, his wrong policies, the people of Aleppo sent news to Artukoğlu İlgazi for the management of the city. When İlgazi took over the management, he started to get rid of Aleppo troubled days and was in constant struggle with the Crusaders until his death. Shortly after the death of İlgazi, Belek b. Behram became dominant and he had successful struggles against the Crusaders like his uncle İlgazi.

Keywords: Artukoglu Ilgazî, Batinis, Crusaders, Aleppo, Melik Ridvan.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	vii
ÖN SÖZ	viii
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN GEREKÇESİ.....	2
B. ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM	3
C. KAYNAKLAR	4
a. Temel Kaynaklar	4
b. Modern Kaynaklar	10

BİRİNCİ BÖLÜM HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ HALEP

1.1. HALEP TARİHİ.....	12
1.1.1. İslami Dönemde Halep.....	16
1.2. TÜRK KOMUTANLAR DÖNEMİNDE HALEP ŞEHİRİ.....	20
1.2.1. Tolunoğulları Dönemi	20
1.2.2. İhşîdîler Dönemi.....	22
1.3. HAMDANİLER DÖNEMİNDE HALEP	23
1.4. MİRDASİLER DÖNEMİ.....	25
1.5. HÂRUN B. HÂN DÖNEMİ	27
1.6. EMİR AFŞİN VE EMİR SUNDUK	30

İKİNCİ BÖLÜM SURIYE SELÇUKLU MELİKLİĞİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞMESİ

2.1. UVAKOĞLU ATSIZ.....	33
2.2. TACÜDDEVLE TUTUŞ DEVRİ	37

2.3. KASIMÜDDEVLE AKSUNGUR	42
2.4. REY SAVAŞI VE TUTUŞ'UN ÖLÜMÜ	46
2.5. HALEP SELÇUKLU MELİKLİĞİ'NİN KURULUŞU	47
2.6. SURUC VE URFA HAREKÂTI	48
2.7. RIDVÂN VE DUKAK ARASINDAKİ MÜCADELE	50
2.7.1. Birinci Dimaşk Seferi.....	52
2.8. FÂTIMİLERİN KUDÜS SEFERİ	53
2.9. YUSUF B. ABAK'IN ÖLDÜRÜLMESİ VE İKİNCİ DIMAŞK SEFERİ.....	54
2.10. KINNESRİN SAVAŞI.....	55
2.11. MİSİR FÂTIMİLERİ ADINA HUTBE OKUNMASI	57
2.12. HUMUS SEFERİ	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM HALEP SELÇUKLU MELİKLİĞİ VE HAÇLILAR

3.1. I. HAÇLI SEFERİ	61
3.2. İZNIK'İN KAYBI.....	63
3.3. ESKİŞEHİR (DORYLAİON)SAVAŞI	65
3.4. ANTAKYA'NIN HAÇLILAR TARAFINDAN ZAPTI.....	66
3.5. AZAZ İSYANI	69
3.6. EL-BARE VE MAARRETÜNNU'MÂN'IN İŞGALİ	70
3.7. KELLÂ BOZGUNU	72
3.8. BOHEMOND'UN HALEP KUŞATMASI	73
3.9. MELİK DUKAK'IN HUMUS'U ELE GEÇİRMESİ.....	74
3.10. RIDVÂN'IN TANCRED İLE MÜCADELESİ.....	75
3.11. BELİH ÇAYI SAVAŞI.....	75
3.12. MELİK DUKAK'IN ÖLÜMÜ.....	76
3.13. ARTAH'IN KAYBI VE HALEP SELÇUKLU MELİKLİĞİ'NİN DURUMU	77
3.14. MELİK RIDVÂN'IN HAÇLILARA KARŞI GİRİŞMİŞ OLDUĞU İTTİFAK GİRİŞİMLERİ	78
3.14.1. İlgazi ve Alpi İle İttifakı.....	78

	Sayfa
3.14.2. Bâtınîlerle İşbirliği ve Efamiye Emiri İbn Mülaib'in Öldürülmesi	80
3.14.3. Rıdvân'ın Çavlı ile İttifak Girişimleri.....	82
3.14.4. Sultan Muhammed Tapar ve Çavlı Arasındaki İlişki.....	82
3.14.5. Haçlılara Karşı 1110 Seferi.....	83
3.15. ANTAKYA HAÇLI KONTLUĞU İLE İLİŞKİLER.....	84
3.16. HAÇLILARA KARŞI 1111 SEFERİ.....	85
3.17. TUĞTEGİN İLE İTTİFAK	86
3.18. MELİK RIDVÂN'IN ÖLÜMÜ.....	87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM RIDVÂN SONRASI HALEP MELİKLİĞİ

4.1. ALPARSLAN EL-AHRAS DÖNEMİ	90
4.1.1. Halep Meliki Oluşu ve İlk İcraatı.....	90
4.1.2. Bâtınîleri Tenkili	91
4.1.3. Tuğtegin ile İşbirliği.....	91
4.1.4. Alparslan el-Ahras'ın Öldürülmesi	92
4.2. SULTANŞAH DEVRİ	93
4.2.1. Lü'lü Yönetimi.....	94
4.2.2. Yaruktaş'ın Halep Yönetimi	97
4.3. ARTUKOĞLU İLGAZİ DÖNEMİ.....	98
4.3.1. Kanlı Meydan Savaşı	100
4.3.2. İlgazi'nin Diğer Haçlı Kontlukları İle Mücadelesi	102
4.3.3. İlgazi ve Dübeys'in İttifakı	103
4.3.4. Süleyman'ın İlgazi'ye İsyanı	104
4.3.5. Zerdanâ Kuşatması ve İlgazi'nin Ölümü	105
4.4. BELEK B. BEHRAM.....	105
SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	111
EKLER	118
EK-1. Pierre l'Ermite, Sefere Çıkan Haçlılara Yol Gösteriyor	118
EK-2. Drakon Savaşı'nda Haçlıların Türklere Yenilgisi.....	119

	Sayfa
EK-3. Haçlı Seferleri Zamanında Anadolu	120
EK-4. Eskişehir Yakınında Dorylaion Savaşı	121
EK-5. Kürboğa'nın Ordusu İle Haçlıların Savaşı	122
EK-6. Halep Kalesi	123
EK-7. Halep Kalesinin Dış Görünüşü	124
EK-8. Halep Selçuklu Melikliği Hâkimiyet Alanları.....	125
EK-9. Halep Şehir Planı	126

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

a.s.	:Aleyhis Selam
Bk.	:Bakınız
c.	:Cilt Numarası
çev.	:Çeviren
ETÜ.	:Erzurum Teknik Üniversitesi
h.	:Hicri
m.	:Miladi
M.Ö.	:Milattan Önce
M.S.	:Milattan Sonra
ö.	:Ölümü
TDV.	:Türkiye Diyanet Vakfı
y.y.	:Yayın Yeri

ÖN SÖZ

İnsanoğlu yaşamının tarihi sürecine baktığımızda bazı bölgeler, diğer bölgelere kıyasla daha fazla ilgi görmüştür. İnsanoğlu ilk zamanlarda suyun yakın olduğu bölgelere yerleşmeye başlamış, daha sonra bilimin ve endüstrinin ilerlemesi ve ticaretin artmasıyla gelişmiş şehirler oluşmuştur. İşte tüm bu yakınlıklardan ve özelliklerinden dolayı bazı bölgeler siyasi ve ticari olarak önemini korumuş ve arttırmıştır. Halep de bu şehirlerden birisidir. Ortaçağ'da Halep, o dönem için önemli bir konumda bulunuyordu. Hem İslâm devletleri hem de Bizans bu bölge ile yakından ilgilenmiştir. Daha sonraları ortaya çıkan Türkmen akınları ile Türklerde artık bu bölgede etkin güç olmaya başlamışlardır. Bu çalışmamızda Halep'in İlk çağlardan itibaren, kimlerin hâkimiyetine girdiğini, bu bölgenin neden önemli olduğunu ve Türklerin bölgeye gelmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni güç dengeleri hakkında bilgi vermesi yönünden faydalı olabileceğini düşünüyoruz.

Haçlı Seferlerinde Halep (1097-1124) adlı çalışmamızda olabildiğince ilk kaynaklardan bilgiler toplanmaya çalışılmıştır. Güncel kaynaklardan, araştırmacıların makalelerinden ve lisans ve yüksek lisans tezlerinden istifade edilmiştir. Alınan bilgiler çağdaş kaynaklarla karşılaştırılıp, onlarla birlikte işlenerek akademik anlamda değerli hale gelmesi amaçlanmıştır. Halep'in siyasi olayları, emirleri ve bu emirlerin kendi aralarındaki taht mücadelelerinin Halep'e olan etkisi her açıdan incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda Bâtınîlerin bölge kaderine etkilerinden ve Halep Selçuklu Meliki Rıdvân ile olan ittifaklarından bahsedilmiştir. Bu çalışmayla Halep, I. Haçlı Seferleriyle birlikte incelenmiştir. Haçlıların bu bölgede yapmış olduğu istila ve bölge halkının uğradığı kıyımlardan bahsedilmiştir. Çalışmamızın içeriği ve sunuluş biçimi ile ilgili bilgiler giriş bölümünde yapılmıştır.

Bu çalışma esnasında her aşamada bilgisini, içtenliğini ve desteğini benden esirgemeyen, verdiği telkinlerle beni güçlendiren danışman hocam Dr.Öğr. Üyesi Zehra Gençel Efe'ye teşekkür etmek istiyorum. Akademik alanda ilerlememiz için bizi teşvik eden ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Azimli hocama ve tez konum hakkında bana yol gösteren Doç Dr. Nadir Karakuş hocama da özel teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışma esnasında maddi manevi hiçbir zaman desteğini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan eşim Orhun Batuhan Kurtbaş'a, manevi olarak desteğini hissettiğim kızım Defne Duru'ya ve aileme teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Halep, ilk olarak M.Ö. 3. bin yıla ait çivi yazısı ile yazılmış olan Akkad tabletlerinde “Halaba” ve “Halman/Halwan” adı altında karşımıza çıkmaktadır. Hitit kralı Murşili (MÖ 1620-1590) zamanında Halep, Geç Hitit Devleti’ne dönüşmüştür. Daha sonraları Asurluların, Selevkosların ve Romalıların hâkimiyetine girmiştir. Roma döneminden sonra da Bizanslıların hâkimiyeti altına girmiştir.

Ortaçağ’da Halep, o bölge için önemli bir konumda bulunuyordu. Hem İslam devletleri hem de Bizans burası ile yakından ilgilenmiştir. Bizans’ın elinde bulunan Antakya’nın korunması için Halep şehrinin de Bizans’ın elinde olması gerekiyordu. Daha sonraları ortaya çıkan Türkmen akınları ile Türkler de artık bu bölgede etkin güç olmaya başlamışlardı. Selçuklular zamanında Suriye bölgesine fetihler düzenleyen Tutuş, Halep’i de alarak Suriye ve Filistin Selçuklu Devletini (1092-1117) kurmuştur. Halep bu dönemden itibaren Selçukluların hâkimiyeti altına girmiştir.

Hazırlamış olduğumuz Haçlı Seferlerinde Halep (1097-1124) adlı tez çalışmamızda, tarih kronolojisi esas olarak alınmıştır. Çalışmamızda olabildiğince ilk kaynaklar kullanılmaya çalışılmış Halep tarihi hakkında ki bilgiler toplanıp aktarılmaya çalışılmıştır. Güncel kaynaklardan, araştırmacıların makalelerinden, yüksek lisans ve doktora tezlerinden istifade edilmiştir.

Çalışmamız dört ana bölümden oluşmaktadır. Halep’in ilk çağlardaki siyasi, sosyal, fiziki ve ekonomik durumu ilk bölümde ele alınmıştır. Bu dönemde farklı güçlerin istila hareketleri nedeniyle çok fazla el değiştirdiği ve bunlardan kaynaklı olarak gördüğü tahribat hakkında bilgi verilmiştir. İslâmî döneme gelindiğinde ise Halep’in fetih süreci ele alınmıştır. İlk fetihlerin başlamasına tekabül eden dönem için, Halid b. Velid komutasındaki İslam ordularının Suriye bölgesine yapmış olduğu fetih hareketleri anlatılmıştır. İslam ordularının Bizanslılar ile yaptığı savaşlardan bahsedilmiştir.

Emevilerden sonra bölgeye Abbâsîler hâkim olmuşlardır. Abbâsîler döneminde çoğunlukla bölge buraya atanan Türk valilerince yönetilmiştir. Türkler, İslamiyet’i kabul etmelerinden itibaren birçok alanda Abbâsîlerin hizmetinde bulunmuşlardır. İlk başlarda askeri vali olarak görev yapan Türkler daha sonraları bu bölgeleri ele geçirerek hâkimiyetlerini kurmuşlardır. Bu çalışmamızın ikinci bölümünde, Tacüddeve Tutuş’un

Suriye bölgesinde girişmiş olduğu fetih hareketlerinden bahsedilmiş ve Tutuş'un ölümünden sonra onun kurmuş olduğu Suriye Selçuklu melikliğinin başına oğlu Rıdvân'ın geçmesiyle ikinci bölüm tamamlanmıştır.

Rıdvân'ın Halep'in çevresine hâkim olmak için girişmiş olduğu fetih hareketlerine ikinci bölümde değinilmiştir. Burada kardeşi Dudak ile aralarında çıkan taht mücadelelerinden ve bunun sonucunda Suriye Selçuklu melikliğinin Halep ve Dımaşk Selçuklu melikliği olarak ikiye ayrılmasından bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde ise Haçlıların bölgeye gelmesiyle Halep Selçuklu melikliğinin Haçlılar ile mücadelesi ve Rıdvân'ın Halep'i korumak için Haçlılara karşı diğer Müslüman emirler ile yapmış olduğu ittifak girişimleri anlatılmış, bu girişimlerin başarıları veya başarısızlık gerekçeleri anlatılmıştır. Rıdvân, hâkim olduğu bölgeleri korumak için, karşısında büyük bir tehlike olan Haçlılar ile de zaman zaman anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Müslüman emirlerin kendi aralarında girişmiş olduğu taht mücadelelerinden ve bu durumun bölge kaderine etkilerinden bahsedilmiştir.

Haçlı tehlikesi ve devlet idarecilerinin yanlış politikaları sonucunda, Halep Selçuklu melikliğinin yıkılmasına neden olan durum ve Halep'i eline alan İlgazi'nin ve ondan sonra Halep'e hâkim olan yeğeni Belek. Behram'ın siyasi ve askeri faaliyetleri dördüncü bölümde verilmiştir. Rıdvân'ın ölümünün ardından yerine geçen oğlu Alparslan el-Ahras'ın, atabeği olan Lü'lü tarafından suikast sonucu öldürüldüğü anlatılmaktadır. Alparslan el-Ahras'ın ölümünden sonra tahta çıkan kardeşi Sultanşah 6 yaşında olmasından dolayı, idareyi ele alan Lü'lü'nün hâkimiyetianlatılmaktadır. Son olarak da istilalar ile yorulan,siyasi ve ekonomik açıdan bitme noktasına gelen Halep'in, halkın isteği doğrultusunda Artukoğlu İlgazi'ye bölgenin hâkimiyeti için başvurmasından bahsedilmektedir. Bölgeye gelen İlgazi'nin, Halep Selçuklu melikliğine son verdikten sonra hâkimiyeti ele alması ve burası için yapmış olduğu mücadeleler anlatılmıştır. Son olarak da İlgazi'nin yeğeni Belek'in Halep'i hâkimiyeti için bölgedeki emirler ve Haçlılarla yapmış olduğu mücadeleler anlatılarak, Haçlı Seferlerinde Halep (1097-1124) adlı çalışmamız tamamlanmıştır.

A. ARAŞTIRMANIN GEREKÇESİ

Gerek İslâmî kaynaklarda gerekse çağdaş kaynaklarda Halep ve Haçlı seferleri hakkında çokça bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler içerisinde bölgelerin stratejik önemi ya

da savaşlarda göstermiş oldukları başarılar nedeniyle bazı isimler ön plana çıkmıştır. Bizde bu çalışmamızda içinde bulunduğu bölgenin siyasi ve coğrafi açıdan önemli olması nedeniyle sürekli dış tehlikelere açık olan Halep hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Çalışmamızda Halep Selçuklu meliki Rıdvân'ın Halep hâkimiyeti ve faaliyetlerini yeni bir bölüm olarak inceledik. Rıdvân Halep'in yönetiminde devlet adamı olarak eksik olan taraflarını, verdiği kararların altında yatan sebepleri o dönemin şartları çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamız dört bölüm ve sonuç olarak sunulacaktır. Birinci bölümde ilkçağlardaki Halep, ikinci bölümde Suriye Selçuklu Melikliği'nin kuruluşu, Rıdvân dönemi, üçüncü bölümde Haçlılar'ın faaliyetleri, son bölümde ise Rıdvân sonrası Halep'e hâkim olan güçlerin kendi aralarında ve Haçlılar ile olan mücadeleleri hakkında bilgi verilmiştir.

B. ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM

Çalışmamızda ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarını kullanmaya özen gösterdik. Bunun yanında çağdaş araştırmalarında inceleyip karşılaştırma yaparak çalışmamıza akademik bir değer kazandırmayı hedefledik. Çalışmamızın temel konusu ve olaylara ilişkin bilgileri günümüz yazarlarının, Arapça kaynaklardan referansla verdikleri bilgileri, ilk kaynaklara bakarak, karşılaştırmalı bir şekilde incelemeye çalıştık.

İlk dönem kaynaklarında bir olay veya durum hakkında farklı görüşlere yer verildiyse bazen bunu alıntı yaparak kaynak vermekle birlikte, tezimizin içine aldık. Şahsi görüşlerimizi ise dipnotta vermeyi uygun gördük. Şahıs ve yer isimlerini çoğunlukla Diyanet İslâm Ansiklopedisi'ndeki yazılışlarına göre yazmaya çalıştık. Örneğin; Rıdvân yerine Rıdvân, Atabey yerine Atabeg, Alp Arslan yerine Alparslan, Bağdavin yerine Baudouin, fedai yerine fidâi şeklinde yazmayı çalışmada birlik olması nedeniyle uygun bulduk. Tarih yazımında ay ve gün olarak vermek bazı dönemler ve olaylar için ulaşılamadığı için sadece Hicrî ve Milâdî yıllar gün belirtilmeden verilmeye çalışılmıştır.

Sultan, emir, hükümdar veya halife gibi siyasi karakterlerin ilk değinildikleri yerlerde hükümdarlık tarihlerini veya hilâfet süresini gösteren tarihleri verdik. Ortaçağ'da Şam sözü sadece bir şehrin adını ifade etmiyor, Kuzey Suriye bölgesinin büyük bir bölümünü içine alıyordu. O dönemde şehrin adı ise Dimaşk olarak

anılmaktaydı. Bizde bunu dikkate alarak Şam yerine Dimaşk ismini kullanmayı uygun bulduk.

C. KAYNAKLAR

a. Temel Kaynaklar

Bu çalışmamıza başlamadan önce ilk olarak birinci el kaynaklar esas alınarak araştırma yapılmıştır. Çalıştığımız dönemde yaşamasa bile yakın dönemlerde yaşamış olan yazarların kaynaklarına yer verdik.

Buğyetü't-taleb fî târîhi Haleb: Araştırmada en çok yararlandığımız kaynak, 13. Yüzyılda yaşamış olan ünlü Arap tarihçisi Ebü'l-Kâsım Kemâluddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî (ö. 660/1262)'nin eseridir.¹ İbnü'l-Âdim lakabıyla bilinen müellif, Selçuklular tarihiyle ilgili olarak biyografi niteliği taşıyan ve 40 cilde yakın olduğu rivayet edilen Buğyetü't-taleb fî târîhi Haleb adlı eseri kaleme almıştır. Biz ise bu eserin Ali Sevim tarafından tercüme edilen Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-taleb fî târîhi Haleb ve Zübdetü'l-haleb min târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521/1055-1127) adlı eserini kaynak olarak kullandık. Müellif, eserinde Halep ile civarındaki şehirlerin siyasi olaylarının yanı sıra, ekonomik, sosyal, dini ve kültürel gelişmeleri hakkında da bilgiler sunmaktadır. Bunları anlattıktan sonra Abbâsî ve Fâtımî halifeleri ve bu döneme etki eden tarihi şahsiyetler hakkında bilgiler vermektedir.²

Zübdetü'l-Haleb min târîhi Haleb: İbnü'l-Adîm'in diğer önemli eseri olan Zübdetü'l-haleb'de ise, öncelikle Selçuklular ile ilgili birinci cildinde Tacüddevlle Tutuş döneminde yaşanan siyasi olaylar hakkında kısa bir bilgi vermektedir. İkinci cildinde Türkmen Hanoğlu Harun'un Halep bölgesinde girişmiş olduğu fetih hareketlerinden başlayarak İmameddin Zengi ve babası Nureddin Mahmud'un Halep hâkimiyetleri ile bilgi verilerek kitap bitirilmiştir. Bu kaynakta Selçuklular ve Halep hakkında oldukça fazla bilgi yer almaktadır. Selçukluların Haçlılar ile yapmış olduğu mücadeleler ve

¹ Ali Sevim, "İbnü'l-Âdim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.20 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 478-479.

² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular* (H. 447-521/1055-1127), çev: Ali Sevim, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 2-3.

Rıdvân'ın, Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'ın Bâtınîler ile yapmış oldukları ittifak ve mücadeleler araştırmamıza önemli ölçüde yön vermiştir.

Mirâtu'z-Zamân fi târîhi'l-A'yan: Araştırmamıza kaynaklık eden diğer önemli bir eser ise Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eseridir. İbnü'l-Cevzi 581 veya 582 (1186) yılında Bağdat'ta doğmuştur. Annesi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin kızı Râbia'dır. Bundan dolayı Sıbt İbnü'l-Cevzî olarak tanınmıştır. Tahsil hayatına Bağdat'ta başlamış daha sonra Musul ve Dımaşk'a giderek burada öğrenimini sürdürmüştür. Dini ve edebi konularda ilerleme gösteren İbnü'l-Cevzi, tarih yazıcılığında da kendini geliştirmiştir. Eyyübî hükümdarları el-Melikü'l-Muazzam ve el-Melikü'l-Eşref ile birlikte 607/1210 yılında Haçlılara karşı düzenlenen Nablus seferine katılmıştır. Haçlılara karşı mücadelenin öncülerinden olmuştur. 654/1256 tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiştir.³

Selçuklu tarihi bakımından büyük bir boşluğu dolduran bu eser, XI. yüzyıl Selçuklularının, dini yapılarını, yeme içme kültürlerini, özellikle sultan, emir ve Türkmen beylerinin çeşitli olaylar karşısındaki tutumlarını anlatan en önemli kaynaklardan biridir. Çalışmamızda Ali Sevim tarafından tercüme edilen “*Mirâtu'z-Zamân fi Târîhi'l-A'yan'da Selçuklular*” adlı kitabının bölümleri kullanılmıştır. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey döneminden itibaren, Alparslan ve Melikşah dönemleriyle ilgili kayıtlara buradan ulaşılmıştır. Çalışmamızın hem birinci hem de ikinci bölümünde bu eserdeki bilgilere yer verilmiştir. Selçuklu tarihi ile ilgili farklı görüşleri içeren eser, 1056-1957/1086-1087 yıllarını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

Azîmî tarihi: Araplar'ın Tenûh kabilesine mensup olan Azîmî veya İbnü'l-Azîmî, 483/1090-91 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir. Çoğunlukla Halep'te ikamet ettiği anlaşılan Azîmî, Haçlılara karşı başarılı mücadelelerde bulunan İlgazi, Aksungur el-Porsukî, Seyfeddin Savar gibi Selçuklu emîrleri için şiir ve kasideler yazarak onları övmüştür. İslam tarihini Hz. Âdem'den itibaren alarak, kendi dönemine kadar ele alarak anlatmaktadır.⁴

Selçuklu tarihi ve o dönemde gerçekleşmiş olan olayları kısa ve net olarak anlatan Azîmî, siyasi tarih anlatımı yanında, o dönemde yaşanmış olan doğal afet ve hastalıklar gibi çeşitli sosyal konulara da yer vermiştir. Eserde İslam tarihinde Türklerin

³ Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, (Konya:, Çizgi Kitapevi, 2018), 74-75; Ali Sevim, “Sıbt İbnü'l-Cevzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.37(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 87-88.

⁴ Ali Sevim, “Azîmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.4(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 330-331.

rolü ve kurdukları devletler hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Biz bu eser için, Ali Sevim tarafından tercüme edilen “*Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538/1038/1039-1143/1144)*” adlı çalışmadan yararlandık.

el-Kâmil fi't-tarih: Cizre’de 555/1160 yılında dünyaya gelen müellif, bu şehirde dünyaya gelmesinden dolayı Cezerî nisbesiyle, babasının da Esîrüddin lakabını taşımasından dolayı da İbnü'l-Esîr adıyla tanınmıştır. Babası Ebü'l-Kerem Esîrüddin, üçü de ileride İbnü'l-Esîr lakabıyla ün kazanacak birer âlim olan oğulları Mecdüddin, İzzeddin ve Ziyâeddin’in öğrenimiyle yakından ilgilenmiş ve onlara dönemin en yetkili hocalarından ders aldırılmıştır. Selâhaddîn-i Eyyûbî ile 584/1188 yılında Dımaşk’ta görüşen ve Hittîn Savaşı’nın meydana geldiği alanı gezen İbnü'l-Esîr, aynı yıl hükümdarın Antakya Prinkepsliği’ne karşı düzenlediği sefere Musul askerlerinin yanında tarihçi olarak katılmıştır. Zeki ve mütevazı bir insan olan İbnü'l-Esîr, Zengîler’in ve Eyyûbîler’in yaptıkları bütün tekliflere rağmen makam ve mevki sahibi olmayı istememiş, ilim yolunda ilerlemek için çabalamıştır.

İbnü'l-Esîr’e Ortaçağ’ın en büyük ve en güvenilir tarihçilerinden biri olma vasfını kazandıran el-Kâmil fi't-târîh adlı tarih kitabı ilk defa Carl Johan Tornberg tarafından yayımlanmış, daha sonra çeşitli baskıları yapılmış ve Abdülkerim Özaydın tarafından Türkçeye çevrilmiştir.⁵ Taberi gibi en büyük İslam tarihçilerindedir. Eserini yazarken kendinden önceki yazarlar ve çağdaşı yazarların eserlerini karşılaştırarak özenli seçimler yaptığı söylenebilir. Önemli bir tarihçi olmasında anlamı büyük olan el-Kâmil fi't-târîh adlı eseri, Hz. Âdem’den başlayarak Rıdvân ve İlgazi dönemine kadar olan olaylar kronolojik olarak anlatmaktadır.⁶

Çalışmamızda bu eserin tamamından yararlandık. Fakat dönemimizi doğrudan ilgilendirmesinden dolayı en çok VIII, IX. ve X. cildinden faydalandık. Bu ciltlerde Selçuklular ve onların Haçlılarla mücadeleleri konusunda ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde özellikle Selçuklu sultanları Melikşah ve Berkıyruk’un Haçlılar ile girişmiş olduğu mücadeleleri ve Melik Rıdvân’ın Halep’teki faaliyetlerinden bahsederken bu eserden oldukça faydalandık. Eserde Halep’in fiziki ve sosyal durumu ile ilgili önemli bilgilerde de yer almaktadır. Halep’e

⁵ Abdülkerim Özaydın, “İbnü'l-Esîr, İzzeddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.21(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 26-27.

⁶ Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, 67-68.

hâkim olan hükümdarların yaptığı mücadeleler yazarın kendi yorumunu da katmasıyla ayrı bir değer kazanmıştır.

Zeyl-i Târîhu Dımaşk: Eserin yazarı Ebû Ya‘lâ er-Reîsülecel Mecdürresâ el-Amîd Hamza b. Esed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî et-Temîmî, Dımaşk'ta dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 465-475/1073-1082 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. İbnü'l-Kalânîsî lakabıyla tanınan yazar, Dımaşk'ta tarih, ilâhiyat, edebiyat ve fıkıh tahsili yapmıştır. İki defa Dımaşk şehrinin reisliği görevinde bulunmuştur. Dönemin önemli şair, edip ve devlet adamları arasındadır.⁷

Biz çalışmamızda bu eserin Onur Özatağ tarafından yapılan tercümesinden (Şam Tarihine Zeyl (I.ve II. Haçlı Seferleri Dönemi)) yararlandık. Haçlı seferleri tarihi ile başlayan eserden, I. Haçlı seferi hakkındaki bilgileri işleyerek yararlandık. Kısa notlar şeklinde sadece dönemin önemli siyasi olaylarının anlatıldığı bir kaynak olmasından dolayı fazla yoruma yer verilmemiştir.

Taberi Tarihi: Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî'nin, Taberistan'ın merkezi Âmül'de 224/838 yılı sonunda veya 225/839 yılı başında doğduğu rivayet edilmektedir. Taberî daha sonra Bağdat'a yerleştiği için Bağdâdî nisbesiyle de anılır. Taberî'ye Ebû Ca‘fer künyesi verilmiş ve bu künye ile tanınmıştır. Babası, onun yetişmesi için büyük çaba sarf etmiş ve Taberî'ye ciddi gelir getirecek arazi bırakmıştır. Taberî, ilköğrenimine memleketi Âmül'de Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyerek ve ardından hadis yazarak başlamıştır. İlk seyahatini ilim tahsili için on iki yaşında iken Rey'e yapıp; orada İbn Humeyd er-Râzî'den çok sayıda hadis alıp tefsir okumuştur. Bazı âlimlerden Câhiliye devri şiiri yanında Arap dili ve edebiyatını öğrenmiştir.

Ömrünün sonuna kadar tasnif ve telifle meşgul olan Taberî birçok öğrenci yetiştirmiştir. İlim meclislerine katılıp sohbetlerde bulunmuş ve sorulan sorulara ve fetvalara cevap vermiştir. Telif ve tasnif ettiği eserlerle kıraat, tefsir, meânî, hadis, fıkıh ve tarih alanlarında büyük bir otorite haline gelmiştir.⁸

⁷Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l-Kalânîsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.39(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 314-318.

⁸ Mustafa Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.21(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 99-100.

Çalışmamızda Taberî'nin, Cemaleddin Saylık tarafından tercüme edilen Tarihu't Taberî adlı esrini kullandık. Burada özellikle çalışmamızın birinci bölümünde İslami dönemde sosyal ve siyasi durum, fiziki yapı, özellikle de İskender'in hayatı ile ilgili olarak bu eserden çokça yararlandık.

Mu'cemü'l-büldân: Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî'nin, Rum asıllı bir ailenin çocuğu olarak 574/1178 veya 575/1179 yılında Anadolu'da doğduğu rivayet edilmektedir. Küçük yaşta esir olarak alınıp Bağdat'a getirilmiş, burada Asker b. Ebû Nasr İbrâhim el-Hamevî adlı bir tâcir tarafından satın alınmıştır. Müellif Bağdat'ta yaşadığı için Bağdâdî nisbesini taşımakla birlikte, esir olarak alındığı için efendisinin Hamevî nisbesiyle de meşhurdur.⁹

Çalışmamızda müellifin Mu'cemü'l-büldân adlı eserinden, bölgedeki şehirler ve özellikle de Halep'te bulunan kalelerin yerleri hakkında bilgi almak için yararlandık. Özellikle birinci, ikinci, üç ve dördüncü ciltleri bizim konumuz hakkında daha ayrıntılı bilgiler içermekteydi. Şehirlerin siyasi tarihini anlatmakla birlikte o bölgenin fiziki ve coğrafi konumu hakkında da bize önemli bilgiler vermiştir.

Abû'l-Farac Tarihi: Malatyalı Gregory Abû'l-Farac, 1225-1226/1286 yılları arasında yaşamıştır. Müellifin bu eseri Ernest A. Wallis Budge tarafından Süryaniceden İngilizceye çevrilmiştir. Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçeye İngilizceden çevirisi yapılan eser, iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cildinde Hz. Ömer'in Kudüs'ü alması ve doğu topraklarında yaşayan Hıristiyanlar hakkında bilgi verilmektedir.¹⁰ Abû'l-Farac Tarihi çalışmamızı yaparken kullandığımız önemli kaynaklardan biridir. İlk olarak birinci cildinden İskender hakkında bilgi almak için yararlanılmıştır. Bununla beraber asıl önemli olan ikinci cildir. Haçlı seferleri ve Rıdvân'ın Haçlılar ile mücadelesini anlatması ve diğer Selçuklu sultanları ile ilgili bilgi vermesi nedeniyle çalışmamızın ikinci bölümünün oluşmasında birinci el kaynak niteliğinde olmasından dolayı önemlidir. İbnü'l-Esir'in anlatımıyla çelişen yanları olmaması ve bilginin doğruluğunun tespit ediliyor olması çalışmamız açısından faydalı olmuştur.

er-Rihle: Ünlü bir Arap seyyahı olan Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr b. Muhammed b. Cübeyr el-Kinânî el-Belensî'nin, 540/1145 Belensiye

⁹ Casim Avcı, "Yâkût el Hamevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 288-291.

¹⁰ Greogory Âbu'l-Farâc(Bar Hebraeus), *Âbü'l- Farâc Tarihi*, çev: Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 5.

(Valencia) veya Şâtibe’de (Jativa) doğduğu rivayet edilmektedir. İbn Cübeyr’in babası Ahmed b. Cübeyr ise Şâtibe’nin ileri gelenlerinden bir kâtipti. İbn Cübeyr ilk derslerini babasından almıştır.¹¹ Müellif daha sonra Nureddin ve Selahaddin dönemlerinde Endülüs, Hicâz, Şâm ve Irak’ta birçok âlimden ders almış, çeşitli yolculuklarda bulunmuştur. İbn Cübeyr’in er-Rihle’si Haçlıların sosyal hayatları ve Müslümanlarla olan ilişkileri hakkında bilgi vermesi, Haçlılarla ilgili başka kaynaklarda bulunmayan bazı ayrıntılara ve olaylara yer vermesi açısından önemlidir. Haçlı askerlerinin yaşamları, yeme-içme alışkanlıkları, ahlaki durumları hakkında bilgiler vermektedir.¹²

Biz eserin İsmail Güler tarafından “*Rihle Endülüsten Kutsal Topraklara*”, adıyla yapılan tercümesinden yararlandık. Çalışmamızın birinci bölümünde İbn Cübeyr’in Halep hakkındaki tasvirleri bize yardımcı olmuştur. Halep’in coğrafi yapısı, evleri, mimarisi, halkın sosyal durumu hakkında bilgiler sunmaktadır.

Sefername: Nâsır-ı Hüsrev, Horosan’ın Belh şehrinde 394/1004 yılında doğmuştur. Müellif, Gazneli Mahmud ve oğlu Mesud’un kâtiplik hizmetinde bulunmuştur. Bölgeye Selçukluların gelmesiyle birlikte onların hizmetine girmiş ve onlar adına çalışmaya başlamıştır. 7 yıl seyahat eden Hüsrev, Halep’e şu yollardan geçerek gelmiştir: Belh, Deylem, Tebriz üzerinden Anadolu’ya girmiştir. Anadolu’da Van, Tatvan, Ahlat, Bitlis, Meyyâfârikin, Amid, Harran, Suruç Menbiç’ten geçerek buradan 438/1047 yılında Halep’e gelmiştir. Halep’in bu dönemdeki görüntüsü hakkında bilgiler vermektedir.¹³

Anna Komnena: Bizans İmparatoru Alexios kızı olan Anna Komnena 475-476/1083 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babasının İmparatorluk sürecini yazmıştır. Biz bu kaynaktan Haçlıların Anadolu’ya geliş serüveni ve Haçlıların İstanbul’daki durumu hakkında bilgi aldık.

Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi(952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli(1136-1162): Urfalı Mateos, uzun yıllar Urfa’da yaşamıştır. Kendi adıyla anılan vekayi-nâmesinde Urfa’nın çevresi ve Ortadoğu’da meydana gelen olaylardan bahsetmektedir. 11. Yüzyılın sonu 12. Yüzyılın başında yaşamış olan Mateos, çalışmamızın ana konusunu oluşturan Halep Selçuklu meliki Rıdvân döneminin tanıklarındandır. Bu

¹¹ Nasuhi Ünal Karaarslan, “İbn Cübeyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.19 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 400-402.

¹² Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, 64.

¹³ Nâsır-ı Hüsrev, *Seferâme*, Şark İslam Klasikleri, çev: Abdülvehhab Tarzi, (İstanbul: Milli eğitim Bakanlığı Basımevi, 1985), 3.

nedenle diğer kaynaklar ile karşılaştırılma fırsatı sunduğundan çalışmamız için faydalı bir eser olmuştur.

Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantum: Clermont Konsiline katılıp Haçı kabul eden Ruhanilerden olan Fulcherius Carnotensis, 1059 yılında Eure-et-Loire'deki Chartres kasabasında doğmuştur. 1096 yılında başlamış olduğu Haç yolculuğunu Kudüs'te tamamlamıştır. Araştırmasını yaptığımız dönemde yaşamış görgü şahitlerindedir. Çalışmamızda İlcan Bihter Barlas tarafından tercüme edilen Kudüs Seferi adlı eseri kaynak olarak aldık. Haçlıları öven yazar, Müslümanlar hakkında taraflı ve sert olmuştur.

Gesta Francorum Et Aliorum Hierosolymitanorum: Eserin yazarının kim olduğu bilinmemektedir. Ancak I. Haçlı Seferine katılmış bir kişi tarafından yazıldığı rivayet edilmektedir. Bu nedenle birinci el kaynak olarak kullanılmaktadır. Biz çalışmamızda bu eserin Ergin Ayan tarafından Haçlı Tarihi adıyla yapılan tercümesinden yararlandık. Bu kitapta Haçlıların Türklerden ne kadar çok korktukları ve endişeye düştükleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Yazar bunu hiç çekinmeden dile getirmiştir.

b. Modern Kaynaklar

Haçlı Seferleri Tarihi I: Steven Runciman'ın Haçlı Seferleri tarihi I adlı eser, modern kaynak olarak istifade ettiğimiz en önemli çalışmalar arasındadır. Yazar, Bizans İmparatorluğu ve Haçlı Seferleri alanında çalışan uzman kişilerdendir. Yazarın bu eseri Türk Tarih Kurumu tarafından üç cilt halinde yayınlanmıştır. Biz bu çalışmamızda Fikret Işıltan tarafından tercüme edilen eserin birinci ve ikinci ciltlerinden faydalandık. Konumuz itibarıyla bizi en çok ilgilendiren ise birinci cilt olmuştur. Burada Haçlı seferlerinin başlangıcını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Bizde Haçlıların Suriye bölgelerine gelmeleri ve burada gerçekleştirdikleri istila hareketleri konusunda çalışmamızın ikinci bölümünde bu eserden aldığımız bilgilere yer verdik.

Haçlı Seferleri: Işın Demirkent, 8 Ocak 1938'de İzmir'de doğmuştur. Onun yetişmesinde hocası Fikret Işıltan'ın önemli rolü olmuştur. İngilizce, Almanca, Arapça, Grekçe ve Latince bilmektedir.¹⁴ Araştırmamızın ikinci bölümü olan ve Haçlıların

---

¹⁴ Fahamettib, Başar, "Demirkent, Işın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.EK.1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 318-319.

Anadolu'ya girmesi dönemini kapsayan kısımda, yazarın Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, Haçlı Seferleri ve Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıçarslan adlı kitaplarından faydalandık. Ayrıca yazar Haçlıların yol güzergâhları ve İznik'in Haçlılar tarafından kuşatılması hakkında detaylı bilgi vermekte olup, bu bilgiler de çalışmamızı zenginleştirmiştir. Alanında ülkemizde yazılmış ilk ve tek eser olup konuyla ilgili çok sayıda resim, minyatür, gravür ve harita içermektedir. Bizde çalışmamızda bu haritalara yer verdik.

Eserinde Haçlı seferlerinin oluşmasındaki düşüncelerini ve yorumlarını zengin olarak aktarmıştır. Kutsal toprakları kurtarma bahanesiyle Türkler'i Anadolu'dan çıkarmak ve bütün Yakındoğu'yu ellerine geçirmek için düzenlediği siyasal amaçlı bir harekât olduğunu söylemektedir.

Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi: Selçuklu tarihi hakkında özellikle de Suriye Selçuklu tarihi hakkında ülkemizde araştırmalarda bulunan en önemli isim Ali Sevim'dir. Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, Suriye Selçuklu Melikliği ve ünlü Selçuklu Komutanları: Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur adlı kitaplarının yanında tercüme ettiği eserleri de çalışmamızda kullandık. Çalışmamızın şekillenmesinde Ali Sevim'in eserlerinden büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Ortaçağ'da Halep ve Türkler: Sedat Bilinir'in 2017 yılında yayınladığı ve beş bölümden oluşan doktora tezi, Türklerin Halep bölgesinde 944/1117 yılları arasındaki faaliyetleri ve son olarak Rıdvân dönemi hakkında bilgiler vermesi bizim için yararlı olmuştur. Halep'in coğrafi konumu, halkın yaşayışı ve siyasi tarihi hakkında bilgiler içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ HALEP

1.1. HALEP TARİHİ

Doğu Akdeniz Çevresinde¹⁵ Mısır, el-Cezire¹⁶ ve Anadolu'nun kavşak noktasında yer almasından dolayı Halep ve çevresi, tarihin her döneminde önemini korumuştur. Kuvayk Irmağının kenarında yer alan Halep, yarı çöl bir iklim tipine sahiptir. Bu nehrin kenarında bulunması, şehri savunma açısından da önemli bir konuma getirmekteydi. Kayalık bir tepe üzerine inşa edildiği için kale dış tehlikelere karşı korunaklı bir durumda bulunmaktadır.¹⁷

Halep, Kuzey Suriye'deki ticaret yollarının kavşak noktasında bulunmasından ve bunun yanında Fırtına Tanrısı Adad'a adanmış olması dolayısıyla dini bir önemde sahip olmuştu. Şehrin ilk oluşmaya başladığı bölge bugün Halep İç kalesinin yer aldığı höyüğün civarıydı. Savunmada kayalıklardan yararlanılmaktaydı.¹⁸

Halep, çevresinde merkezi şehirlerin yer almasından dolayı stratejik konumunu güçlendiriyordu. Bu dönemde Halep'in Dımaşk'a elli fersah,¹⁹ Antakya'ya on iki fersah, Trablus'a on iki fersah uzaklıkta bulunduğu ifade edilmektedir. Bu yakınlık, şehrin çok fazla göç almasına sebep olmaktadır.²⁰

---

¹⁵Doğu akdeniz çevresi olarak; kuzeyde Anadolu, doğuda Fırat nehri, güneyde Arap çölü, batıda ise Akdeniz'in doğu sahilleri ile sınırlanmaktadır. Bu konuda bk. M. Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark III. (Suriye ve Filistin)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 1.

¹⁶ Dicle'nin doğusunda kalan Meyyâfârikîn (Silvan), Erzen, Siirt, Zap havzası ve Fırat'ın batısındaki Adıyaman bölgesini içine alan el-Cezîre'nin batısında Suriye, kuzeybatısında Gaziantep, Maraş ve Malatya yer alır. el-Cezîre, Arap kabileleri tarafından "Diyârımudar", "Diyârrebîa" ve "Diyâribekir" olmak üzere üç tarihî bölgeye ayrılmıştır. Anadolu, Irak ve Suriye bölgelerinin kavşak noktasında olmasından dolayı tarihî ve stratejik öneme sahiptir. Ramazan Şeşen, "Cezîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.7 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 509-511.

¹⁷ Aydın Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015), 12; Jean Sauvaget, "Halep", *İslam Ansiklopedisi*, c.5, 122.

¹⁸ Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 12.

¹⁹ Yol, mesafe ölçüsü olarak bilinen fersah, Farsça ferseng kelimesinden Arapça'ya geçmiştir. Bu konuda bk. Yusuf Halaçoğlu, "fersah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.12 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995),412.

²⁰ Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, çev: Abdülvehhab Tarzi, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1985),16.

Halep'in Ortaçağ'daki bir başka coğrafi önemi de, Şam bölgesinin kuzeyinde bulunan en önemli şehir konumunda olmasıydı. İbn Cübeyr, “*Rihle*”adlı eserinde, Halep ile ilgili şu ifadelerle yer vermiştir:

Halep görkemli bir kenttir ve hilafet merkezi olmaya layıktır. Bütün güzellikleri kent içindedir. Dışındaki tek güzellik, kuzeyinden güneyine doğru akan ve kent çevresindeki dış mahalleyi yarıp geçen çaydır. Kentin büyük dış mahallesinde sayısız han vardır. Kente bitişik olarak dış mahallenin ortasında değirmenler bulunmaktadır. Mahalleye boylamasına bitişik bahçeler vardır. Kısaca, içiyle dışıyla, dünyada eş olmayan bir kent olup, anlatmakla bitecek gibi değildir.²¹

Halep siyasi ve sosyal öneminin yanında, ticari olarak da büyük bir önem taşımıştır. Ticaret malları konusunda zengin bir çeşide sahipti. Bunlar arasında pamuk, potasyum ve aşı boyası ön plandaydı. Ayrıca Halep dağlarından kırmızı mineral olan mağra çıkarılırdı.²²Bunların yanında kayısı, incir, elma, karpuz, salatalık, susam ve pamuk gibi meyve ve sebzeler yetiştirilir ve bu ürünlerin ticareti yapılırdı.²³ Halep'in çevre bölgelerinde ise su kenarlarında bostanlar ve bunun yanında ticari açıdan önemli bir yere sahip olan Şam fıstığı ağaçları da bulunmaktaydı. Bu ürünler sayesinde Halep diğer komşu ülkelerle sürekli bir alışveriş içerisinde olmuştur.²⁴ Halep ve çevresi topraklarının bu derece verimliliği ve stratejik konumu nedeniyle tarihsel süreç içerisinde dikkatleri üzerine toplayan bir değerde olmuştur.²⁵

Halep, ilk olarak M.Ö. 3. bin yılçivi yazısı ile yazılmış olan Akkad²⁶ tabletlerinde “Halaba” ve “Halman/Halwan” adı altındakarşımıza çıkmaktadır. M.Ö.18. yüzyılda Yamhad Krallığınınbaşkentliğini yaptığı görülür.²⁷Hitit Kralı Hattuşili'nin (M.Ö. 1650-1620) torunu olan Murşili (M.Ö. 1620-1590) Halep'i alarak burayı talan etti ve Yamhad Krallığına son verdi. Anadolu'da kurulmuş olan Hitit Krallığının eline geçenHalep

²¹ İbn Cübeyr, *Rihle, Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev: İsmail Güler, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2003), 186.

²² Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesi, *Ahsenü't-Tekasim (İslam Coğrafyası)*, çev: D. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 169.

²³ Yâkut b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldânü'l Hamevî*, (Beyrut: Dar-ı Sadr,1995), II. 286.

²⁴ Sauvaget, “Halep”, 122.

²⁵ Abdulcelil Işık, “Haçlılarla Mücadelede Halep Şehrinin Rolü Ve Önemi (Selçuklular-İmareddin Zengi Ve Nureddin Mahmud Dönemleri)”, *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, sy. 6 (2019): 11-12.

²⁶ Akadlar M.Ö. 2350-2150 yılları arasında Arap yarımadasından çıkarak Orta Mezopotamya bölgesine gelmişlerdir. Sümerlerle aynı bölgeyi yüzyıllarca paylaşmış olduklarından onların kültürlerinden de etkilenmişlerdir. 2350 yılında kendi kültürlerini oluşturmuşlardır. Dâimi bir ordu oluşturan Akad kralı Sargon, Suriye ve Lübnan'a kadar uzanan bir hâkimiyet bölgesi oluşturmuştur. Onun dönemini en iyi anlatan yazılı belgeler sayesinde Ön Asya tarihi hakkında da bilgi sahibi olmaktayız. 200 yıl kadar ayakta kalan Akad Krallığı, Guti akınlarıyla yıkılmıştır. Bu konuda bk. Recep Yıldırım, *Uygurluk Tarihi*, (İzmir: Tutubay Yayınları, 2000), 48-49.

²⁷Yazıcı, “Halep”, 239.

şehri, Muşşili zamanında Halpa Krallığı adını alarak Geç Hitit Devleti (1680-1220) haline dönüşmüştür.²⁸

Orta Anadolu'da Hattuşa bölgesinde kurulan Hititlerin sınırlarını Güney Anadolu'dan, Kuzey Suriye'ye kadar uzatmış olması Geç Hitit Devletini stratejik açıdan önemli bir konuma getirmiştir.²⁹ M.Ö. 1700'lerde Anadolu'da kurulmuş olan Geç Hitit Devleti, verimli ovalara sahip olan Kuzey Suriye bölgesine seferler düzenlemeye başlamıştır.³⁰

M.Ö. 2. binyıldaki Hititçe yazılmış olan belgelerde, Kuzey Suriye hakkında önemli bilgilere rastlanmaktadır. Hititler ile ilişkilerde önemli bir yer konumunda görmüş olduğumuz "Halpa/Halap" isimleri, Hitit Dönemi belgelerinde karşımıza sık sık çıkmaktadır. Hititlerin Kuzey Suriye'de uzunca bir süre kalmasının sebebi Halep şehri ile olan ilişkileridir diyebiliriz.³¹ Belgelerden anlaşıldığı üzere, Hitit kralları ticaret için Kuzey Suriye'nin kavşak noktasında bulunan Halpa(Halep) şehrini kullanıyorlardı.³²

Kuzey Suriye'nin coğrafi önemi, şüphesiz onun her devirde siyasi açıdan da önemli bir konumda olmasını sağlamıştır. Bu anlamda, özetle bu önemi üç büyük medeniyet olarak bilinen Anadolu, Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinin ortak bir noktası konumunda bulunmasına bağlayabiliriz. Bu üç medeniyetin ticaret yollarının kesiştiği ve Halep şehrinin Doğu Akdeniz ticaret yollarına açılan bir kapı olarak görülmesiyle ekonomik açıdan önemli bir statüye sahip olduğunu söyleyebiliriz.³³

Anadolu-Mısır ve Mezopotamya-Mısır arasındaki geçişi sağlayan yolda ticaret yapmak isteyenler Halep şehrine uğramak zorundaydı. Bu nedenden dolayı Halep şehri Güney yolu üzerinde bulunan önemli bir ticaret merkezi konumunda idi.³⁴

M.Ö. 9. Yüzyılda Asurluların³⁵ hâkimiyetine giren Halep'in, eski dönemlerdeki gücünü dönem dönem yitirdiği görülmektedir. Babil ve Pers gibi güçlerin hâkimiyeti

---

²⁸ Yazıcı, "Halep", 240.

²⁹ Kürşat Bardakçı, "Antikçağ'da Kayseri-Halep Arasındaki Yol Güzergâhları", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, sy. 4 (2018):40-51.

³⁰ Marc Van de Mieroop, *Antik Yakındoğu'nun Tarihi*, çev: Sinem Gül, (Ankara: Dost Kitapevi, 2006), 128-150.

³¹ Turgut Yiğit, "Hitit Krallığı İle Kuzey Suriye İlişkilerinde Halpa/Halap (Halep) Kenti'nin Yeri", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırma Merkezi*, (2009): 365-383.

³² Bardakçı, "Antikçağ'da Kayseri-Halep Arasındaki Yol Güzergâhları", 44.

³³ Yiğit, "Hitit Krallığı İle Kuzey Suriye İlişkilerinde Halpa/Halap (Halep) Kenti'nin Yeri", 367.

³⁴ Bardakçı, "Antikçağ'da Kayseri-Halep Arasındaki Yol Güzergâhları", 46

³⁵ Asurlular M.Ö 2000-620 yılları arasında Mezopotamya ve Babil bölgelerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Önceleri küçük bir devlet olarak varlığını devam ettiren Asurlular, Mezopotamya, Suriye ve Mısır'ı kendi topraklarına katınca giderek güçlenmiştir. Kuzey Suriye'yi ele geçiren Asurlular, Medler tarafından M.Ö. 610 yılında yıkılma sürecine girmiştir. Bu konuda bk. Yıldırım, *Uygurluk Tarihi*, 53-55.

altında Helenistik çağa ulaşmış, M.Ö. 331 yılında İskenderin³⁶ ölümü üzerine Selevkosların eline geçmiştir. İtibarını geri kazanmaya başladığı Selevkoslar dönemine kadar Perslerle Asurlular arasında el değiştirdiği, Asurluların politikalarını başka bölgelere yoğunlaştırmasından dolayı da, Halep'in öneminin artıp azaldığı bilinmektedir. Seleucus Nicator (M.Ö. 305-281) M.Ö. 303-302 yıllarında Urfa'da Selevkos Devletini kurduktan sonra,³⁷ Halep'e yönelmiş ve bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır. Seleucus Nicator'un hâkimiyet altına aldığı Halep bölgesinde adı "Beroia" olarak anılmaya başlanan bir Makedonya kolonisi kurulmuş oldu. Şehrin bu dönemde yeniden inşa edildiği görülmektedir. Seleucus Nicator'un Halep şehrinin imarına büyük önem verdiği, yeniden imar faaliyetlerine giriştiği, örneğin yaklaşık 10-11 km uzunluğunda bir su yolu inşa ettirerek şehrin su şebekesini düzenlediği görülür.³⁸ Doğudan gelen ticaret yollarının kavşak noktasında bulunduğundan dolayı, yapılan imar faaliyetleri ve güvenliğin sağlanmasıyla birlikte tekrar eski ticari önemini geri kazandığı ve kalkınma hızının giderek arttığı verilen bilgiler arasındadır.³⁹

Selevkosların bölgede etkilerinin azalmasıyla birlikte Roma hâkimiyetine giren Halep, bu dönemde de önemini devam ettirmiştir. Romalılar döneminde Mısır ve Suriye diğer eyaletlere göre daha zengin ve nüfus açısından kalabalık eyaletler olmuşlardır. Özellikle deniz ticaretinde ön plana çıkmışlar ve büyük donanmalara sahip olmuşlardır. Zengin kervanların bu yol güzergâhını kullanması, Halep'i tekrar önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir.⁴⁰ Roma Döneminden sonra, Bizans İmparatorluğu boyunca da Halep ticari anlamda önemini devam ettiren bir bölge olmaya devam etmiştir. Halid

---

³⁶Büyük İskender, M.Ö. 356 yılında Makedonya'nın bir kasabası olan Pella'da doğmuştur. Ünlü Filozof Aristo'dan edebiyat, siyaset ve felsefe alanında dersler almıştır. Asya ve Doğu Akdeniz bölgelerini hâkimiyeti altına almıştır. Suriye bölgesine yönelerek Irak ve Şam bölgelerini de hâkimiyeti altına almıştır. İran hükümdarı Darius'u yenerek İranlıların devletini yıkmıştır. Ele geçirdiği şehirlerde kendi adına 16 şehir inşa ettirmiştir. Bu inşa edilen şehirlerden en büyüğü İskenderiye şehridir. Bunlardan başka Horasan'da kurulan Herat, Mevr ve Semerkand şehirleri kurulmuştur. 12 yıl 7 ay hüküm süren Büyük İskender, M.Ö. 323 yılında vefat etmiştir. bu konuda bk. İbn Cerir Et-Taberi, *Tarihu't-Taberi*, çev. Cemalettin Saylık, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 589-595; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), I, 109-111; Mahmut Kaya, "İskender", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 22 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 557-559.

³⁷ Zehra Gençel Efe, "Ortaçağda Urfa'nın Fiziki ve Etnik Yapısı", Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2003, 92.

³⁸ Sauvaget "Halep", 117.

³⁹ Necmettin Ayan, Firdevs Özen, "Tarihsel Süreç İçinde Selçuklular Devrinde Halep Kalesi", *Türkish Studies*, (2017): 34-54.

⁴⁰ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu)*, çev. Fikret Işıltan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1998), 4-5.

b. Velid komutasında, İslam ordularının 15/636 yılındaburaya geldikleri zamana kadar, Halep Bizanslıların hâkimiyetinde kalmıştır.⁴¹

1.1.1. İslami Dönemde Halep

İslamiyet'in yayılmaya başlamasıyla beraber, Arap Yarımadasının hemen yukarısındaki Suriye bölgesine fetihler başlamıştır. Bu bölgeye ilk İslami fetihler Hz. Muhammed(sav)döneminde olmuştur. Hz. Peygamber fetihlerden önce, komşu ülkelere İslam'a davet mektupları göndererek İslamı tebliğ yoluna gitmiş ve bu mektuplara verilen cevaplara göre bir politika belirlemiştir. Busra-Filistin bölgesine davet mektubu götüren Halis b. Umeyr'in, o dönemde Kuzey Suriye'de hüküm süren Gassani Hıristiyan Arap liderlerinden olan Şurahbil b. Amr tarafından öldürülmesi üzerine Hz. Muhammed (sav) Gassanilere karşı sefer hazırlıklarına girişti.⁴² Bu sefer Mutebölgesine 8/629 yılında düzenlenmiştir.⁴³ Hz. Peygamber'ingönderdiği tebliğ mektupları içinde, Bizans İmparatoru Herakleios'a⁴⁴ (610-641)gönderilen mektubun olduğunu da görmekteyiz.⁴⁵ Mute savaşından sonra ise Bizanslılar üzerine Tebük Gazvesi(9/630)düzenlenmiştir.⁴⁶

Müslüman orduların Bizans İmparatorluğu ile mücadelesi Hz. Peygamber döneminde gerçekleşmiş olan Mute Savaşı ile başlamış, Tebük Seferi ile devam

⁴¹ Sauvaget "Halep", 117.

⁴² Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî(Hz. Peygamber'in (sav) Savaşları*, çev: Musa K. Yılmaz, (İstanbul: Harf Yayınevi, 2014), 415.

⁴³Mute savaşı Müslümanların Suriyeli Hıristiyan Araplar ve Bizans'a karşı yaptığı ilk savaştır. (629) Hz. Muhammed (sav.) bu savaşa üç kumandan atamıştır. Bundan dolayı adı kaynaklarda, "ceysü'l-ümerâ" (ba'sü'l-ümerâ) diye de geçmektedir. Bu konuda bk. İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa*, çev: Harun Bekiroğlu, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 240-242; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev: Mehmet Yazgan, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 283-286; Hüseyin Algül, "Mûte Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.31 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 385-387.

⁴⁴ Kartaca valisi Herakleios'un oğludur. Suriye bölgesini işgal eden Sasanilere karşı mücadele etmiş ancak bu dönem için başarılı olamamıştır. Osmanlı devletinde ki iktâ sistemi gibi bir sistem geliştirmiştir. Thema adı verilen bu sistem ile düzenli bir oluşturmayı başarmıştır. Sasanileri 627 yılında Nineva'da (Ninevo)yenilgiye uğratarak yapılan anlaşma gereği Sasaniler, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır'ı Bizanslılara tekrar teslim etmişlerdir. Bu Herakleios döneminde alınmış en büyük başarılarından biridir. Bu konuda bk. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev: Fikret İşıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2011), 81-92; Işın Demirkent, "Herakleios", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.17 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 210-215.

⁴⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 280.

⁴⁶ Tebük gazvesi, Suriye'den Medine'ye gelen tüccarların Herakleios'un ordu hazırlayıp Hıristiyan Arap kabileleri ile birleştiğini ve Medine'ye karşı sefer düzenleyeceğini söylemesi üzerine Hz. Muhammed (sav) tarafından Bizans üzerine düzenlenmiştir. Bu konuda bk. Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa*, 274-289, Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 282-291; İsmail Yiğit, "Tebük Gazvesi,"*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.40 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 228-230.

etmiştir. Hz. Ebu Bekir de bu amaçla üç ayrı İslam ordusu oluşturmuş ve bu orduları Suriye'nin güney ve güneydoğu bölgelerine göndermiştir.⁴⁷

Halid b. Velid (ö. 21/642) komutasındaki ordu ilk olarak Filistin bölgesinde bulunan Kaysâriye ve Gazze şehirlerini ele geçirdi. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Herakleios Kuzey Suriye'de İslam ordularının ilerlemesini durdurmak için önlem almak üzere harekete geçmiş ve bu amaçla kardeşi Theodoros'u Suriye birliklerinin başında Filistin'e göndermiştir.⁴⁸ Theodoros komutasındaki Bizans ordusu, Kudüs'ün batısında Remle ile Beytülcibrîn arasındaki Ecnadeyn (veya Gabatha) bölgesinde Halid b. Velid komutasındaki İslam ordularıyla karşı karşıya gelmiş, bu karşılaşmada Bizans ordusu komutanı Theodoros büyük bir yenilgiye uğramıştır.⁴⁹ Bizans ile yapılan Ecnadeyn Savaşı'nda (13/30 Temmuz 634) İslam orduları galip gelmiş ve bu savaşın neticesi olarak Filistin'in kapıları Müslümanlara açılmıştır.⁵⁰

İslam ordusu bu galibiyetin ardından yönünü Dımaşk⁵¹ üzerine çevirmiş ve bu bölge adım adım fethedilmeye başlanmıştır.⁵² Bu fetihleri 14/635 yılında Dımaşk'ın ele geçirilmesi takip etmiş, hemen ardından İslam orduları Bizans ordularıyla 15/636 yılında Yermük suyu kenarında karşı karşıya gelmişlerdir.⁵³ Bizans ordusu, Yermük Savaşında büyük bir yenilgiye uğramışlardır. Müslümanlar tarafından kazanılan bu galibiyetten sonra İslam orduları Filistin ve Suriye bölgesini hâkimiyetleri altına almışlardır. Antakya'da bulunan ve savaşı buradan takip etmekte olan Herakleios, Yermük'teki

⁴⁷ Mustafa Fayda, *Dört Halife/Hulefâ-i Râşidîn Dönemi (632-661)*, İslam Tarihi, Edt. Eyüp Baş, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 239.

⁴⁸ Philip K. Hitti, *İslam Tarihi I*, çev: Salih Tuğ, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 225.

⁴⁹ Hakkı Dursun Yıldız, "Ecnadeyn Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.10 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 385.

⁵⁰ Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.10 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 101-108.

⁵¹ Bilâdüşşam (Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün) bölgesinin en önemli merkezlerinden biri Dımaşk'tır. Arapça kaynaklarda adı Şam olarak geçmektedir. Suriye bölgesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Günümüzde de Dımaşk yerine Şam ismi tercih edilmiştir. Bu konuda bk. Cengiz Tomar, "Şam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.38 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 320-325.

⁵² Gürhan Bahadır, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbâsî Sınırı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 46 (2009): 163-178.

⁵³ Ürdün vadisinin olduğu bölgede bulunan ve o vadiye bulunan nehre aynı ismi taşımaktadır. Yermük savaşı, 634 yılında Hz. Ebu Bekir döneminde Bizanslılar ile Müslümanlar arasında gerçekleşmiştir. Bu savaşta Müslümanların sayısının 46 bin, Bizanslıların ise 100 veya 200 bin olduğu söylenmiştir. Müslümanlar bu savaşta 3 bin şehit vermelerine rağmen galip gelmişler ve Bizans'ın Suriye bölgesindeki hâkimiyetine son vermişlerdir. Bu konuda bk. İbn Şihab ez-Zühri, *el-Megazi*, çev: Mehmet Nur Akdoğan, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 170 (259. Dipnot); Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1 Hz. Ebu Bekir Dönemi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 172; Mustafa Fayda, "Yermük Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 485-486.

bozgunun haberini aldıktan sonra İstanbul'a dönmek için hazırlıklar yapmıştır. Bu hazırlıklar sırasında şu meşhur sözü söylediği rivayet edilir: “*Elveda Suriye, uzun bir Elveda!*”⁵⁴

Hz. Ömer döneminde Halid b. Velid'in azledilmesinden sonra Suriye valiliğine Ebu Ubeyde b. Cerrah(ö.18/639)⁵⁵ getirilmiş, Halep üzerine yürüyen İslam ordusu buradaki Arap kabileleri ile anlaşma yaptıktan sonra şehre girmişlerdir. Halep'in fethinden sonra da Kınnesrînve Hims, Ebu Ubeyde b. Cerrah tarafından fethedilmiştir.⁵⁶

Ebu Ubeyde b. Cerrah'in ölümünden sonra yerine önce Yezid b. Ebi Süfyan, daha sonra da Muaviye b. Ebu Süfyan(ö.60/680),Hz. Ömer tarafından Suriye valiliğine getirildi.⁵⁷Muaviye'ye Suriye valiliğinden sonra 17/638 yılında Ürdün ve hemen akabinde Şam(Dımaşk)bölgesinin hâkimiyeti verilmiştir. Hâkimiyet alanı genişleyen ve güçlenen Muaviye, 18/640 yılında Kaysariye, Askalan ve Trablusşam'ı ele geçirmiştir. Muaviye'nin valiliği, Hz Osman'ın halifeliği döneminde hâkimiyet alanı genişleyerek devam etmiştir. Filistin, el-Cezîre, Humus ve Kınnesrîn de Muaviye'nin valiliğine verilmiştir.⁵⁸

Emeviler dönemine gelindiğinde ise bölgenin önemi daha da artmış, Muaviye40/660 yılında hilafetin başına geçer geçmez ilk iş olarak devletin merkezini Dımaşk'a taşımıştır. Ondan sonra gelenler de yüz yıla aşkın süreyle burada hâkimiyet sürmüşlerdir. Bu dönemde Suriye ve Filistin yükselişe geçmiştir. Hilafet sarayının bu bölgede bulunması bölgenin öneminin giderek artmasını sağlamıştır. Emeviler döneminde burada hâkim olan Helen-Hıristiyan kültürü, İslam inanç ve kültürü ile birlikte yeniden şekillendirilmiş, bölgenin bu çeşitli inançları bir araya getirmesiyle İslam medeniyetinin oluşumunda önemli adımlar atılmıştır. Devlet kademelerine Müslümanlar yanında Hıristiyanlar da alınmış ve Grekçe konuşan bu Hıristiyanlardan

⁵⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu)*, I. 12-13.

⁵⁵ Ebu Ubeyde b. Cerrah, Hz. Ebu Bekir devrinde ilk zamanlar devletin maliye işlerini yürüttü. Daha sonra Suriye bölgesine gönderilen ordulardan birine kumandan tayin edildi. Hz. Ömer tarafından Hâlid b. Velid'in yerine bu bölgedeki orduların başkumandanlığına getirildi. Bu dönemde Dımaşk, Humus, Hama, Lazkiye, Halep, Antakya ve Kudüs başta olmak üzere Suriye bölgesindeki birçok şehrin fethi gerçekleştirildi. Gönderdiği birlikler Urfa ve Maraş'a kadar ilerlediler. Daha sonra Ebû Ubeyde b. Cerrah tarafından fethedilen yerleri Hz. Ömer'in valisi olarak hayatının sonuna kadar idare etti. Bu konuda bk. Edip Akyol, *Seyfiddevle ve Bizans'la Mücadele*, (Konya: Çizgi Kitapevi, 2017), 26; Ahmet Önkal, “Ebu Ubeyde b. Cerrah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.10 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 249-250.

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, çev: Abdülkerim Özaydın, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1989), 450; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tarihi Taberi Tercümesi*, (Konya: Can Kitapevi, 1980), 56.

⁵⁷ Yazıcı, “Halep”, 240.

⁵⁸ İrfan Ayçan, “Muaviye b. Ebu Süfyan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.30 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 332-334.

memuriyet alanında yararlanılmıştır. Suriye bölgesinde çok uzun bir süre devletin maliye ve hazine defterleri yani divanlar Grek dilinde tutulmuştur. Hıristiyanzanaatkârlar Emevi halifesi için çalışmış, pek çok eser meydana getirmişlerdir. Kudüs'teki Kubbetü's-Sahre⁵⁹ Bizans mimarisine uygun olarak inşa edilmiş İslami dönem cami mimarisinin en önemli örneklerindedir.⁶⁰

Suriye bölgesinde gerçekleştirilen İslam fetihlerinden sonra burada bulunan gayri müslimhalk genellikle kuzeye, Bizans'ın hâkim olduğu topraklara göç ediyordu. Göç etmeyip topraklarında kalan halk vergi vermek suretiyle kendi topraklarında rahatça yaşama hakkına sahip olmuştu. Muaviye boşalan yerleri tamir ve imar ettirdikten sonra buraları askerlerine ikta olarak vermek suretiyle, askerleri bu bölgelere yerleştirmiştir.⁶¹

Emevilerden sonra bölge Abbasîlerin hâkimiyeti altına girmiştir. Emevilerin Hıristiyan tebaaya karşı ılımlı tutumu, Abbasîler döneminde nispeten azalmış, devlet görevi ve ordudaki etki açısından verilen önem Türkler ve Farşlılara kaydırılmıştır. Fakat bilimsel konularda Nasturilerin önemi artmıştır. Hıristiyanlar özellikle tercüme faaliyetleri konusunda görevlere getirilmişlerdir.⁶² Abbasîler devrinde devletin merkezinin Bağdat'a taşınmış olması, bu bölgeye olan ilginin azalmasına yol açmış bu dabölgenin siyasi ve ekonomik açıdan gelişmesini durdurmuştur. Tolunoğullarıve İhşîdîler zamanında da Suriye bu devletlerin hâkimiyetinde bulunmuştur.⁶³

Abbasî halifeliğinin bölgede merkezi otoritesinin zamanla zayıflaması, Suriye'de ve Mısır'da Arap kabile yönetiminin güçlenmeye başlamasına sebep olmuştur. Suriye 333/944'te İhşîdîlerden Halep'i alan Hamdânîler'in hâkimiyeti altına girmiştir. Kuzey Suriye ile Mezopotamya bölgesine kadar yayılan Hamdânîlerin, Bizans ile olan mücadeleleri ve savaşları Halep'in büyük zarar görmesine yol açmıştır. Fâtımîler de Mısır'ı ele geçirdikten sonra Suriye'ye uzanıp Şam'ı ele geçirmişlerdi.⁶⁴

---

⁵⁹ İslam mimarisinin bilinen ilk kubbeli eserlerindedir ve Kudüs'ün fethinden sonra Hz. Ömer tarafından yaptırılan mescidin yerine inşa edildiği için -daha çok Batılılar tarafından Ömer Camii olarak da tanınır. Bu konuda bk. Nebi Bozkurt, "Kubbetü's-Sahre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 26 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 304-308.

⁶⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu)*, I, 20.

⁶¹ İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebu Süfyan*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 65.

⁶² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu)*, I, 20.

⁶³ Necmettin Ayan, Firdevs Özen, "Tarihsel Süreç İçinde Selçuklular Devrinde Halep Kalesi", *Journal of Turkish Studies* 12, (2017): 33-54.

⁶⁴ P.M.Holt, *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğru*, çev: Özden Arıkan, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 14.

1.2. TÜRK KOMUTANLAR DÖNEMİNDE HALEP ŞEHİRİ

Türkler İslamiyet’i kabul etmelerinden itibaren bu medeniyete birçok alanda katkıda bulunmuşlardır. Öncelikle askeri ve siyasi alanda ön plana çıkmış ve etkisi giderek devlet içinde artmış olan Türkler, önemli yönetim kadrolarında yer almanın yanında, ilmi, kültürel ve dini alanlarda da giderek devlet içinde ön plana çıkmışlardır. Askeri başarıları, devletin dini ve itikadi konularda da politika geliştirmesinde belirleyici olmuştur. Bunun yanında fetihlerin büyük coğrafyalara ulaşmasının başını çeken Türk komutanlar ve İslamiyet’i kabul eden Türk devletleri olmuştur. İslam medeniyetinin oluşmasında büyük katkıları olan birçok meşhur âlimin Türk olduğuna baktığımızda, bu durum çok net olarak ortaya çıkmaktadır. Bu âlimler arasında Buhari, Tirmizi, Farabi, İbn Sina, Ebu Bekir Râzî, Ebu Hanife gibi birçok isim sayılabilir.⁶⁵

1.2.1. Tolunoğulları Dönemi

Tolunoğulları Devleti (868-905) Abbasî yönetimi içerisinde Türk bir vali olarak görev yapan Ahmet b. Tolun tarafından Mısır’da kurulmuştur.⁶⁶ Ahmet b. Tolun Halep bölgesine ilk kez 870 yılında yani Halife Muhtedi Billah zamanında (869-870) ve Dımaşk’ta çıkan bir isyanı bastırmak amacıyla gelmiştir. Ancak halifenin değişmesi ve yerine Mu’temid Alellah’ın (870-892) başa geçmesiyle sefer başarısız olmuştur.⁶⁷ Ancak daha sonra bu bölgedeki hâkimiyetin zayıflaması ve Ahmed b. Tolun’un bağımsız olarak bölgede güçlenmesiyle birlikte, Halep ve Dımaşk üzerine seferler tekrar başlamıştır. Ahmed b. Tolun kendi devleti adına bu bölgeye sefer düzenlemiştir. Yaklaşık 100 bin kişilik ordusuyla Halep üzerine sefere çıkan Ahmed b. Tolun, kolay bir şekilde Remle, Humus, Hama, Halep ve Halep’in kuzeyine kadar olan bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır.⁶⁸ Ahmet b. Tolun Halep’i ele geçirdikten sonra, bu bölgenin valiliğini kölelerinden olan Lü’lü ile yönetmeye başlamıştır. Böylece daha önce Abbasî hilafet merkezine gönderilen Halep’in vergisi de Mısır’a gönderilmeye başlanmıştır.⁶⁹

---

⁶⁵ İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 298.

⁶⁶ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 76.

⁶⁷ Nadir Özkuyumcu, “Tolunoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 233-326.

⁶⁸ Philip K. Hitti, *History of Syria*, Macmillan Co, Ltd, London, 1951, 558.

⁶⁹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-târih*, 7: 331.

Ahmet b. Tolun'un ölümünün ardından yerine oğlu Humâreveyh b. Ahmed b. Tolun(ö.282/896) geçmiştir.⁷⁰ Humâreveyh Halep bölgesinin hâkimiyetini kaybetmemek ve bölgenin Abbasî halifesinin eline geçmemesi için Ahmet el-Vasıt ve Sa'de'l-Eyser komutasında iki büyük orduyu Halep üzerine göndermiştir. Ancak Halep üzerine sefere çıktığı zamanda Abbasî hilafeti ile Tolunoğulları arasında bazı anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Bu dönemde Halifenin kardeşi olan Muvaffak, Humâreveyh'e karşı bir birlik göndererek onun askerlerini yenilgiye uğratmış ve Halep, Hama, Humus bölgelerine hâkim olmuştur.⁷¹

Bu durum karşısında Humâreveyh, 271/885 yılında, yaklaşık 70 bini bulan ordusuyla birlikte Halep üzerine sefere çıkma kararı almıştır. Humâreveyh'in ordusu ile Abbasî ordusu Dımaşk ve Remle arasında bulunan et-Tevâhin (Değirmenler)⁷² bölgesinde karşı karşıya gelmişler, Abbasî komutanları arasında baş gösteren güç mücadelelerinden dolayı Humâreveyh'in ordusu savaşı kazanan taraf olmuştur.⁷³

Bu dönemde Halep şehri Abbasî valisi İbn Ebu's-Sac'ın elinde bulunuyordu. Ebu's-Sac, Humâreveyh'in Halep'e geldiğini öğrenince buradan çekilmişti. Humâreveyh, Halep bölgesini tekrar hâkimiyetine alarak buraya Tuğç b. Cuf'u vali olarak atamıştır. Bu Halep için yeni bir dönemin başlamasına sebep olacak büyük bir gelişmeydi. Çünkü Tuğç b. Cuf, daha sonraki dönemde Mısır'da İhşîdî Devletini kuracak olan Muhammed b. Tuğç'un(ö. 334/946) babasıdır.⁷⁴

Humâreveyh 282/896 yılında Dımaşk'ta vefat etmiş, Hâkimiyetinin ilk yıllarında göstermiş olduğu askeri ve siyasi başarıları yaşamının son safhasına kadar başarılı bir şekilde devam ettirememiştir. Bir süre Abbasî halifeleri tarafından atanan valiler aracılığıyla yönetilen şehir daha sonra İhşîdîlerin eline geçmiştir.⁷⁵

---

⁷⁰ Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, 81.

⁷¹ Ahmet Ağırakça, "Humâreveyh b. Ahmed b. Tolun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.18 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 348-349.

⁷² Bu savaşa "değirmenler" denmesinin sebebi bölgede çok fazla değirmen olmasından kaynaklanmaktadır. Bu konuda bk. İsmail Bilinir, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Suğur-Eş'şam Sınır Hattının Halep'e Gerilemesi Süreci Ve Türklerin Bölgedeki Faaliyetleri", *Ijoses*, sy. 6, (2016): 18-34.

⁷³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 7: 348-349; Gürhan Bahadır, *İslâm Fethinden Haçlılara Kadar Antakya (M.S.639/1098)*, (Antakya: Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Pagem Akademi, 2012), 155.

⁷⁴ Sedat Bilinir, "Ortaçağ'da Halep ve Türkler(944-1117)", Doktora Tezi, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 1-274.

⁷⁵ Ağırakça, "Humareveyh b. Ahmed b. Tolun", 348.

1.2.2. İhşîdîler Dönemi

Abbasî ordu komutanlarından olan Muhammed b. Süleyman, Mısır'a gelerek 292/904 yılında Tolunoğulları Devletine son vermiştir. İhşîdîler Devleti'nin bölgeyi hâkimiyeti altına almasına kadar geçen 32 yıllık süreçte de Fâtımî Devleti Mısır'a saldırılar düzenlese de bölgede bulunan Türk komutanların direnci nedeniyle başarı sağlayamamıştır.⁷⁶

Muhammed b. Tuğç tarafından kurulan İhşîdîler Devleti, 935-969 yıllarında ve daha önce Tolunoğulları'nın hüküm sürdüğü Mısır'da kurulmuştur. İhşîdîlerin kurucusu olan Muhammed b. Tuğç (ö. 334/946), iki nesil Abbasîlerin hizmetinde bulunmuş, Fergana kökenli bir Türk aileden gelmektedir. Muhammed b. Tuğç ilk olarak 316/928'de Filistin(Remle), daha sonra sırasıyla 318/930'da Şam ve 323/935'te Mısır valiliğine getirilmiştir.⁷⁷

Abbasî halifesi olan Ebu'l-Abbas Ahmed, daha sonra "Râzi-Billâh" takma adı ile meşhur olmuş ve Halep'te vali olarak görev yapmaktaydı. Râzi-Billâh 318/930 yılında Halep valiliğine Muhammed b. Tuğç'u getirdi. Böylece Muhammed b. Tuğç Remle valiliğinden sonra 324/936 yılında Halep valiliğine de getirilerek bu bölgenin de kontrolü onun eline verilmiş oldu.⁷⁸

Muhammed b. Tuğç, Abbasî hilafeti zamanında eski emiru'l-ümera olan Muhammed b. Raik ile 326/938 yılında mücadele etmek zorunda kalmıştır. Muhammed b. Raik, Halep dâhil olmak üzere el-Ariş'e kadar olan bölgeleri istila etmiştir. İki taraf arasında yapılan anlaşma gereği Remle dâhil olmak üzere Mısır İhşîdîlere, Suriye ise İbn Raik'e verilmiştir. İbn Raik'in 330/942 yılında ölümünün ardından Muhammed b. Tuğç, Dımaşk üzerine yürüyerek bütün Suriye'yi ele geçirmiştir.⁷⁹

Uzunca bir süre İbn Raik ile İhşîdîler Devleti arasında el değiştiren Halep şehri, 332/944'te Hamdânî emiri Seyfüddevle(ö. 356/967) tarafından ele geçirilmiştir. Seyfüddevle zamanı, ilk defa Halep'in merkez konumuna getirilmiş olmasından dolayı çok önemlidir. 332/944 yılında İhşîdî kuvvetlerini mağlup ederek Halep ve Humus'uele geçiren Seyfüddevle el-Hamdânî askeri faaliyetlerine hız kesmeden devam etmiştir.

⁷⁶ Özkuyumcu, "Tolunoğulları", 233-236.

⁷⁷ Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, 101.

⁷⁸ Abdülkerim Özeydin, "Râzi-Billâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.34 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 489-490.

⁷⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 8: 324; Ahmet Ağırakça, "İhşîdîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.21 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 551-553.

Halep ve Humus'u ele geçirdikten sonra Dımaşk üzerine yürüyen Seyfüddevle el-Hamdânî ile Muhammed b. Tuğç arasında savaş olmaksızın bir anlaşmaya varılmış ve Muhammed b. Tuğç, Seyfüddevle'yi Dımaşk bölgesinden çıkarmayı başarmıştır. Seyfüddevle'yi takip ederek Kınnesrîn'e kadar gelen İhşîdî ordusu Seyfüddevle'yi burada yenilgiye uğratmıştır(334/945-46). Yapılan anlaşmaya göre Kuzey Suriye Hamdânîler'e, Güney Suriye de İhşîdîler'e bırakılmıştır. Antlaşmadan sonra Muhammed b. Tuğç Dımaşk'a geri dönmüş ve orada Temmuz 334/946 yılındavefat etmiştir.⁸⁰

1.3. HAMDANİLER DÖNEMİNDE HALEP

Hamdânîler, en büyük Arap kabilelerinden biri olan Rebfa'nın Tağlib koluna bağlıdırlar. İslamiyet'i kabul etmeden önce Hıristiyanlığı benimsemişlerdi.⁸¹ Hz. Ömer döneminde cizye vermekle yükümlü olan Hamdânîler, daha sonra İslamiyeti benimsemişlerdir. Abbasî halifelerinin desteğini alarak Şam, Musul ve Mardin kalesini ele geçirerek bu bölgelerde hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır.⁸²

Hamdânî Emiri Seyfüddevle Ali b. Ebi'l-Heyca Abdullah b. Hamdan 332/944-945 yıllarında Halep'i ele geçirmiş⁸³ ve burayı Hamdânîlerin Suriye kolunun merkezi yapmıştır.⁸⁴ Bu bölgedeki İhşîdîler ile Hamdânîler arasındaki mücadele bir süre devam ettikten sonra, Kuzey Suriye Hamdânîlerin hâkimiyetine geçmiştir. (Rebiülahir336/Kasım 947).Hamdânîler bu dönemden sonra bölgede sürekli Bizans ile mücadele içinde olmuştur. Seyfüddevle Halep'te güçlü bir devlet kurmuştur.⁸⁵

Seyfüddevle'nin ölümünün ardından yerine oğlu Ebu'l-Meâlî Sa'düddeve geçmiştir. Sa'düddeve babasının hâkimiyetinden sonra 356/967-968 yıllarında Halep'e gelerek yönetimi ele geçirmiştir. Hâkimiyeti devraldığı zaman Sa'düddeve de iç karışıklıklarla uğraşmak ve Bizans ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.⁸⁶ Sa'düddeve'nin Humus üzerine çıkmış olduğu sefer sırasında Hamdânî emiri

⁸⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 8: 391.

⁸¹ Nasuhi Ünal Karaarslan, "Hamdânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.15 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 446-447.

⁸² Ömer Tokuş, "Hamdânîlerin Şiiliği İle İlgili Tespitler ve Hamdani Şiiliğinin Karakterleri", *Turkish Studies*, sy. 10/9 (2015): 460-468.

⁸³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 8: 381-382.

⁸⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 8: 381; Abdülkerim Özyayın, "Seyfü'd-devle el-Hamdânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.37 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 35-36.

⁸⁵ Akyol, *Seyfüddevle ve Bizans'la Mücadele*, 36.

⁸⁶ Karaarslan, "Hamdânîler", 446-447.

Seyfüddevle'nin ölümlü komutanlarından olan Kargaveyh, Halep'e gelerek bu bölgeyi ele geçirmiştir. Sa'düddeve, Kargaveyh ile giriştiği mücadeleyi kaybedince Halep'i bırakarak Humus'a çekilmek zorunda kaldı.⁸⁷ Bu arada Bizans orduları Antakya'yı ele geçirmek için harekete geçmiştir. Antakya'dan sonra Halep'e gelen Bizans orduları kaleyi kuşatmış ve ele geçirmiştir. Kargaveyh Bizans ordularının geldiğini öğrenince kaleden çıkıp yakın bir yere çekilmiş ve Bizans ordusu aylarca burada kalmıştır. Bizanslıların bu bölgedeki hâkimiyetleri, bölgede bulunan halka baskısı ve güvenliğin azalmasına neden olduğundan dolayı ticaret gerilemiş ve bölge ekonomik olarak değerini yitirmiştir. Bu ekonomik sorunlar, Bizans ve Kargaveyh arasında bir anlaşma yapma zorunluluğu doğurmuştur. Karşılıklı yapılan anlaşma gereği Halep Kargaveyh'in hâkimiyetine bırakılacak, Kargaveyh her yıl Bizans'a vergi verecektir.⁸⁸

İslam Tarihi kaynaklarında, özellikle de Zübdetü'l-Haleb'de yer alan Bizans ve Kargaveyh arasındaki anlaşma maddeleri şu şekilde yer almaktadır:

1. Şehir yöneticisi daima Bizans'ın seçtiği kişi olacak. Bizans'ın onayını almayan kimsenin Halep'in başına geçmeye hakkı olmayacaktı.
2. Müslümanlara Halep bölgesinde herhangi bir kale ya da kule yapma yasağı uygulanacak, buna karşılık Hıristiyanlar isterlerse bölgede kale yapabileceklerdi.
3. Hıristiyanlar sefere çıktıklarında Halep ordusu onlara, istenildiği takdirde yardıma gidecekti.
4. Kilise ve mabetlerde Bizans Devleti istediği kişiyi göreve getirme yetkisine sahip olacaktı.
5. Araplardan kim Bizans'ın eline geçirmiş olduğu kalelere saldırırsa buna engel olunacaktı.
6. Rum ülkesinden getirilen tütünlerin, bu coğrafyada satılmasına izin verilecekti.
7. Müslüman biri Hıristiyan olmak isterse buna izin verilecek, tehdit edilmeyecekti.
8. Köleler Müslüman ülkelere kaçarsa yakalanıp geri verilecek ya da sahibine parası verilecekti.
9. Müslüman şehirlerden bir Rum suç işlerse onu yargılamak Bizans'a ait olacak, ancak bir Müslüman Rumlara karşı suç işlerse onun cezasını da yine Rumlar verecekti.
10. Rumlar Halep'te kilise inşa etme hakkına sahip olacaktı. Halepli Müslüman tüccarların altın, gümüş, mücevher, değerli taşlar, ipek halılar, deve, koyun ticaretinden elde ettiği gelirin yüzde onu Rumlara ait olacaktı.
11. Rum tüccarlar saldırıya uğrarsa eşyaları çalınrsa, bunun zararını Müslümanlar karşılayacaktı.⁸⁹

Bu anlaşmanın şartlarının ağır olması, Halep halkında huzursuzluğa sebep olmuş, bu durum da Hamdânî emiri Sa'düddeve'nin tekrar Halep'e gelerek burayı

⁸⁷ Bilinir, "Ortaçağ'da Halep Ve Türkler", 51.

⁸⁸ Akyol, *Seyfüddevle ve Bizans'la Mücadele*, 38.

⁸⁹ Bilinir, "Ortaçağ'da Halep ve Türkler", 154-156.

hâkimiyeti altına almasına yol açmıştır. Sa'düddeve'nin girişimi karşısında Bizans ordusunu tekrar Halep'i kuşatmış bunun üzerine Sa'düddeve Bizans'a vergi vermek suretiyle tekrar bir anlaşma yaparak buraya hâkim olmuştur.⁹⁰

Seyfüddevle ve oğullarının hâkimiyetinden sonra Halep, azatlı bir köle olan Hacib Lü'lü'ün eline geçmiştir. Lü'lü'ün başa geçmesiyle birlikte Hamdânî Devleti de 392/1002 yılında son bulmuştur.⁹¹

Hamdânîlerin elinden çıkan Halep şehri için İbn Cübeyr şu sözleri söylemiştir:

Kale çok eskiden yapılmasına rağmen hala ayakta ve yenidir. Uzun yıllar ayakta kalmış nice havas ve avamı eskitmiştir. Onlardan kalan binalar ve evler hala ayakta. Peki ya bunları diken ve içinde oturanlar nerede! Saltanatlarının merkezi hala ayakta ama Hamdan oğullarının emirleri ile şairleri şimdi nerede? Evet hepsi yok olup gitti ama Halep hala ayakta. Kentler ne kadar da ilginç! Sahipleri yok olsa da kendileri yaşayabiliyorlar. Sahipleri ortadan kalkınca çabucak kendilerini arzulayanların ellerine düşüyor, en kolay yollardan fethedilebiliyorlar. Ah Halep ah! Kim bilir kaç sultanı eskitti ve buradan kimler geldi geçti.⁹²

Lü'lü 398/1008 yılında vefat edince yerine oğlu Mansûr geçti. Ancak Mansur devlet yönetiminde babası kadar başarılı olamadı. Bu arada Bizans ile mücadelesi de devam ediyordu. Mansur Bizans'a karşı yardım almak için Fâtımî Halifesi, el-Hâkim ile iyi ilişkiler kurma çabasıdaydı. Onun Halep'teki hâkimiyetinden rahatsızlık duyan ve Halep'te önemli bir yere sahip olan Kilâb b. Rebfa kabilesinin ileri gelenlerinin baskısı nedeniyle Mansur Halep'ten kaçmak zorunda kaldı. Bunun üzerine bölgedeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak isteyen Fâtımî Halifesi el-Hâkim, Halep'e 408/1017 yılında emirü'l ümera konumunda olan Fatik adlı bir komutanı atadı.⁹³

1.4. MİRDASİLER DÖNEMİ

HamdânîDevletindeki taht kavgalarının çıkmasında büyük rol oynayan Arap Kilâbî Kabilesi, zamanla kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle göç etmeye başlamışlardır. Araplar ilk olarak Bizans'ın çekilmiş olduğu bölgelere yerleştiler. Dört koldan yaşanan göç hareketlerinde Kilâbî kabilesinden olan Ebu Bekir'in grubu Halep bölgesine gelmiştir. Sâlih b. Mirdâs da (ö. 420/1029) bu göç hareketleriyle birlikte

⁹⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 8: 588.

⁹¹ Karaarslan, "Hamdânîler", 446-447.

⁹² İbn Cübeyr, *Rihle*, 185-186.

⁹³ Bilinir, "Ortaçağda Halep ve Türkler", 67-68.

bölgeye gelenlerdendir. Mirdâsîlerin⁹⁴ Halep bölgesindeki hâkimiyeti Hamdânîlerin hâkimiyetlerinin son bulmasından itibaren, yaklaşık on yıllık bir süreç içerisinde (404-415/1014-1024), Fâtımî halifelerinin atamış olduğu valiler tarafından sağlanmıştır.⁹⁵

Mirdâsîlerin kurucusu olan Sâlih b. Mirdâs, el-Cezîre bölgesinde yaşayan Kilâboğulları kabilesine mensup bulunuyordu.⁹⁶ Rahbe şehrini 389/1008-1009 yılında alan Mirdâs, burada Fâtımî Halifesi Hâkim Biemrillah adına hutbe okuttu. Halep bu dönemde azatlı bir köle olan Lü'lü'nün oğlu Ebu Nasr Mansur'un elinde bulunuyordu. Kilâboğulları ile ittifak içine giren Mansur daha sonra bu kabilenin yağma hareketlerine dayanamayıp bir şölen sırasında Sâlih b. Mirdâs ve Kilâboğullarının önde gelen isimlerini hapsedti. İki yıldan fazla hapiste kalan Sâlih kaçarak kurtuldu.⁹⁷

Serbest kaldıktan sonra hemen harekete geçen Sâlih b. Mirdâs, Kilâboğulları kabilesine haber gönderdi. Onlardan destek alarak harekete geçti ve 415/1024 yılında Halep'i ele geçirdi ve burayı Mirdâsîlerin merkezi haline getirdi.⁹⁸

Sâlih b. Mirdâs'ın genişleme politikasını kendisine tehlike olarak gören Fâtımîler, Türk asıllı bir komutan olan Anûş Tegined-Dizber'i⁹⁹(ö. 441/1020), Sâlih üzerine sefere göndermişlerdir. İki ordu Taberiye gölü yakınlarında bulunan ve Ukhuvâine denilen yerde 420/1030 yılında karşı karşıya gelmişler, savaşı Türk komutan Anûş Tegin kazanmıştır. Bu savaşta Sâlih b. Mirdâs öldürülmüştür.¹⁰⁰ Anuş Tegin bu zafer sayesinde Halep hariç bütün Şam bölgesini Fâtımîlerin hâkimiyeti altına almayı başarmıştır. Sâlih b. Mirdâs'ın, ölümünün ardından yerine oğlu Nasr b. Sâlih geçmiştir. Nasr b. Sâlih babası gibi Fâtımî Hilafetine bağlı kalmıştır.¹⁰¹

⁹⁴ 1024-1080 yıllarında Halep'te hüküm süren Müslüman Beni kilâb kabilesine mensup olan hanedan Şii inancını benimsemiştir. Esedüddeve Sâlih b. Mirdâs tarafından kurulan hanedan Suriye çölünde yaşıyordu ve buranın hâkimiyeti onlara aitti. Sâlih b. Mirdâs, Kelb ve Tay kabileleriyle anlaşarak Halep'ten Âne'ye kadarki bölgenin kendisine bırakılmasını sağladıktan sonra, 415 (1024) yılında Halep'i ele geçirdi ve Mirdâsîler hânedanının temellerini attı. Halep Kalesi'ni de Cemâziyelevvel 416'da (Temmuz 1025) alan Mirdâsîler Halep ve Humus'a hâkim oldular, ardından hâkimiyet alanlarını genişletip merkezî Suriye, Ba'lebek, Hısmakkâr ve Sayda'ya kadar uzanan toprakları zapt ettiler. Bu konuda bk. Erdoğan Merçil, "Mirdâsîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.30 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 449-451.

⁹⁵ Bilinir, "Ortaçağ'da Halep ve Türkler", 84.

⁹⁶ Abdülkerim Özaydın, "Salih b. Mirdas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.36 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 41.

⁹⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 9: 184; Esin Küçükbeğir, "Sultan Alparslan Dönemi Selçuklu-Mirdâsî İlişkileri", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, (2016): 30-40.

⁹⁸ Yazıcı, "Halep", 239-244.

⁹⁹ Fâtımî Halifesi Hâkim-Biemrillâh'ın Türk asıllı dâisi ve Dürzî mezhebine yaptığı katkılar nedeniyle adını veren kişi. Bu konuda bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 9: 186; Mustafa Öz, "Dürzîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.10 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 39-48.

¹⁰⁰ Bilinir, "Ortaçağ'da Halep ve Türkler", 98.

¹⁰¹ Nihat Yazılıtaş, *Fâtımî Devleti'nde Türkler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009), 137.

Anuş Tegin'den önce Halep'e hâkimiyet Mirdâs'ın oğulları arasında sürerken, Fâtımîler'in komutasında olan Anuş Tegin'ineline geçen (429/1038) Halep, Anuş Tegin'in 432/1041 yılında ölümü üzerine¹⁰² tekrar Mirdâsîlerden olan Müizzüdevle Simal b. Salih'in eline geçmiştir (433/1042).¹⁰³ Müizzüdevle Simâl b. Sâlih, 449/1057 yılına kadar Halep bölgesinin hâkimiyetini elinde tutmuştur. Ancak Mirdâsî emirlerinin aralarında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle, 452/1060 yılında Mirdâsî emiri Reşîdüdevle Mahmûd b. Nasr'ın eline geçmiştir. Bu başarıda Anuş Tegin ile birlikte bölgede etkin rol oynayan Türklerinde büyük payı vardır. İlk başlarda hâkim güç olan Araplar artık eski nüfuzlarını kaybetmeye ve yerlerini Türk nüfusa bırakmaya başlamışlardır. Hanoğlu Harun'un 456/1064 yılında Halep bölgesine gelmesiyle de artık dengeler değişmiş ve güç Türklerin eline geçmiştir diyebiliriz.

1.5. HÂRUN B. HÂN DÖNEMİ

Karahanlı hükümdarlarından Tamgaç Han'ın(ö. 460/1068) oğlu olan Hârûn(ö. 463/1070-71), babasına kızarak Karluk bölgesinden ayrılıp yanında bulunan birlikleriyle birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Burada Selçuklu devletine bağlı olan Diyarbekir Mervânî Emirliği ile temasa geçmiş ve kendisinin devlet tecrübesi ve güçlü bir komutan olmasından dolayı Mervânîler içinde dikkat çekmiştir.¹⁰⁴ Kuzey Suriye bölgesine ilk Türk girişini yapan Harun, aynı zamanda Mirdâsî emiri Atiyye'nin de dikkatini çekmiş ve Atiyye Halep bölgesinin hâkimiyeti için taht mücadelesi içinde olduğu yeğeni Mahmûd b. Nasr'a karşı Hârûn'u Halep'e davet etmiş, ondan yardım istemiştir.¹⁰⁵ Selçuklu Devletine tabiiolan Halep Mirdâsî Emîri Atiyye'nin daveti üzerine, Halep'e gelen Hanoğlu Hârûn, Atiyye'nin teklifini kabul etmiş ve Halep'e gelerek ona yardım etmiştir(457/1065).¹⁰⁶ Birlikleriyle birlikte Halep'e gelen Hârûn, Mahmûd'u yenilgiye uğratmış, amcası Atiyye'yi değil ama Hârûn'u yenemeyeceğini düşünen Mahmûd, Atiyye ile anlaşma yapmak zorunda kalıp Halep'ten

¹⁰² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, c. 9, 188.

¹⁰³ Azimi, *Azimi Tarihi(Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler H.430-538=1038/39-1143/44)*, çev: Ali Sevim, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), 5.

¹⁰⁴ Ali Sevim, "Harun b. Han" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.16 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 258.

¹⁰⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Halep Min Târîhi Haleb'de Selçuklular(H.447-521=1055-1127)*, 9.

¹⁰⁶ *Azimi, Azimi Tarihi*, 20.

çekilmiştir.¹⁰⁷Hârûn'un bu başarısı Halep için önemli bir adım olmuştur. Çünkü artık bölgede tek etkin güç Araplar değildi. Araplarıyanında Türklerde söz sahibi olma hakkı kazanmıştı. Kazanılan bu başarı bölgede Türk nüfuzunun artması ve zamanla Selçuklu Türklerinin eline geçmesi için ortam hazırlamıştır.¹⁰⁸

Atiyye, bu başarısından dolayı Hârûn'un Halep'te kalmasını istemiş, Hârûn ve askerlerini şehrin dışında bulunan el-Hazır bölgesine yerleştirmiştir. Bir süre Halep'te kalan Hârûn, kısa bir müddet sonra Arap halkın tepkisiyle karşılaşmış, Araplar Hârûn'u bu bölgede istememeye başlamışlardır.¹⁰⁹ Atiyye'de çevresindekilerin etkisinde kalarak bir gece Türkler üzerine askerlerini göndermiş,457/1065 yılının yaz aylarında saldırıya hazırlıksız yakalanan Türkler pek çok şehit vermişlerdir. Bu durum üzerine Hârûn b. Hân, buradan çıkıp Mirdâsi emiri Mahmûd b. Nasr'ın yanına gitmiş ve onunla ittifak kurmuştur.¹¹⁰

Hârûn, Atiyye'nin ihanetini unutmamış; intikamını almak için Atiyye'nin yeğeni olan Mahmûd ile iş birliği yapmıştı. Halep'i almak isteyen Mahmûd bu iş birliğinden çok memnundu. Hemen hazırlıklara başladılar ve Halep üzerine sefere çıktılar. Kuşatılan Halep şehri Hârûn ve Mahmûd tarafından ele geçirildi (457/1065).¹¹¹ Atiyye şehrin teslimi için Mahmûd ile anlaşma yapmıştı. Bu anlaşmaya göre Hârûn, Halep'e girmeyecek, burada ikâmet etmeyecekti. Bu şartları kabul eden Mahmûd, Hârûn'a Halep'in güneyinde bulunan Maaretünnu'mân'ı vermişti, Aancak Hârûn'un Irak'a gittiği söylenmektedir.¹¹²

Hârûn b. Hân'ın bölgedeki etkinliği devam etti. Mirdâsi emiri Mahmûd ile birlikte ittifak halinde ve uyumlu olarakBizans'ın elinde bulunan, Halep için önemli bir konumda olan Artah¹¹³ kalesi üzerine sefere çıktılar. Beş ay süren kuşatmadan sonra 460/1068 tarihinde kale ele geçirildi.¹¹⁴ Artah kalesinin ele geçirilmesiyle birlikte Halep bölgesinin güvenliği sağlanmaya çalışılıyordu. Seferlere devam edildi ve Bizans'ın elinde bulunan İnim kaleside ele geçirildi.¹¹⁵ Halep bölgesinde bulunan kalelerin birer

¹⁰⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 11; Azimi, *Azimi Tarihi*, 20.

¹⁰⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 9: 188.

¹⁰⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 10; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, çev: Ali Sevim, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), 141.

¹¹⁰ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 11; Azimi, *Azimi Tarihi*, 20.

¹¹¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 41.

¹¹² Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, 141.

¹¹³ Halep'e bağlı bulunan şehirlerdendir. Ünlü bir kaleye sahiptir. Mu'cemü'l-Büldan, I, 140.

¹¹⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 9: 234.

¹¹⁵ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, 157.

birer elden çıkması üzerine Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes (1068/1072)harekete geçerek, Halep bölgesine sefer düzenlemeye karar verdi. Kalabalık bir orduyla 460/1068 yılında sefere çıkan Bizans İmparatoru, Malatya üzerinden Kuzey Suriye'ye geldi. Buradan Halep bölgesine geçen imparator bölgede bir takım yağma hareketlerinde bulunduktan sonra Menbiç¹¹⁶ üzerine sefere çıktı. Menbiç kalesi Halep bölgesinin en önemli kalelerinden biriydi. Menbiç halkı kuşatma karşısında fazla direnemedi ve teslim oldu. Böylelikle kale tekrar Bizans hâkimiyeti altına girdi (460-461/1068-1069).¹¹⁷

Bütün bu olayları haber alan Mahmûd, Halep üzerine sefer düzenlemek için tekrar Hârûn'dan yardım istedi. Bütün Türkmen ve Arap ordularıyla sefere çıkan Mahmûd, Hârûn'un vur-kaç taktiğiyle Bizans ordularını ağır bir yenilgiye uğrattı. Ancak kısa bir süre sonra bölgeye gelen Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes, Arap ve Türkmen çadırlarını ateşe verdirdi. Bu manevra ile Arap ve Türkmen ordularını kısa bir sürede olsa durdurmayı başardı. Bununla yetinmeyen İmparator, Hârûn'un elinde bulunan Azez kalesini ele geçirdi. Ancak Bizans İmparatoru 462/1069 yılında artık bu bölgelerde fazla tutunamamaya başladı. Çünkü ordu sürekli kayıp veriyordu. Bulaşıcı hastalıklar çoğalmaya başlamıştı. Bir de yiyecek sıkıntısı baş gösterince İmparator bölgeden ayrılmaya karar verdi. Bizans İmparatoru ordusunu bu bölgeden çekerek Şam'a yöneldi ve Kuzey Suriye seferini böylece tamamlamış oldu. Antakya üzerinden İskenderun'a, Kilikya bölgesinden Gülek Boğazı ve Pozanti'ya geldi. Daha sonra Çukurova bölgesinden çıkıp Anadolu içlerine doğru harekete geçti.¹¹⁸

Bizans tehlikesinin bertaraf edilmesinden sonra Halep bölgesinin Sur kenti, Fâtımî halifeleriyle çatışma halinde olan Aynüddevele Ebu'l-Hasen b. Ebî Ukayl, tarafından ele geçirildi. Ancak bunun üzerine Fâtımî halifesi el-Mustansır, veziri Bedrülcemali'yi Sur üzerine gönderdi. Bu arada Aynüddevele, Fâtımî ordusuna karşı Hârûn'dan yardım istedi. Yardım teklifini kabul eden Hârûn, halifenin ordusuna karşı. Aynüddevele ile birlikte harekete geçti. Ancak kısa süre sonra Hârûn, aralarında meydana gelen bir takım anlaşmazlıklardan dolayı Aynüddevele'nin tarafından ayrılarak

---

¹¹⁶ Sacur çayının güneyinde Halep'i Urfa'ya bağlayan önemli bir ticaret yolunun üstündedir. Eski adı Bambyke (Süryânice Mabbug) veya Hierapolis olarak bilinen şehrin tarihi Asurlular devrine kadar gitmektedir. Verimli bir ovada kurulan Menbic, Ortaçağ'da meyve ağaçlarıyla çevriliydi ve "bombassino" (bombagio) denen pamuklu kumaş dokumacılığı ile tanınmıştı. Bu konuda bk. Işın Demirkent, "Menbic", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.29 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 123-124.

¹¹⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 68-69; Azimi, *Azimi Tarihi*, 22.

¹¹⁸ Bilinir, "Ortaçağ'da Halep ve Türkler", 124.

Bedrülcemali'nin tarafına geçti. Bunu kabul edemeyen Aynüddevele, Hârûn tarafından elde ettiği iki Türkmen ile anlaştı ve Hârûn'u öldürttü (463/1069-1070).¹¹⁹ Suriye bölgesine gelen başarılı Türk komutanlarından olan Harun'un öldürülmesinden sonra, emrinde bulunan Türkmenlerin bir kısmı Sur hâkimi olan Aynüddevele'nin hâkimiyeti altına girmiştir.¹²⁰

1.6. EMİR AFŞİN VE EMİR SUNDUK

Selçuklu sultanı Tuğrul Bey¹²¹ zamanında Anadolu'ya yapılan akınlar, 455/1063 yılında tahta geçen Alparslan(ö. 465/1072) ile hız kazanmıştır. Sultan Alparslan'ın tahta çıkması ile birlikte, Büyük Selçuklu Devletinin Anadolu'nun fethi politikası hız kazanmıştır. Çağrı Bey ile başlayan ve Alparslan ile devam eden Anadolu'nun fethi sürecinin en önemli dönüm noktaları Ani Kalesinin fethi ve Malazgirt Zaferidir.¹²² Bu süreç ile birlikte durum, Bizans topraklarının uç bölgelerinde yaşayan Oğuz (Türkmen) boylarının akını ve Seyhun ve Horasan'dan gelen yeni göçler ile daha da kuvvetli bir hal almıştı. Bu Türkmen boylarından biri de, "Horasan Sâlârî" unvanını taşıyan bir kumandan tarafından idare edilmekteydi. Afşin'in de bu boya mensup olduğu düşünülmektedir.¹²³

Afşin, Sultan Alparslan'ın en önemli komutanlarından biriydi ve Afşin ilk olarak bu dönemde tarih sahnesine çıkmıştır.¹²⁴ Kendisi Alparslan tarafından diğer emirler Gümüştigin ve Ahmetşah ile birlikte Anadolu fethini tamamlamak için

¹¹⁹ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir 'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, 157.

¹²⁰ Ali Sevim, *Suriye Selçukluları I*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1965), 28.

¹²¹ Büyük Selçuklu Devletini kuran kişi olan Tuğrul Bey, Seyhun şehrinin Cend bölgesinde doğmuştur. İbn Mikâil b. Selçuk 429(1037-1038) yılında Nişâbü'r'da Mes'ûd'un yerine geçmiştir. Bu konuda bk. Hamdullâh Müstevfi-i Kazvîni, *Târih-i Güzide(Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, ed. Erkan Göksu, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2015), 23; Faruk Sümer, "Tuğrul Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 344-346.

¹²² Malazgirt zaferi, 1071 yılında Bizans ve Selçuklular arasında yapılmıştır. Bu savaştan sonra Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır. Anadolu bir Türk yurdu haline gelmeye başlamıştır. Bizans kuvvetlerinin başında IV. Romen Diogenes, Selçuklu kuvvetlerinin başında ise Sultanı Alparslan bulunuyordu. 27 Zilkade 463 (26 Ağustos 1071) Cuma günü, başlatılan savaşı Selçuklular kazanmıştır. Bu konuda bk. er-Râvendî (Muhammed b. Ali b. Süleymân er-Râvendî), *Kitâb-ı Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*, çev: Ahmet Ateş, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 119; Cihan Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, (İstanbul: Kronik yayınları, 2017),152; Ali Sevim, "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin Mirâtü'z-Zaman fi Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II, Sultân Alp Arslan Dönemi", *Belgeler*, sy: 23, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 38; Ali Sevim, "Malazgirt Muharebesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.27 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 481-483.

¹²³ Faruk Sümer, "Afşin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 440.

¹²⁴ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin Atsız Artuk ve Aksungur*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990), 18.

görevlendirilmişti. İlk olarak, Murat ve Dicle ırmaklarının geçtiği bölgelerde bulunan Nizip, Nusaybin ve Adıyaman bölgelerine seferler düzenleyip, 460/1066-67 yılında buraları Bizans'ın hâkimiyetinden aldı.¹²⁵ Bu bölgeleri hâkimiyet altına aldıktan sonra ele geçirilen ganimetlerle birlikte Ahlat'a¹²⁶ dönmüştür. Ancak çok geçmeden Afşin'in Gümüştegin ile bilinmeyen bir sebepten dolayı araları açılmış ve bir çatışma sırasında Gümüştegin'i öldürmüştür. Afşin, Sultan Alparslan'ın bu olaydan dolayı kendini cezalandırmasından korktuğu için hemen Ahlat'dan ayrılıp Bizans üzerine akınlar düzenlemeye başlamıştır. Ordularından bir kısmı Gaziantep'in kuzey batısında yer alan Dülük (Dolice) bölgesine gelmiştir.¹²⁷ Diğer bir kısım ise Antakya bölgesine hücum etmiş ve burada yağma hareketlerinde bulunmuşlardır (460/1067). Kendisi de Malatya'ya yönelmiş buraya bir sefer düzenlemiştir. Malatya'dan sonra Kayseri'ye geçmiştir. Kayseri'de de fazla durmayan Afşin, Halep bölgesine yönelmiş ve Bizans ülkesinde ele geçirmiş olduğu malların bir kısmını Halep'te satmıştır.¹²⁸ Afşin'in Halep bölgesine gelmesinindaha ziyade ticari amaçlı olduğunu ve buradaki geniş çaplı ticaret ağından yararlanmak istendiğini düşünmek mümkündür. Halep konumu itibarıyla (her ne kadar yağma ve saldırılara maruz kalsa da) ticaret kervanlarının yol güzergâhı üzerinde bulunan bir şehir olmuş ve ticari önemini korumuştur.¹²⁹

Afşin, Halep'ten sonra Antakya üzerine yürümüş ve burada bulunduğu sırada Alparslan'dan onu affettiğine dair bir mektup almıştır.¹³⁰ Yanında savaş ganimetleri ve 100 bin altın ile Afşin, Antakya'dan Sultan Alparslan'ın huzuruna çıkmak için ayrılmıştır. Afşin ile birlikte Anadolu'ya seferler düzenleyen Sunduk et-Türki adında bir komutan, bu yolculukta Afşin'e eşlik etmiştir.¹³¹ Sunduk et-Türki 462/1069 yılı sonuna doğru Kuzey Suriye'ye yönelmiştir. Mirdâsî beylerinin hâkimiyetinde olan Halep'e bağlı pek çok bölgede yağma hareketlerinde bulunmuştur. Daha fazla ilerlemesini göze alamayan Mirdâsî Emiri Mahmûd, Sunduk'a değerli eşyalar vererek onun Kuzey

¹²⁵ Sevim, *Suriye Selçukluları I*, 29.

¹²⁶ Van Gölü'nün kuzeybatı kıyısındadır. Topraktan bir kalesi vardır. Düz bir ovada olup, etrafı bağ ve bahçelerle çevrilidir. Günümüzde Bitlis'e bağlıdır. Bu konuda bk. Mu'cemü'l-Buldan, II: 457-458; Faruk Sümer, "Ahlat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.2 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 19-22.

¹²⁷ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 48.

¹²⁸ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 17.

¹²⁹ Yazıcı, "Halep", 239.

¹³⁰ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 17.

¹³¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 49.

Suriye'den uzaklaşmasını sağlamıştır. Sunduk da Anadolu'ya doğru seferlerine devam etmek için bu bölgeden ayrılmıştır.¹³²

---

¹³² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 19.

İKİNCİ BÖLÜM

SURİYE SELÇUKLU MELİKLİĞİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞMESİ

2.1. UVAKOĞLU ATSIZ

Afşin ve Sunduk et-Türki, yukarıdaki bölümlerde bahsettiğimiz gibi Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesinde fetihler yaparken, Kurlu Bey de Filistin üzerine seferler düzenleyen bir Türkmen birliğinin başında bulunuyordu. Bu Türkmen birliği bu bölgeye gelinceye kadar birçok seferde bulundu. Kurlu Bey'in önderliğinde başkent Remle olmak üzere, Selçuklulara bağlı bir Türkmen Beyliği oluşmuştur. Selçuklu Devleti içinde önemli bir komutan olan Kurlu Bey, Fâtımîlerle ve o dönemde Halep hâkimi olan Mirdâsî emiri Mahmûd ile siyasi ilişki içerisinde olmuştur. Mahmûd'a 463/1071 yılında Halep için askeri yardımda bulunmuştur.¹³³

Kurlu Bey'in Akka şehri kuşatması sırasında ölümü üzerine, Türkmen ordularının başına Atsız b. Uvak (ö.471/1079) geçmiştir. Atsız, Navekiyye Türkmenleriyle birlikte Anadolu'ya fetihler düzenleyen ve Alparslan'ın eniştesi olan Erbasan'a bağlı Türkmen beylerinden biriydi.¹³⁴ Fâtımîlerin elinde bulunan Kudüs'ü ele geçiren Atsız, burada Abbasî halifesi ve Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alparslan adına hutbe okutmuştur.¹³⁵ Kudüs'ün alınması Halep için de önemli bir fetih olmuştur. Çünkü Kudüs'ün Selçuklular tarafından alınmasıyla birlikte artık bölgede Fâtımî Halifeliğinin gücü azalmıştır. Fâtımîlerden kalan boşluğu bu dönemden itibaren Türkler dolduracaktır. Türkler, Halep bölgesinde rahatça hareket edebileceklerdi. Türklerin burada güçlenmesiyle birlikte Sultan Alparslan, Halep bölgesine yönelerek, Fâtımî Devletine son vermek için seferlerde bulunacaktır.¹³⁶

Fâtımî hilafeti içerisinde kendisine karşı artan muhalefete engel olamayan Vezir Nasirü'd-devle Ebu Cafer b. Hamdan, Alparslan'a elçi göndererek onu Mısır'a davet

¹³³ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 50-52.

¹³⁴ Sevim, *Ünlü Selçuklu komutanları*, 33.

¹³⁵ Ali Sevim, "Atsız b. Uvak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.4 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 92-93.

¹³⁶ Bilinir, "Ortaçağ'da Halep ve Türkler", 130.

etti. Eğer gelirse Mısır'ı ona teslim edeceğini, Şif hutbeyi kaldırıp Abbasî Devleti adına hutbe okutacağını bildirdi. Bunun üzerine 462/1070 yılında büyük bir ordu ile Mısır'a sefere çıkan Alparslan, ilk olarak Diyarbakır'a geldi, daha sonra Urfa'ya geçti.¹³⁷ Urfa önlerinde bir süre kalan Alparslan burada bulunduğu sırada, Halep Mirdâsemiri Mahmûd'a elçiler göndererek kendisine tabi olmasını ve Abbasî halifesi adına hutbe okutmasını istedi. Selçuklularla savaşmayı göze alamayan Mahmûd, adamlarını toplayarak onlarla durumu müzakere etti. Daha sonra halkın ileri gelenleri ile yaptığı konuşmada Selçuklular için şunları dile getirmiştir:

Fâtımî Devleti artık çökmüş bulunuyor. Bu, yeni bir devlet ve güçlü bir ülkedir. Biz onlardan dolayı korku içinde yaşıyoruz, çünkü onlar mezhepleriniz nedeniyle sizin kanlarınızı helal sayıyorlar. Yapacağımız en doğru iş, söz ve malın fayda etmeyeceği vakit gelip çatmadan önce hutbeyi onlar adına okutmaktır diyerek onları ikna etmiş ve Temmuz463/1070'de Sultan Alparslan ve Abbâsî Halifesi adına hutbe okutmuştur.¹³⁸

Sultan Alparslan zamanında Abbâsîler adına okutulmaya başlanan hutbe, Halep Selçuklu Meliki Rıdvân b. Tutuş zamanına kadar devam etmiştir. Dört hafta gibi kısa bir süre Fâtımî Halifesi adına hutbe okutan Rıdvân, daha sonra bu uygulamadan vazgeçerek tekrar Abbasî halifesi adına hutbe okutmuştur.¹³⁹

Halep Mirdâsemiri Mahmûd 468/1075 yılında vefat etmiştir. Onun yerine büyük oğlu Celalüddeve Nasr başa geçmiştir.¹⁴⁰ Bu dönemde Anadolu Selçuklu Devleti kurucusu olan Süleyman Şah(ö.479/1086) Halep'e gelmiş ve burayı kuşatmıştır. Bunun üzerine Mirdâsî emiri Nasr, Süleyman Şah'a haber göndererek Halep'in Melikşah'a(ö.485/1092)¹⁴¹ bağlı olduğunu, bu yaptığının Selçuklu Sultanı tarafından hoş karşılanmayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Süleyman Şah kuşatmayı kaldırmıştır.¹⁴²

¹³⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 22.

¹³⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 70.

¹³⁹ Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, 166.

¹⁴⁰ Azimi, *Azimi tarihi*, 24.

¹⁴¹ Sultan Alparslan'ın oğlu olan Melikşah 447/1055 yılında doğmuştur. Babası tarafından 459/1066 yılında düzenlenen törenle veliaht ilan edilmiştir. Onun adına bütün topraklarda hutbe okutulmaya başlanmıştır. Onun, daha babası ölmeden veliaht seçilmesindeki sebep olarak annesinin bir Karahanlı prensesi olması gösterilmektedir. Melikşah'ın yanında önemli bir devlet adamı olan Nizamülmülk bulunuyordu. Babasının ölümü üzerine toplanan devlet adamları 465/24 Kasım 1072 Melikşah'ı sultan ilân ettiler. Bu konuda bk. Abdülkerim Özaydın "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.29 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 55-57.

¹⁴² Erdoğan Merçil, "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti'nin Durumu", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, (1999): 151.

Mirdâsî emiri Nasr başa geçtiğinde, Türkmenler Halep'te baskın bir güce sahipti. Türkmenlerin başında Ahmedşah bulunuyordu. Ahmedşah, Atsız'ın kardeşi olan Çavlı üzerine sefer düzenledi. Seferde başarılı olan Ahmedşah, beraberinde birçok esir ile birlikte Halep'e döndü.¹⁴³ Ahmedşah'ın gittikçe güçlenmesinden rahatsız olan Nasr, Mayıs 469/1076'da Ahmedşah'ı tutuklattı. Ancak Nasr'ın, bundan sonra bölgede hâkimiyeti giderek azaldı. İçkiye olan düşkünlüğü nedeniyle hem devlet adamları üzerindeki otoritesi azalmış hem de halk üzerindeki olumlu tavrı bozulmuştu. Bu durum aynı zamanda Türkmenlerin de tepkisini çekmişti. Çok geçmeden ayaklanan Türkmenler Nasr'ı öldürdü ve Ahmedşah hapisten kurtarıldı.¹⁴⁴ Nasr'ın ölümünün ardından Türkmenlere yardımda bulunan Ebu'l Fezail Sabık b. Mahmud, 468/1076 yılında Halep Mirdâsî emirliğinin başına geçti. Bu tarihten sonra Türklerin bölgedeki etkisi giderek arttı.¹⁴⁵

Suriye bölgesinde bir taraftan Atsız b. Uvak da fetihlerine devam etmiş ve ilk olarak Filistin üzerine sefer düzenlemiş ve Remle'yi ele geçirmiştir.¹⁴⁶ Remle'den sonra Dımaşk üzerine sefer düzenlemiş ancak başarılı olamamıştır. Ancak her yıl hasat zamanında Dımaşk'a bağlı bölgelerde yağma hareketlerinde bulunarak, halkı zor durumda bırakıyordu ve kendisi ve askerleri giderek güçleniyordu. Bu yağma hareketlerinin ardından, Dımaşk üzerine yürümüş ve 469/1076 yılında bu şehri ele geçirmiştir.¹⁴⁷ Atsız Dımaşk'a hâkim olduğu zaman şehirde fiyatlar yükselmiş ve halka karşı tutum ve davranışları katı olmuştur.¹⁴⁸ Atsız, daha sonra Trablusşam ve Sur bölgelerini de ele geçirmiştir.¹⁴⁹ Mısır Fâtımî Devletine son vermek için harekete geçen Atsız, 470/1077 yılında Mısır üzerine sefere çıkmıştır. Ancak Mısır halifesi Bedrü'l-Cemali tarafından büyük kayıplar vererek yenilgiye uğratılmıştır. Geride kalan az sayıda askeri ile birlikte Dımaşk'a geri dönmüştür. Bu savaşta Atsız'ın kardeşi öldürülmüştür.¹⁵⁰

Melikşah, Atsız'ın savaş sırasında öldürüldüğü haberini alınca, onun yerine kardeşi Tacüddeve Tutuş'u Suriye-Filistin Selçuklu beyliğinin başına geçirmek

¹⁴³ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 32-34.

¹⁴⁴ Azimi, *Azimi Tarihi*, 25.

¹⁴⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 35.

¹⁴⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 73.

¹⁴⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 98-99.

¹⁴⁸ Azimi, *Azimi Tarihi*, 25.

¹⁴⁹ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir 'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, 200.

¹⁵⁰ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Name I*, çev: Erdoğan Merçil, (İstanbul: Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş., 1977), 133-134; Azimi, *Azimi Tarihi*, 25.

istemiştir.¹⁵¹ Ancak Atsız, Melikşah'a bir mektup göndermiş ve bu mektubunda şunları söylemiştir:

Ben fethetmekte olduğum bu memleketlerde, sultanın itaatli bir naibiyim, bu fetihler dolayısıyla da sultandan herhangi bir para yardımı da istemedim. Sultanın adına hutbe okuttuğum gibi, bana, ödemem için belirtilen miktar vergiyi de göndermekte herhangi bir zorluk çıkarmıyor ve geciktirmiyorum. Bana, Sultan'ın, Tacüddeve Tutuş'u, benim yerime Suriye'ye atayıp gönderme niyetinde olduğu haberi geldi. Bu atamanın yapılmasını gerektiren şey, yani bütün düşmanlara karşı başarı kazanmışken benim görevden uzaklaştırılmamı gerekli kılan şey nedir? Esasında ben, zengin bir ülke ve kuvvetli bir orduya sahip olan Şii Mısır halifesinin karşısında bulunuyorum. Bu nedenle benim, onlara karşı hazırlıklı olmam ve isabetli olan şeyleri yapmam gerekir.¹⁵²

Atsız'ın mektubunu alan Melikşah kardeşi Tutuş'a “*Atsız'ın yönetimindeki Orta-Suriye ve Filistin'e yürümemesini, Halep bölgesine yönelmesini*” söylemiştir. Tutuş bu teklifi kabul etmiş ve Halep üzerine sefere çıkmıştır. Fâtımî halifesi Suriye ve Filistin bölgesini tekrar ele geçirmek için Nasruddevle kumandasındaki orduyu Suriye bölgesine gönderip Dımaşk'ı kuşatma altına aldırmıştır. Atsız şehri şiddetli bir şekilde savunmuş ve Fâtımî ordusu geri dönmek zorunda kalmıştır. Ancak çok geçmeden kalabalık bir orduyla harekete geçen Fâtımî ordusu, Dımaşk üzerine tekrar bir sefere çıkmıştır. Bu kalabalık orduyla başa çıkamayacağını anlayan Atsız, Halep'te bulunan Tutuş'dan yardım istemiştir. Yardım etmesi sonucunda şehri ona teslim edeceğini ve ona tabi olacağını bildirmiştir.¹⁵³

Teklifi kabul eden Tutuş, ordularıyla birlikte Halep'ten çıkarak Dımaşk üzerine yürümüş ve burayı ele geçirmiştir. Mağlup olan Fâtımî ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu savaştan sonra hiçbir muhalefette bulunmayan Atsız, şehri Tutuş'a teslim etmiştir. Ancak Atsız ve kardeşinin kendisine karşı güven vermeyen hareketlerinden şüphelenen Tutuş, onları öldürmüştür.¹⁵⁴ Onun Atsız'ı ve kardeşini öldürme gerekçeleri arasında, Atsız'ın kendisini karşılamakta geciktiği, kardeşi ile birlikte kendisine karşı komplo hazırlıkları içinde olduğu gibi sebepler zikredilmektedir.¹⁵⁵ Tutuş, Atsız'ı yayının kirişiyle boğdurarak öldürmüştür.¹⁵⁶ Atsız'ın öldürülmesinden sonra Tutuş,

¹⁵¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 82.

¹⁵² Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir 'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, 206.

¹⁵³ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 82.

¹⁵⁴ Azimi, *Azimi Tarihi*, 26.

¹⁵⁵ Sevim, “Atsız b. Uvak”, 93.

¹⁵⁶ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Name I*, 136; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir 'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, 230.

başta Dımaşk olmak üzere Atsız'ın hâkimiyeti altında olan bütün Suriye-Filistin şehirlerini hâkimiyeti altına aldı (472/1079).¹⁵⁷

2.2.TACÜDDEVLE TUTUŞ DEVRİ

Suriye Selçuklu Devletinin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Babası Sultan Alparslan, kardeşi ise Melikşah'tır.¹⁵⁸ Abisi Melikşah'ın isteği üzerine Suriye ve Filistin bölgesine sefere çıkan ve Halep'i ele geçiren Tutuş, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Atsız'ı öldürerek onun hüküm sürdüğü bütün Suriyeve Filistin topraklarını hâkimiyeti altına almıştır. Atsız, Halep'i almadan önce ilk olarak bir Türkmen komutanı olan Ahmedşah'ın yardımı ile alınan Menbiç üzerine harekete geçerek burayı ele geçirmişti. Daha sonra Musul emiri Müslim ile birlik olup Halep üzerine sefere çıkmıştı. Bu dönemde Halep'in başında Mirdâsî emiri Sabık bulunuyordu (471/1078).¹⁵⁹ Halep üzerine düzenlenen ilk sefer başarısız olmuş ve Tutuş, Atsız'ın yardım talebi üzerine kuşatmayı bırakıp Dımaşk üzerine yürümüştür.¹⁶⁰

Dımaşk'a hâkim olan Tutuş, Dımaşk halkına çok iyi davranmış, şehri imar etmeye başlamış, tarlaların ekilmesini ve yolların güvenli hale getirilmesini sağlamıştır. Daha sonra Filistin üzerine bir birlik gönderen Tutuş, Kudüs'ü ele geçirmiştir. Böylece ilk olarak Kurlu Bey'in Filistin'de kurduğu daha sonra Atsız'ın birkaç Suriye bölgesini ele geçirmesi ile melikliğe dönüştürdüğü Büyük Selçuklu Devletine bağlı olan meliklik, bu sefer Selçuklu hanedanına mensup birinin eline geçerek Suriye Selçuklu Melikliği haline gelmiştir.¹⁶¹

Tutuş, Halep kuşatması sırasında Atsız'ın yardım çağrısı üzerine kuşatmayı bırakıp Dımaşk'a gitmişti. Bu sırada yardıma muhtaç olan Halep halkı Ukaylfemiri Müslim b.Kureys'e(ö. 478/1085)¹⁶² elçi göndererek şehri ona teslim edeceklerini ancak, şehrin dışında bekleyen Halep emiri Sabık'ı ve onu destekleyen Türkmenleri

¹⁵⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, (İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973), 27.

¹⁵⁸ Abdülkerim Özaydın, "Tutuş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 446-449.

¹⁵⁹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 93.

¹⁶⁰ Azimi, *Azimi Tarihi*, 25.

¹⁶¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 98.

¹⁶² Şii olan Müslim b. Kureys, bölgedeki birçok emir gibi Mısır'daki Fâtümî halifeliğine bağlıydı. Bu konuda bk. Gülay Öğün Bezer, "Müslim b. Kureys", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.32 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 94-96.

uzaklaştırmasını istediler.¹⁶³Bunun sebebi bölgeye Araplar hâkim gibi görünse de aslında bölgeye Türklerin hâkim olmasıydı. Vassal durumunda bulunan Halep, Sultan Alparslan'ın bölgeye gelmesi ve Halep Mirdâsî emiri Mahmûd'un ona bağlı olmayı kabul etmesiyle, 1071 yılından itibaren Selçuklu Devletine bağlanmış ve Abbasî halifesi adına hutbe okunmaya başlamıştır.¹⁶⁴

Selçuklu Devleti'nin dikkatini üstüne çekmek istemeyen Ukaylî emiri Müslim, Melikşah'tan Halep'e yardım etmek için izin istemiş, ancak bu sırada Tutuş, Halep üzerine sefere çıkmak için hazırlıklara başlamıştır. Bunu haber alan Sabık, Tutuş'un bölgeye hâkim olmasından korkarak Müslim'e bir mektup göndermiştir. Bu mektupta şunlar yazılmaktadır: “*Sen, bana, yabancılardan daha önce gelirsin: biz Araplar, onlara karşı birleşmeliyiz. Eğer ben Arap olmayan bir başkası tarafından yutulacak isem o zaman beni, sen yut, bu benim için daha iyi olur*” demiştir. Bunun üzerine Melikşah'tan izin alan Müslim Halep üzerine sefere çıkmıştır.¹⁶⁵Suriye'ye gelerek yedi ay süren kuşatmadan sonra önce Halep'i, daha sonra da Sabık'ı etkisiz hale getirerek iç kaleyi ele geçirmiştir (473/Ekim 1080).¹⁶⁶ Böylece 452/1060 yılından beri Halep'i yöneten Mirdâsîoğulları egemenliği son bulmuştur.¹⁶⁷ Halep'i ele geçiren Müslim, camilerde Halife el-Muktedi ve Sultan Melikşah adına hutbe okutmuştur. Halife ona şehrin hâkimi olduğuna dair bir ahitname göndermiştir.¹⁶⁸

Halep'i aldıktan sonra fetihlerine devam eden Müslim, Humus'a yöneldi ve 475/1082 yılında burayı kuşattı.¹⁶⁹ Humus emiri İbn Mûlaib, Tutuş'a mektup göndererek ondan yardım istedi. Yardım isteğine olumlu cevap veren Tutuş, Müslim'e bir mektup gönderdi. İbn Mûlaib'in yakın dostu olduğunu hemen oradan çekilmesini söyledi. Müslim bunu kabul etmeyince Tutuş, Müslim üzerine sefere çıktı. Melikşah'ın tepkisinden korkan Müslim, Sur şehrine gidip orada bekledi. Bunun üzerine Tutuş, hiçbir müdahalede bulunmadan geri dönmüştür.¹⁷⁰

Fetih hareketlerine ara vermeden devam eden Ukaylî emiri Müslim 476/1083 yılında Halep bölgesinde bulunan kaleleri birer birer ele geçirmeye başladı. Musul'dan

¹⁶³ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 98.

¹⁶⁴ Bilinir, “Ortaçağ'da Halep ve Türkler”, 144.

¹⁶⁵ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 98.

¹⁶⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 110.

¹⁶⁷ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Name I*, 136-137; Azimi, *Azimi Tarihi*, 26.

¹⁶⁸ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir 'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, 234.

¹⁶⁹ Azimi, *Azimi Tarihi*, 26.

¹⁷⁰ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir 'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, 246.

başka, Halep, Şeyzer, Hama ve Humus'da bulunan Arap emirliklerini de kendi itaati altına aldıktan sonra, Dımaşk üzerine sefer düzenlemeye karar verdi.¹⁷¹ Bu arada Tutuş, Antakya yörelerinde fetih hareketlerine başlamıştı. Müslim'in Dımaşk üzerine yürüdüğünü haber alınca hemen harekete geçti ve Dımaşk'a geldi. Balis yakınlarına kadar gelen Müslim, Kays ve Yemen Arap kabilelerinin bir kaçıyla ittifak ederek savaşa başladı. Ancak kısa bir süre sonra Müslim'in ordusu dağıldı. Çünkü Mısır'dan beklediği yardım gelmemişti. Daha fazla kuşatmaya devam edemeyen Müslim, oradan ayrılarak önce Mercüssuffer daha sonra da doğuya doğru hareket etti.¹⁷² Müslim'in kuşatmayı kaldırmasındaki diğer bir sebep ise kendisine tabi olan Harran¹⁷³ bölgesinde çıkan isyandır. Fâtımîler'den istediği desteği alamayınca, kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır.¹⁷⁴

Suriye Selçuklu emiri Tutuş ile Ukayloğulları emiri Şerefüddeve Müslim arasındaki rekabet devam ederken, Anadolu'da Bizans ile mücadele ederek bağımsız bir Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştu. Süleyman Şah tarafından kurulan bu devletin başkenti İznik olmuştur.¹⁷⁵ Bu devlet Selçuklu Devleti'nin en uzun süre hâkimiyet süren devleti olmuştur (1075-1308). Yaklaşık 233 sene varlığını devam ettiren bu devlet pek çok fetihler yapmış ve çok sayıda devlet ile ilişki içerisinde olmuştur.¹⁷⁶

Bizans'a tabi olan Philaretos Brachamios, Antakya'yı elinde bulunduran bir Ermeniydi. Malazgirt Savaşı sırasında Palu'daki Bizans kuvvetlerinin başında bulunuyordu. Ayrıca Malatya, Urfa gibi bölgeleri hâkimiyeti altına alan Philaretos, 470/1078 yılından beri Antakya valiliği görevinde bulunuyordu. Hâkimiyeti altında bulunan halka kötü davranıyor, halkı ağır vergiler ile eziyordu. Antakya'da 477/1084 yılında Türk asıllı olan İsmail'i şahne¹⁷⁷ olarak bırakarak, Urfa'ya gitmek üzere yola çıkmıştır. Bunu fırsat bilen İsmail ve babasının hapsinden kurtulmayı başaran

¹⁷¹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 47-48; Ömer Tokuş, "X.ve XI. Asırda Musul, Halep ve Bunlara Mücavir Yerlerde Ukayli Hâkimiyeti", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6, sy. 12 (2016): 249-278.

¹⁷² Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir 'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, 252.

¹⁷³ Cezire'nin en önemli şehirlerindedir. Urfa ile arasında bir günlük mesafe bulunmaktadır. Bu konuda bk. Mu'cemü'l-Büldân, II, 235-236.

¹⁷⁴ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 106.

¹⁷⁵ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 107.

¹⁷⁶ Yazıcı, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, 264.

¹⁷⁷ Sözlükte "yük, azık, düşmanlık, at sürüsü" diye adlandırılan şahne, şehir veya bölgenin güvenliğinden sorumlu olan askeri vali konumundadır. Şahne aynı zamanda yolların güvenliğinden de sorumlu idi. Bu konuda bk. Erdoğan Merçil, "Şahne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.38 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 292-293.

Philaretos'un oğlu Barsama, halkında desteğini alarak şehrin hâkimiyetini İznik'te hüküm süren Süleyman Şah'a teslim etmeye karar verdi.¹⁷⁸ Ona mektup göndererek şehre gelmesini istedi. Mektuba olumlu yanıt veren Süleyman Şah, Antakya'ya gitmek için İznik'ten ayrılmıştır. Kısa süre sonra şehrin önlerine gelen Süleyman Şah, şahne İsmail'in yardımıyla askerlerini kalenin içine sokmayı başarmıştır (Aralık Cumartesi 477/1084). Ancak iç kaleyi önce ele geçirememiş, daha sonra şehri "eman" ile teslim olan Philaretos'un askerleri sayesinde iç kaleye girmiştir (478/12 Ocak 1085). İznik'ten Şam'a kadar olan bölgeleri hâkimiyeti altına alan Süleyman Şah, Suriye uç bölgesini de ele geçirerek hâkimiyet alanlarını giderek arttırmaktaydı.¹⁷⁹

Melikşah'a bağlı bulunmasına rağmen her fırsatta ona saldıran ve topraklarını ele geçirmeye çalışan Ukâyli emiri Müslim, en son Diyarbakır'ın fethi için Melikşah'ı karşısına almıştı. Ancak buna daha fazla müsamaha göstermeyen Melikşah, onun yönetiminde bulunan Musul, el-Cezîre ve Halep bölgesine Amidüddeve'yi atamıştır (478/1084-85). Onu korumaları için de başta Halep valisi Kasımüddeve Aksungur, Sadüddeve Gevharâyîn ve Artuk Beyi görevlendirmiştir. Daha sonra bizzat kendisi de bu orduya katılmış ve Musul'a bağlı olan Bevazic yörelerinde karargâh kurmuştur. Müslim'e haber gönderen Melikşah, kendisine tekrar tabi olması durumunda ona hiçbir zarar verilmeyeceğine dair haber göndermiştir. Bunun üzerine Melikşah'ın huzuruna gelen Müslim, karşıt bir hamlede bulunmadığı ve istekleri kabul ettiği için tekrar kaybetmiş olduğu bölgelere sahip olmuştur.¹⁸⁰ Ancak yiyecek sıkıntısı yüzünden bazı askerleri onu bırakarak Süleyman Şah'ın ordusuna katılmıştı. Bu katılmalar yüzünden Müslim askeri açıdan zor bir durumda bulunuyordu.¹⁸¹ Kendisine yardım etmesi için Artuk Bey'den yardım talep etmiştir. Fakat bu yardım talebi Artuk Bey tarafından kabul edilmemiştir. Süleyman Şah ile Müslim'in orduları Antakya'ya bağlı olan Amik ovasında Afrin Nehri kıyısında, 478/1085 yılında karşı karşıya gelmişlerdir.¹⁸² Yapılan savaşta Müslim, bir mızrak darbesiyle hayatını kaybetmiştir. Süleyman Şah bölge ileri gelenleriyle anlaşma yaptıktan sonra Halep'ten ayrılmıştır.¹⁸³

¹⁷⁸ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 110-112.

¹⁷⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 47-48.

¹⁸⁰ Sevim *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 115-119.

¹⁸¹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 54.

¹⁸² İbnü'l-Esir, , *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 129; Tokuş, "X.ve XI. Asırda Musul, Halep ve bunlara Mücavir Yerlerde Ukayli Hâkimiyeti", 249.

¹⁸³ Azimi, *Azimi Tarihi*, 29.

Bu anlaşmadan sonra, Basra'dan Akdeniz'e, Irak'tan Kuzey Suriye yoluyla Halep ve Antakya'ya ulaşacak olan Arap hâkimiyeti düşüncesi sona ermiş oluyordu. Halep şehrine sahip olmak demek Suriye'nin büyük bir bölümüne hâkim olmak demektir.¹⁸⁴

Ukâyli emiri Müslim'in ölümü ile sonuçlanan savaştan sonra Süleyman Şah fetihlerine hız vermiş,478/1085 yılının sonlarına doğru Halep'e yönelmiştir. İlk seferde burayı ele geçirememiş, ancak Halep'i almaktan vazgeçmeyen Süleyman Şah tekrar Halep üzerine sefere çıkmıştır (479/1086).¹⁸⁵ Halep hâkimi olan Şerif Hasan el-Huteyti hemen Melikşah'tan yardım talep etmiştir. Ancak beklenen yardımın gelmemesi nedeniyle Tutuş'a haber gönderilip, onun Halep'e gelmesi ve burayı kuşatmadan kurtarması teklif edilmiştir. Bu teklifi kabul eden Tutuş, hemen Dımaşk'tan çıkarak Halep önlerine gelmiştir. Tutuş'un yanında Türkmen emirlerinden Artuk Bey de bulunuyordu.¹⁸⁶ İki Türk ordusu Halep'in yakınlarında bulunan Aynu Seylem, yöresinde karşı karşıya gelmişlerdir. Şiddetli geçen savaş sonucunda Süleyman Şah öldürülmüştür.¹⁸⁷ Tutuş, Süleyman Şah'ın cesedini Halep'e göndermiş ve şehrin teslimini istemiştir. 17 gün boyunca şehri kuşatan Tutuş, Melikşah'ın Halep'e yaklaştığı haberini alınca kuşatmayı kaldırmış ve Halep'ten uzaklaşmıştır.¹⁸⁸

Süleymanşah'ın ölümüne çok üzülen Melikşah, beraberinde Porsuk, Urfa valisi Bozan ve Kasımüddeve Aksungur ile birlikte Halep'e gelmiştir. Sultan Melikşah Halep'e geldiği sırada başta kardeşi Tutuş olmak üzere diğer vassal durumdaki Arap emirleri gelerek itaatlerini bildirmişlerdir. Melikşah, Halep'in başına Kasımüddeve Aksungur'u atamıştır.¹⁸⁹ Buradan Antakya'ya geçen Melikşah, bu bölgenin şahneliğine de Alpoğlu Yağısıyan'ı¹⁹⁰ getirmiştir.¹⁹¹

¹⁸⁴ Erdem, "Haçlılar İle Mücadelede Menbiç ve Emir Belek", 196.

¹⁸⁵ Azimi, *Azimi Tarihi*, 30.

¹⁸⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 135.

¹⁸⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 58; Ahmet Demir, *Türk Devletleri Tarihi*, (İstanbul: Kamer Yayınları, 2018), 176.

¹⁸⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 136.

¹⁸⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 63.

¹⁹⁰ Büyük Selçuklu sultanı olan Melikşah'ın en önemli komutanlarından. Anadolu Selçuklu Sultanı Süleyman Şah'ın ölümü üzerine Melikşah ile Suriye bölgesine hareket eden Yağısıyan, Melikşah tarafından Antakya valiliğine getirilmiştir.(479/1086) Bu dönemden sonra da Melikşah'ın kardeşi olan Tutuş ile birlikte seferler düzenleyecektir. Bu konuda bk. Ebru Altan, "Yağısıyan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 177-179.

¹⁹¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 118-124.

2.3. KASIMÜDDEVLE AKSUNGUR

Melikşah'ın en önemli komutanlarından olan Aksungur, "Kasimüddeve" lakabıyla ün salmıştır. Babasının adının "el-Turgan" olduğu bilinmektedir. Aksungur, Melikşah ile birlikte Tutuş üzerine harekete geçerek Halep önlerine gelmiş ve Melikşah'ın izniyle yeni Halep valisi olmuştur.(480/1087)¹⁹² Aksungur'un, Halep'i çok iyi yönettiği belirtilmektedir. Buradaki halka çok iyi davranmış halka zulüm eden emirleri, haydutları ortadan kaldırmış, şehri güvenli bir bölge haline getirmiştir. Aksungur'un Halep'te hâkimiyeti yedi yıl sürmüştür.¹⁹³

Bu dönemde inşa edilen mimari eserlerin birçoğunun kitabesinde, Aksungur'un adından söz edilmektedir. Ulu Camide bulunan o yazıtlardan birinde şu sözler yer almaktadır:

Rahman ve Rahim olan Tanrının adıyla, Büyük sultan şehinşahların en büyüğü, milletlerin hükümdarlarının, Arap ve Acem'in efendisi, Tanrının yeryüzündeki sultanı, Tanrının kullarının yardımcısı, İslam'ın ve Müslümanların dayanağı, din ve dünyayı yücelten devletin gücü, milletin güzelliği, fetih babası, mü'minlerin emirinin (halife) sağ kolu Melikşah b. Muhammed'in emriyle, muzaffer, yüce ve ulu emir, devletin ortağı, milletin yardımcısı, yücelik babası Alp Aksungur zamanında 480-481/1087-1088 yılında tamir edilmiştir.¹⁹⁴

Aksungur askeri faaliyetlerine ilk olarak, Şeyzer üzerine sefere çıkarak başlamıştır. Şeyzer emiri Nasr, Selçuklu devletine itaatsizlik ediyordu. Bir sefer düzenlenerek, Nasr itaat altına alındı. Bu sırada Fâtımî orduları, Akka, Sur, Sayda ve Beyrut gibi şehirleri egemenlikleri altına aldılar. Aynı zamanda Dımaşk'a da saldırdılar fakat ele geçiremediler. Ancak önemli kıyı kentlerinin elinden çıkması üzerine Tutuş, Melikşah'a mektup yazarak, ondan Fâtımîlere karşı düzenleyeceği sefer için Aksungur, Urfa valisi Bozan ve Antakya hâkimi Yağısıyan'a kendisine yardım etmeleri için buyruk göndermesini istemiştir.¹⁹⁵ Melikşah tarafından gönderilen buyruk sonucunda Emir Aksungur, Bozan ve Antakya hâkimi Yağısıyan birleşerek Humus'a İbn Mûlaib üzerine yürümüşlerdir. Humus'un başında bulunan İbn Mûlaib, "eman" karşılığında şehri teslim etmiştir.¹⁹⁶ Buradan Trablusşam üzerine yürüyen orduda anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. Şehrin başında bulunan İbn Ammar, Aksungur'a elçiler

¹⁹² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 63.

¹⁹³ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 64.

¹⁹⁴ Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, 74-75.

¹⁹⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 66.

¹⁹⁶ Azimi, *Azimi Tarihi*, 32.

göndererek bölgenin Selçuklu sultanı Melikşah'ın hâkimiyeti altında olduğunu ve buraya müdahale etmemesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Aksungur, bölgeden ayrılarak Halep'e dönmüştür. Emir Bozan'ın da Urfa'ya dönmesiyle kuvvetleri azalan Tutuş, Dımaşk'a geri dönmüştür.¹⁹⁷

Aksungur'un bölgeyi terk etmesi ve Emir Bozan'ın Urfa'ya dönmesi üzerine Tutuş, Sultan Melikşah'ın yanına gitti (484/1091). Aksungur'da Melikşah'ın huzuruna gelmişti. Tutuş Melikşah'a Trablusşam kuşatması sırasında yaşanan gelişmelerle ilgili “*İşler böyle böyle oldu*” diyerek aktarmış, bunun üzerine Aksungur ona “*Yalan söylüyorsun*” diyerek cevap vermişti. Bu söz üzerine Melikşah “*Kardeşime nasıl böyle söylersin*” diyerek hiddetlendi. Ancak hiçbir ceza vermeden Aksungur'u, Halep'e geri göndermiş, Tutuş da Dımaşk'a geri dönmüştür.¹⁹⁸

Melikşah'ın ateşli hummaya yakalanarak; 485/1092 yılında ölümü üzerine¹⁹⁹ ülke karışık bir döneme girmişti. Ayrıca bu dönemde İsmailî hareketler de ortaya çıkmış ve bu hareket Hasan Sabbâh (ö. 518/1124) ile güçlenerek ülkede karmaşaya sebep olmuştu.²⁰⁰ Melikşah'ın yanına gitmek için yola çıkan Tutuş, Bağdat bölgesinde bulunan Hityakınlarına geldiğinde, Melikşah'ın ölüm haberini aldı. Saltanatı ele geçirmek isteyen Tutuş, hemen Dımaşk'a dönüp asker toplamış, daha sonra Halep üzerine sefere çıkmıştır.²⁰¹ Tutuş Aksungur, Bozan ve Yağısıyan'a haber göndererek Melikşah'ın öldüğünü ve yerine kendisinin geçtiğini, ona itaat etmelerini söylemiştir. Aksungur bu duruma müdahale etmemiş ve bir girişimde bulunmamıştır. Melikşah'ın çocukları çok küçük yaşta olduğu için tahta kimin çıkacağı konusunda belirsizlikler vardır.²⁰² Bu sebeple Tutuş'a muhalefet etmemek için ona tabi olmuştur. Bozan ve Yağısıyan'a da haber göndererek onların Tutuş'un hâkimiyeti altına girmesini istemiştir. Aksungur'un teklifini kabul eden emirler Tutuş adına bölgelerinde hutbe okutmuşlardır. Böylece Tutuş, Kuzey Suriye'ye hâkim bir güç haline gelmiştir.²⁰³

Tutuş, Bozan ve Yağısıyan ile birlikte hareket ederek Musul Ukâyloğulları egemenliğinde olan Rahbe üzerine yürüyerek burayı, “eman” karşılığında ele

¹⁹⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 202-203.

¹⁹⁸ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, çev: Ali Sevim, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982), 65.

¹⁹⁹ Abdülkerim Özaydın “Melikşah” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 54-57.

²⁰⁰ Bilinir, “Ortaçağ'da Halep ve Türkler”, 166.

²⁰¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 189.

²⁰² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 67.

²⁰³ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Name I*, 21; Sevim, *Suriye Filistin Selçukluları Tarihi*, 138.

geçirmiştir. Tutuş, bu bölgede adına hutbe okutmuş, daha sonra Nusaybin'e sefer düzenlemiştir.²⁰⁴ Fakat burada Arap emirlerinin muhalefetiyle karşılaşan Tutuş, bu Arap emirlerini öldürmüş ve şehri ele geçirmiştir. Nusaybin, Muhammed b. Şerefüddeve'ye verilmiştir. Fetihlerine devam eden Tutuş, bu bölgeden sonra Musul üzerine yürümüştür.²⁰⁵

Musul'a hâkim olan İbrahim b. Kureş'e haber gönderen Tutuş, sultan olarak adına hutbe okutmasını, bunun yanında Bağdat'a giderken ona yardım etmesini söylemişti. Teklifinin kabul edilmemesi üzerine Tutuş, hemen harekete geçti ve iki taraf arasında Musul'a bağlı olan el-Mudayya bölgesinde yapılan savaşta İbrahim yenildi ve emirleriyle birlikte öldürüldü.²⁰⁶ Musul'un ele geçirilmesinden sonra Büyük Selçuklu Sultanı olma yolundaki adımlarını giderek hızlandıran Tutuş, Bağdat'a haber göndererek adına hutbe okutulmasını istedi. Ancak halife Muktedî-Biemrillâh bu isteği kabul etmedi. Bunun üzerine Tutuş; Aksungur, Bozan ve Yağısıyan ile birlikte Diyarbakır üzerine sefere hazırlandı (486/Mayıs 1093).²⁰⁷ Meyyâfârikîn²⁰⁸ ve Diyarbakır'ın diğer bölgelerini ele geçirdi. Buradan Azerbaycan'a doğru sefere çıktı. Melikşah'ın oğlu olan Berkyaruk (1092/1104)²⁰⁹ bu arada Rey, Hemedan ve birçok yeri ele geçirmiş, saltanat mücadelesi için amcası Tutuş'a karşı harekete geçmiş ve iki ordu Rey yakınlarında karşılaşmıştı.²¹⁰ Bu mücadelede Aksungur ve Bozan, Tutuş'un birliklerinden ayrılarak Berkyaruk'un tarafına geçtiler. Tutuş'un yanında sadece Yağısıyan kalmıştı. Durumun kendi aleyhine döndüğünü gören Tutuş, Berkyaruk'a karşı savaşı göze alamayarak geri çekilmiştir.²¹¹

²⁰⁴ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 67.

²⁰⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 189.

²⁰⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 190.

²⁰⁷ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 142.

²⁰⁸ Dıyar-ı Bekr'in önemli şehirlerindedir. Hz. Ömer zamanında İslam orduları tarafından ele geçirilmiştir. Rivayetlere göre eski adı, Medûr-Sâlâ'dır. (din kurbanlarının şehri). Bu konuda bk. Mu'cemü'l-Büldan, IV: 703-707; Ahmet Sayran, "Meyyâfârikîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 511-512; Minorsky, "Meyyâfârikîn", *İslâm Ansiklopedisi*, c. VIII, (İstanbul: 1993), 56; Adnan Demircan, "Müslümanların Fethinden Mervanilerin Yıkılışına Kadar Meyyâfârikîn", *İstem*, sy. 17 (2009), 9-22.

²⁰⁹ Berkyaruk, 474/1081'de İsfahan'da doğmuştur. Babası Sultan Melikşah'ın ölümünün ardından kardeşi Mahmud ile taht kavgasına girmiştir. Hâkimiyeti eline alan Halife Muktedî-Biemrillâh tarafından "Rükneddin" lakabıyla sultan ilân edilmiş ve 14 Muharrem 487'de (3 Şubat 1094) adına hutbe okunmuştur. Bu konuda bk. Abdülkerim Özaydın, "Berkyaruk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 514-516.

²¹⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 191.

²¹¹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 68.

Berkyaruk ile mücadele etmekten vazgeçmeyen Tutuş, Dimaşk'ta askeri hazırlıklarına devam ediyordu. Bu arada Berkyaruk'un tarafına geçen Aksungur ve Bozan, hâkim oldukları yerlerde Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk adına hutbe okumaktaydılar. Bu birlikteliği kendisine tehlike olarak gören Tutuş, yalnız kalmamak için hemen harekete geçmiş ve Hama yakınlarında Yağısıyan ile birleşerek oğlu Rıdvân'ı, Yağısıyan'ın kızı Çiçek Hatun ile evlendirmiştir. Rıdvân'ı Dimaşk'a gönderen Tutuş, ordusuyla birlikte harekete geçerek Halep yakınlarına kadar gelmiştir.²¹² Tutuş'un Halep yakınlarına kadar geldiğini haber alan Aksungur, hemen Berkyaruk'a haber göndererek ondan yardım talep etmiştir. Yardım talebinin kabul edilmesi üzerine Berkyaruk, Musul hâkimi Gürboğa, Urfa hâkimi Bozan ve Rahbe hâkimi Abakoğlu Yusuf'u 2500 atlı ile birlikte Aksungur'a yardım için göndermiştir.²¹³ İki ordu Seb'in çayı yakınlarında karşı karşıya geldiler (487/Mayıs-Haziran 1094) ve Tutuş'un ordusu şiddetli bir şekilde savaşı sürdürüyordu.²¹⁴ Ancak Aksungur'un yanında bulunan Bozan ve Gürboğa'nın kuvvetleri daha fazla dayanamayarak Halep'e kaçtılar. Aksungur esir olarak alındı. Tutuş ile Aksungur arasında şöyle bir konuşma geçmiştir: Tutuş, "*Sen, beni böyle eline geçirseydin ne yapardın?*" demiş Aksungur'da "*Öldürürdüm*" demesi üzerine Tutuş'da "*O halde ben de sana, senin bana vermek istediğin hükmü veriyorum*" diyerek onu öldürtmüştür (487/Mart 1094).²¹⁵

Aksungur hâkimiyeti altına aldığı bölgelerde halkı tarafından sevilen bir emir idi. Onun olduğu bölgelerde yaşam kolaylaşmıştı ve geniş ölçüde adalet anlayışı hâkimdi. İbnü'l-Esir Aksungur hakkında şu sözleri söylemiştir:

Bölgedeki köylerin halkına kim bir fenalıkta bulduysa bir eşyasına zarar verdiyse az veya çok olsun malın tamamını ödemelerini şart koşmuştu. Kervanlar onun bölgesindeki bir köye vardıklarında yüklerini yere yıkar ve uyurlardı. Kafile

²¹² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 70.

²¹³ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb(Seçmeler)*, 66.

²¹⁴ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 70, Azimi Tarihi, 34.

²¹⁵ Aksungur'un ölümü ile ilgili birkaç farklı görüş de vardır. Bunlar şöyledir: Kasımüddeve cübbesinin kuşağı bağlanmış halde, çekilmek suretiyle Tutuş'un yanına getirildi. Tanrı'ya ant olsun ki, Kasımüddeve'nin izzeti nefsine dokunacak olan bildiğim şeyleri söylemekten çekinmem. Kasımüddeve, gözü Tutuş'a ilişinceye değin yürüdü; onu görür görmez arkasını dönüp oturdu. Bunun üzerine onu sürüklediler ve konuşturmak istediler ise de o, onlara cevap vermediği gibi, yerinden de kıpırdamadı. Bu kez Tacüddeve, yerinden kalkıp yanına giderek onunla konuşmak istedi, hatta iki-üç kez sözünü tekrarladı ise de ondan bir cevap alamadı. Bunun üzerine Tacüddeve, bizzat eliyle onun boynunu vurup başı kesti. Kasımüddeve'nin kesik başı Halep ilinde dolaştırılıp halka gösterildi, vücudu ise Karanbiya Meşhedine götürülüp gömüldü. Bu konuda bk. İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb(Seçmeler)*, 66-68; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 197-198.

oradan ayrılıncaya kadar köy halkı onları korurdu. Böylece bütün yollar emniyet altına alınmıştı²¹⁶

Seb'in bölgesinde yapılan savaşı başarıyla kazanan ve Aksungur'u öldüren Tutuş, daha sonra Halep'e gelmiştir. Burada şiddetli bir direnişle karşı karşıya kalmasına rağmen geri adım atmayan Tutuş, daha önce Melikşah tarafından kaleye atanan Nuh et-Türki'nin gönderdiği ulak "eman" karşılığında kaleyi teslim edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine büyük kale ve Halep'e bağlı olan diğer yerler Tutuş'un eline geçmiştir (487/Mayıs 1094). Halep'te bulunan Urfa hâkimi Bozan ve Musul emiri Gürboğa esir olarak alınmıştır.²¹⁷ Bozan öldürülmüş, Gürboğa ise hapsedilmiştir. Tutuş, Suruç'u aldıktan sonra Bozan'ın, hâkim olduğu Urfa ve Harran'a haber göndererek; emirlerinin öldüğünüve bölgeyi istediğini söylemiştir. Ancak buna inanmayan Bozan'ın ileri gelen adamları kaleleri teslim etmek istememiştir. Bunun üzerine Tutuş, "*Bir mızrak ucuna taktırdığı Bozan'ın başını ve başı kesen kişiyi,*" adları geçen bölgelere göndermiş ve böylece iki şehirde Tutuş'un hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır.²¹⁸

2.4. REY SAVAŞI VE TUTUŞ'UN ÖLÜMÜ

Melikşah'ın ölümünün ardından çıkan taht kavgalarında, Melikşah'ın karısı (Celâliye) Terken Hatun da etken rol oynamıştı. Terken Hatun tahta kendi oğlu olan Mahmûd'u geçirmek istiyordu. Bunun için Berkyaruk'a karşı Tutuş ile işbirliği yapmak istedi. Ancak Hemedan'a gelmek isterken yolda vefat etti. Terken Hatun'a bağlı olan askerlerin bir kısmı Berkyaruk, bir kısmı da Tutuş'un tarafına geçmiştir.²¹⁹ Diğer taraftan Beryaruk, Terken Hatun'un ölüm haberini aldıktan sonra İsfahan üzerine sefere çıkmıştır. İsfahan'a gelen Berkyaruk bir süre içeri alınmamış daha sonra kardeşi Mahmûd ve adamları tarafından yakalanarak hapse atılmıştır. Fakat çok geçmeden çiçek hastalığına yakalanan Melik Mahmûd 487/1094 yılında vefat etmiştir. Aynı hastalığa Berkyaruk da yakalanmıştır.²²⁰ Bunun üzerine Tutuş, İsfahan'da bulunan emirlere haber göndererek kendisine itaat etmelerini istemiştir. İlk başta bu isteği kabul eden emirler,

²¹⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 198.

²¹⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb'de Selçuklular*, 73.

²¹⁸ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 150.

²¹⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb'de Selçuklular*, 73; Yazıcı, *Türk İslam Devletleri Tarihi*, 256.

²²⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 200.

Berkyaruk'un iyileşmesi üzerine bu fikirlerinden vazgeçip Tutuş'a "*Aramızda kılıçtan başka hiçbir şey kalmamıştır*" diyerek sadece düşman olabileceklerini söylemişlerdir. Berkyaruk'un vezir olarak ilan ettiği Müeyyedülmülk b. Nizâmülmük, Irak ve Horasan emirlerine mektuplar yazarak onların Berkyaruk'a itaat etmelerini söylemiştir. Böylece Berkyaruk'un durumu Tutuş'a karşı gittikçe güçlenmeye başlamıştır.²²¹

Amcası Tutuş'a karşı daha güçlü duruma gelen Berkyaruk, hemen harekete geçerek Tutuş'un bulunduğu Rey şehrine doğru sefer hazırlıklarına başlamıştır. Tutuş Rey şehrinden çıkarak oraya yakın bir bölge olan Daşilu (Taşlı) köyü yakınlarında bir yerde karargâh kurmuştur. Tutuş savaşı kazanacağından o kadar emindir ki, savaştan bir gün önce askerlerine, "*Berkyaruk'un askerlerini kim yakalarsa derhal öldürsün, arta kalan olursa savaştan sonra bizzat ben elimle öldüreceğim*" demiştir.²²² Çok geçmeden iki taraf arasında başlayan savaşta "*Sungurca*" denilen bir kişi tarafından Tutuş öldürülmüş ve onun kesik başı Berkyaruk'a getirilmiştir. Tutuş'un kesik başı askerlerine gösterildikten sonra Bağdat'a gönderilmiş ve şehrin sokaklarında gezdirilen başı, babası Alp Arslan'ın Merv'deki türbesine gömülmüştür.²²³

Tutuş'un ölümünden sonra yerine oğlu Melik Rıdvân geçmiştir. Rıdvân, babasına yardım etmek için yola çıkıp, Âne yakınlarına geldiği sırada babasının ölüm haberini almış ve hemen bulunduğu yerden ayrılarak Halep'e gelmiştir. Şehirde bulunan babasının veziri Ebu'l-Kasım b. Bedî, şehri Rıdvân'a teslim etmiştir.²²⁴

2.5. HALEP SELÇUKLU MELİKLİĞİ'NİN KURULUŞU

Fahrü'l-mülük Rıdvân b. Tutuş es-Selçuki (ö. 507/1113) Suriye Selçuklu Devleti kurucusu Tâcüddevle Tutuş'un oğludur.²²⁵ Tam künyesi "*Ebu'l-Muzaffer Rıdvân b. Tutuş b. Alparslan b. Çağrı Bey b. Selçuk b. Dukak el-Türki es-Selçuki olan Rıdvân, 475/1082 yılında doğdu ve Dımaşk'ta babasının himayesi altında yetişti.*"²²⁶ Rıdvân'ın tam künyesi sadece İbnü'l-Âdim'de verilmiş olup, başka hiçbir kaynaktan Rıdvân'ın doğumu ve künyesi hakkında bilgiye rastlanmamıştır. Kaynaklarda Rıdvân b. Tutuş'un

²²¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 154.

²²² Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 156.

²²³ Azimi, *Azimi Tarihi*, 34.

²²⁴ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 74.

²²⁵ Ali Sevim, "Rıdvân b. Tutuş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 35 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 49-50.

²²⁶ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb(Seçmeler)*, 88

melikliğinden önceki hayatına ait çok fazla bilgi bulunamamıştır. Onun hakkındaki bilgiler Halep Selçuklu meliki olduktan sonraki döneme dair olup bu dönem hakkında daha fazla bilgiye sahibiz.

Taht yolunda Berkyaruk ile savaşmak için Hemedan'a giden Tutuş, Dımaşk'ta bulunan oğlu Rıdvân'a mektup yazarak kendisine yardıma gelmesini bildirmiştir. Bunun üzerine Rıdvân, Suriye'deki kuvvetlerin başına geçerek yola çıktı.²²⁷ Beraberinde, İlğazi, Vessab ve birkaç Arap emiri ile birlikte Fırat Irmağı kıyısındaki Ane²²⁸ ilçesinde konakladığı sırada babasının ölüm haberini aldı. Bunun üzerine çadırları hızla toplattıran Rıdvân,²²⁹ hemen Halep'e geldi ve burada bulunan babasının veziri Ebu'l-Kasım b. Bedi'den hiçbir zorlukla karşılaşmadan şehri teslim aldı (488/1095).²³⁰

Rey savaşında babasının yanında bulunan Rıdvân'ın kardeşi Dukak, savaştan sonra atabegi Cenâhüddevle Hüseyin ile birlikte Halep'e geldi. Humus hâkimi olan Cenâhüddevle Hüseyin, Rıdvân b. Tutuş'un atabegi ve devlet işlerini yönetmede yardımcısı idi. Tutuş Aksungur'u öldürdükten sonra ona ait olan bütün toprakların hâkimiyetini Cenâhüddevle Hüseyin'e bırakmıştı ve onu Rıdvân'ın "askeri Atabegi" olarak atamıştı.²³¹ Rıdvân Halep'e geldiğinde yanında iki küçük kardeşi Ebu Talib ve Behram da bulunuyordu. Rıdvân'ın misafir gibiydi. Rıdvân'ı kendi istekleri doğrultusunda yönetmeye çalışan Ebu'l-Kasım el-Haseni'nin çabaları, Rıdvân'ın atabegi aynı zamanda üvey babası olan Cenâhüddevle Hüseyin b. Aytegin tarafından bertaraf edilmiştir. Bunun sonucunda Rıdvân, Halep Selçuklu meliki olmuştur. İki ay sonra da hutbelerde Tutuş adı kaldırılarak Rıdvân'ın adı okunmaya başlanmıştır.²³²

2.6. SURUC VE URFA HAREKÂTI

Halep melikliğinin başına geçen Rıdvân ilk iş olarak, babasının hüküm sürdüğü bütün toprakların hâkimiyetini kendi eline almak için harekete geçti. Antakya hâkimi Yağısıyan'ın da teklifi üzerine öncelikle, sahipsiz bir halde bulunan Diyarbakır üzerine

²²⁷ İbnü'l-Esir bu konuda farklı bir yorumda bulunmuştur. Tutuş Berkyaruk ile savaşa çıktığı sırada oğlu Rıdvân'a mektup yazarak onun Irak'a gitmesini ve hükümet konağında kalmasını söylüyordu. Bunun üzerine beraberinde kalabalık bir orduyla yola çıkmış ancak Hit yakınlarında iken babasının ölüm haberini aldıktan sonra hemen Halep'e döndüğünü söylemektedir. Bu konuda bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 208.

²²⁸ El-Cezire bölgesine bağlı olan Ane ilçesi, Rakka-Hit arasında bulunmaktadır. Bu konuda bk. Mucemü'l-Büldan, 4: 81-82.

²²⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 74.

²³⁰ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 88.

²³¹ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-taleb fi Tarihi Halep (Seçmeler)*, 77.

²³² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 208.

yürümeye karar verdi.²³³ Beraberinde atabegi Cenâhüddevle, Antakya hâkimi Yağısıyan ve Rakka emiri Abakoğlu Yusuf da bulunuyordu. Bu emirlerin yanında adları kesin olarak bilinmeyen emirlerde kuvvetleriyle birlikte Rıdvân'ın ordusuna katılmıştır.²³⁴

Melik Rıdvân, devlet işlerini atabegi Cenâhüddevle'ye bırakarak, melikliğin sınırlarını genişletme çabalarına girişti. Kuzeye doğru ilerleyen Rıdvân, Suruc'a yaklaşmış bulunuyordu. Ancak burayı Sökmen b. Artuk²³⁵ ele geçirmişti. İki taraf arasında hiçbir karşılıklı müdahale olmamıştır. Sökmen tarafından Rıdvân'a gönderilen heyet askerlerin ekinleri tahrip ettiğini, halka kötü davrandığını ve Rıdvân'a buradan ayrılması gerektiğini söyledi.²³⁶ Rıdvân, “*halkın nefretini kazanmamak için*” Suruc'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. İlk toprak kazanma girişimi böylece başarıya ulaşmamıştır.²³⁷

Melik Rıdvân daha sonra birliklerini alarak yönünü Urfa'ya doğru çevirmiştir. Urfa'ya geldiğinde şehir, Bizans komutanlarından biri olan Kürpolat Ermeni Hetumoğlu Toros'un elinde bulunuyordu. Sadece Maniakes (Maniag) adındaki iç kale, Tutuş tarafından atanan bir Türk komutanın himayesindeydi.²³⁸ Maniag iç kalesine sahip olmak için birçok kule inşa ettiren Toros, öncelikle kalenin bazı yerlerini de onarmıştır. Toros'un bu girişimleriyle başa çıkamayan Türk kumandanı, diğer kent ve kalelerde bulunan Türk emirlerinden yardım istemiştir. Ancak iç kalenin muhafazası için Ermeni askerlerinden de destek alan Türk kumandan, Mhit'ar adlı bir Ermeni'nin ihanet etmesi sonucu, burayı da Toros'a vermek zorunda kalmıştır. Türk kumandanının mektubundan haberdar olan Rıdvân, Urfa'daki durumu öğrenince beraberinde Urfalı rehinler olduğu halde, şehre geldi ve burayı kuşatma altına aldı.²³⁹ Toros'un şehri çok şiddetli savunmasına rağmen, Rıdvân şehri Toros'un elinden alarak, içkaleyi Yağısıyan'a vermiştir (489/1096). Yağısıyan Urfa'yı imar ederek geliştirmiş, adamlarını önemli

²³³ İbrahim Duman, “Halep Selçuklu Meliki Rıdvân b. Tutuş(488-507/1095-1113)”, Yüksek Lisans Tezi, (Kocaeli Üniversitesi, 2014), 24.

²³⁴ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 164.

²³⁵ Artuklu beyliğinin kurucusu Artuk b. Eksük'ün oğludur. Kudüs Selçuklu valisi olan babası Artuk b. Eksük'ün ölümü üzerine Tutuş, onun yerine oğulları olan Sökmen ile Necmeddin İlgazi'yi atamıştır. Bu konuda bk. Ali Sevim “Sökmen b. Artuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 37 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 392-394.

²³⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 209.

²³⁷ Duman, “Halep Selçuklu Meliki Rıdvân b. Tutuş”, 25.

²³⁸ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 164.

²³⁹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 164.

mevkilere getirerek bölgedeki varlığını güçlendirmeye başlamıştır. Bu sırada Harranlılar Rıdvân'a haber göndererek Harran'ı ona teslim edeceklerini bildirmişlerdir.²⁴⁰

Rıdvân, Harran'ı ele geçirmek için faaliyetlere başladıysa da, kumandanlar arasında (Yağısıyan ve Cenâhüddevle) çıkan huzursuzluk nedeniyle bunu göze alamadı.²⁴¹ Yağısıyan ve Rakka emiri Abakoğlu Yusuf, Rıdvân'ın veziri Cenâhüddevle'yi yakalattırıp hapse atmaplanı içine giriştiler. Onu bertaraf edip Halep yönetimini ele geçirmek istiyorlardı. Fakat bunu erkenden haber alan Cenâhüddevle hemen önlem aldı ve Urfa'dan ayrılarak Halep'e geldi.²⁴² Kısa süre sonra Rıdvân'da Halep'e doğru yola çıkmıştır. Yolda oldukları sırada atabeg Cenâhüddevle'nin Halep'te olduğu öğrenilince Yağısıyan şehre girmeyerek, Antakya'ya dönmüştür. Rıdvân emirlerin bu hareketinden emin olamayarak, kontrolü sağlamak için hemen Halep'e geri dönmüştür.²⁴³

Cenâhüddevle, kendisine karşı düşmanca davranışlar sergileyen Antakya hâkimi Yağısıyan'ın kontrol altına alınması ve onun ikta yeri olan Maarretünnu'mân'ın ele geçirilmesi gerektiği kararına vardı. Bunun için Rıdvân'ın da onayını alan Cenâhüddevle, beraberindeki kuvvetlerle birlikte burayı kuşattı. Bu güçlü kuşatma nedeniyle savunmayı sürdüremeyen Yağısıyan'ın oğlu, şehri 489/1906 yılında teslim etmek zorunda kaldı.²⁴⁴ Rıdvân'a karşı yürüttüğü politika ile Rıdvân'ın güvenini kazanamayan Yağısıyan'ın hâkimiyet alanı giderek daraltıldı. Ancak, Yağısıyan gibi tecrübeli bir emirin Rıdvân'ın saflarında yer almamasının, Rıdvân'ın bölgedeki hâkimiyetini geciktirdiğini düşünmek mümkündür.

2.7. RIDVÂN VE DUKAK ARASINDAKİ MÜCADELE

Suriye Selçuklu Meliki Tutuş, Berkyaruk ile Rey yakınlarında yaptığı savaşta hayatını kaybetmiş, babasının vasiyeti üzerine büyük oğlu Rıdvân, melikliğin başına

²⁴⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 209.

²⁴¹ Sevim "Rıdvân b. Tutuş", 49.

²⁴² İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 89.

²⁴³ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 77.

²⁴⁴ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 78; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 166.

geçmişti. Tutuş'tan sonra oğulları Rıdvân ile Dukak arasında taht mücadelesi başladı ve bir süre Halep iki kardeşin çekişmelerine sahne oldu.²⁴⁵

Tutuş, diğer oğlu Dukak'ı Melikşah'ın kızını istemek için Bağdat'a göndermişti. Melikşah'ın ölümünün üzerine ise Dukak, Melikşah'ın eşi el-Celaliyye Hatun ve oğlu Mahmud ile birlikte İsfahan'a gitmişti. Burada Berkyaruk'un saflarına katılmış, ancak savaş sırasında saf değiştirerek babasının tarafına geçmiştir. Dukak, Tutuş'un savaşta öldürülmesinin ardından onun kölelerinden olan Aytekin el-Halebi tarafından, Halep'e götürülmüştür.²⁴⁶ Rıdvân'ın yanında kısa bir süre kalmış olan Dukak, ağabeyinin kendi adına hutbe okutmasından sonra, varlığının burada tehlikede olduğunu hissetmiş ve bu korku üzerine babası Tutuş adına hâkimiyeti hâlâ elinde tutan Emir Savtegin tarafından Dımaşk'adavet edilmiştir. Bu davet üzerine de Halep'ten gizlice ayrılarak Dımaşk'a gitmiştir.²⁴⁷

Rıdvân, kardeşinin ardından birlik göndermiş ancak Dukak'a ulaşamamıştır. Dukak Dımaşk'a gidince Yağısıyan ona haber gönderip, orada kendi adına bir meliklik kurmasını söylemiştir. Bu sıralarda Tuğtegin(ö.522/1128)²⁴⁸ Dımaşk'a gelmişti. Rey savaşında Tutuş'un yanında bulunan Tuğtegin esir alınmıştı, esaretten kurtulduktan sonra Dımaşk'a gelmiş ve annesi ile evli olan Dukak'ı desteklemiştir.²⁴⁹ Dımaşk'a giden Dukak burada 488/1095 yılında Suriye Selçuklu Devleti'nin Dımaşk kolunu kurmuştur.²⁵⁰ Bu tarihten itibaren Rıdvân Halep ve çevresine, kardeşi Dukak ise Dımaşk ve çevresine hâkim olmak üzere iki ayrı meliklik olarak yollarına devam edeceklerdir. Dukak'ın bu hâkimiyet çabaları Rıdvân'ın kendisine karşı güvensizliğine ve önlem almasına yol açmıştı. Bölgeyi tek elde birleştirmek ve hâkimiyetini güçlendirmek istemesi, bu önlemlerin ana sebebi olmuştur.²⁵¹

Hâkimiyetini güçlendirmek üzere hemen harekete geçen Rıdvân, Artukoğlu Sökmen'e haber göndererek ondan Dımaşk'a düzenleyeceği sefer için Halep'e

²⁴⁵ Sedat Bilinir, "Suriye Selçukluları Döneminde İki Kardeş Arasında Yaşanan Çekişmelerin Bölge Kaderine Etkileri", *AMS*, sy: 4, (2016): 11-26.

²⁴⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 209.

²⁴⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 75; Nadir Karakuş, "Haçlı Seferlerinde Düşman Kardeşler: Rıdvân ve Dukak", *İstem*, sy. 32, (2018): 262.

²⁴⁸ Tuğrul Bey zamanında Selçukluların hükmü altına giren Tuğtegin, Tutuş'un Rey savaşında ölümü üzerine esir alınmıştır. Kurtulduktan sonra Tutuş'un oğlu Dukak'a tabi olmuştur. Gülay Ögün Bezer, "Tuğtegin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 347-349.

²⁴⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 210.

²⁵⁰ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 166.

²⁵¹ Bilinir, "Suriye Selçukluları Döneminde İki Kardeş Arasında Yaşanan Çekişmelerin Bölge Kaderine Etkileri", 15.

gelmesini istedi. Yağsıyan ve Abakoğlu Yusuf ile aralarındaki güven sorunu, Dımaşk seferi için onlardan yardım istemesinin önüne geçmiş ve dolayısıyla sadece Sökmen'den yardım istemiştir.²⁵²Rıdvân'ın yardım çağrısına olumlu yanıt veren Sökmen, Fırat'ı geçip Halep'e doğru harekete geçti. Yolda Abakoğlu Yusuf ile karşılaştı. Sökmen, Yusuf'un ona saldıracağını düşündü. Çünkü Yusuf ile Rıdvân'ın araları açıktı. Ancak Abakoğlu Yusuf, Sökmen ile anlaşarak yollarına devam ettiler.²⁵³

Bu durumu haber alan Rıdvân, Sökmen'in Abakoğlu Yusuf ile kendisine karşı birleştiğini düşündü. Onların kendisine bir saldırı düzenleyebileceği ihtimaline karşı, önlem amacıyla atabegi Cenâhüddeve önderliğinde bir ordu gönderdi. Mercidâbık yakınlarında iki emir ile karşı karşıya gelen Cenâhüddeve, orduya müdahale etmiş, ancak Sökmen'in kendisine hiçbir karşı müdahaleye geçmemesi ve askerlerini geri çekmesi üzerine, onun saldırı ve karşı ittifak niyetinin olmadığını ve mecburi karşılaşmadan dolayı Abakoğlu Yusuf ile birleştiği anlaşılmıştır.²⁵⁴ Bu karşılaşmada, Yusuf'un yardım alamamasından dolayı ordusu dağılmış ve kendisi de Antakya'ya kaçmıştır. Sökmen'in Rıdvân'a karşı göstermiş olduğu bu bağlılık neticesinde, Rıdvân tarafından kendisine Maarretünnu'mân ve yöreleri ikta olarak bağlanmıştır.²⁵⁵

2.7.1. Birinci Dımaşk Seferi

Rıdvân, Sökmen ile arasındaki anlaşmazlığı çözdükten sonra Dımaşk üzerine sefere hazırlandı.²⁵⁶ Cenâhüddeve'yi Halep'te bırakan Rıdvân, Artukoğlu Sökmen ile birlikte 489/1096 yılında yola çıktı.²⁵⁷ Dukak'ın şehirde olmadığını haber aldıktan sonra kuşatmayı hızlandırdı. Şehirde Dukak'ın veziri olan Zeynüddeve Muhammed b. Ebu'l-Kasım ve şahne görevinde bulunan Salar Bahtiyar ile birlikte yerli kuvvetlerden oluşan az sayıda asker bulunmaktaydı.²⁵⁸

Çatışmalar şiddetli geçmiş ve Rıdvân'ın ordusu bir hayli yıpranmıştı. Savaş sırasında surlardan atılan mancınık güllerinden birinin, Rıdvân'ın bir hacibinin başına düşerek ölmesine neden olduğu rivayet edilmektedir. Bu durum karmaşaya neden olmuş

²⁵² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 78.

²⁵³ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 78.

²⁵⁴ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 167.

²⁵⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 78.

²⁵⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 224.

²⁵⁷ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb(Seçmeler)*, 89.

²⁵⁸ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 168.

ve çatışmaların Rıdvân aleyhine dönmesine yol açmıştır. Askerler çadırlarına çekilmeye başlamışlardır.²⁵⁹

Bu arada Dukak'ın Necmeddin İlgazi'yi hapsedirdiği haberi gelmiştir. Kardeşinin hapsedildiğini öğrenen Sökmen ise, derhal oradan ayrılarak Kudüs'e gitmiş ve buranın yönetimini ele geçirmiştir. Tek başına kalan Rıdvân hiçbir başarı elde edemedi Halep'e geri dönmüştür.²⁶⁰Böylece kardeşine karşı başlatmış olduğu ilk mücadeleden mağlup ayrılmıştır.

2.8. FÂTİMÎLERİN KUDÜS SEFERİ

Rıdvân ile kardeşi Dukak arasındaki iktidar mücadelesinin olumsuz sonuçları zamanla ortaya çıktı. Bu kargaşadan yararlanmak isteyen Mısır Fâtımîleri Kudüs'ü kuşattı.²⁶¹

Atsız, Kudüs'ü 464/1071 yılında Fâtımîlerin elinden alarak, Selçuklu hâkimiyetine katmayı başarmıştı. Daha sonra 472/1079 yılında Tutuş'un eline geçen bu şehir, Artuk Bey'e iktâ olarak verilmişti. Artuk Bey'in ölümünün ardından da şehir Tutuş tarafından Artuk Bey'in oğulları Sökmen ve İlgazi'ye verilmişti.²⁶²

Kudüs'te bulunan küçük Arap emirliklerinin kendi içinde göstermiş olduğu dayanışma sonucunda Kudüs, Fâtımîlerin eline geçmiştir.²⁶³ Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh, Efdal komutasında bir orduyu Kudüs'e gönderdi. Efdal Suriye Selçuklu Melikliğine tabi olarak Kudüs'ü yöneten İlgazi ve Sökmen'e haber vererek, şehri kan dökmeden kendisine teslim etmelerini istedi. Ancak bunu kabul etmeyen İlgazi ve Sökmen, burayı çok iyi bir şekilde savunmaya almış olsalar da Halep ve Dımaşk Selçuklu melikliğinden hiçbir yardım alamadıkları için, sayıca üstün olan ve güçlü mancınıkları olan Efdal'in ordusuna 40 gün süren muhasaradan sonra şehriteslim etmek zorunda kalmışlardır(Şaban 489/Ağustos 1096).²⁶⁴

İlgazi ve Sökmen'e çok iyi davranan ve hatta onlara hil'at veren Efdal, bütün Artuklu ailesinin güvenli bir şekilde şehirden ayrılmasına müsaade etmiştir. Böylece

²⁵⁹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 169.

²⁶⁰ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb(Seçmeler)*, 89.

²⁶¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 168.

²⁶² Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 168.

²⁶³ *Anonim Haçlı Tarihi*, çev: Ergin Ayan, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 33.

²⁶⁴ Bilinir, "Suriye Selçukluları Döneminde İki Kardeş Arasında Yaşanan Çekişmelerin Bölge Kaderine Etkileri", 16.

464/1071 yılında Atsız'ın aldığı ve Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti himayesine katmış olduğu Kudüs şehri, Fâtımîlerin eline geçmiş ve buradaki Selçuklu hâkimiyeti kesin olarak son bulmuştur.²⁶⁵

2.9. YUSUF B. ABAK'IN ÖLDÜRÜLMESİ VE İKİNCİ DIMAŞK SEFERİ

Yukarıda değindiğimiz gibi Cenâhüddeve ile giriştiği mücadeleden mağlup ayrılan Abakoğlu Yusuf, Antakya'da bulunan Yağısıyan'a sığınmıştı. Fakat bir süre sonra Melik Rıdvân'a mektup göndererek, Halep'e gelip onun hizmetine girmek istediğini bildirmiştir. Rıdvân tarafından kabul edilen bu teklif üzerine Yusuf, Halep'e gelerek buraya yerleşmiştir. Buzaa ve Menbiç kendisine ikta olarak verilmiştir.²⁶⁶

Bir süre sonra Halep kale muhafızları reisi Berekat b. Faris el-Micenn, Yusuf'un bu tavırlarından şüphelenmiş ve onun Rıdvân aleyhine Yağısıyan ile mektuplaşmalarını ortaya çıkarmıştır. Micenn, derhal olayı Rıdvân ve Cenâhüddeve'ye bildirerek Yusuf'u öldürtmek için izin istemiştir.²⁶⁷ Rıdvân ve Cenâhüddeve'den, izin alan Micenn el-Fev'i²⁶⁸ yanlarına Halep meliklik ordusundan da yardımcı kuvvetler olarak Yusuf'un üzerine yürüdü. Onun evini basıp²⁶⁹ öldürdükten sonra evini yağmaladı ve Halep'e hâkim oldu Hatta Melik Rıdvân'dan ayrılarak tek başına hâkimiyet kurma girişimlerinde bulundu.²⁷⁰

Hâkimiyetini sağlamlaştırma yolunda önemli bir aşamayı da geçmiş olan Rıdvân, daha sonra güvenliği için risk olarak gördüğü bir başka etken olan Yağısıyan üzerine sefer düzenlemeye karar vermiştir. Onun iktalarından olan Tel Bâşir²⁷¹ ve Şeyhüddeyr'i 489/1096 yılında ele geçirmiştir.²⁷² Daha sonra da Antakya yörelerinde bulunan pek çok yeri yağma etmiştir.²⁷³ Bu askeri harekâtın üzerinden çok geçmemişti ki Rıdvân, kardeşi Dukak üzerine 489 başlarında Ağustos 1096 sonlarına doğru yeniden bir sefer düzenlemeye karar verdi. Ancak Rıdvân'ın bu askeri hareketlerini yakından takip eden Yağısıyan, bu durumu hemen Dukak'a ve atabeği Tuğtegin'e haber

²⁶⁵ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 169.

²⁶⁶ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 79.

²⁶⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 215.

²⁶⁸ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Bugyetü't-taleb fi Tarihi Halep (Seçmeler)*, 89.

²⁶⁹ Azimi, *Azimi Tarihi*, 35.

²⁷⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 215.

²⁷¹ Halep'in kuzeyinde bulunmaktadır. Kendi adını taşıyan bir kaleye sahiptir. Bu konuda bk. Mucemü'l-Büldan, 2: 47.

²⁷² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 79.

²⁷³ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Bugyetü't-taleb fi Tarihi Halep (Seçmeler)*, 89.

vermiştir. Rıdvân'ın müdahalesine karşı onların yanında olduğunu da bildirmiştir. Dımaşk üzerine sefere çıkan Rıdvân, Yağısıyan'ın da Dukak'a yardım edeceği haberini öğrenmesi ve surların çok sağlam olmasından dolayı alınmasının zor olacağını düşündüğünden, hiçbir girişimde bulunamadan geri dönmek zorunda kalmıştır.²⁷⁴

Dımaşk'a sefer düzenleyemeyen Rıdvân; önce Nablus'a, oradan da Kudüs'e yönelmiştir.²⁷⁵ Fakat bir sonuç elde edememiştir. Dönüş sırasında Dımaşk Selçuklu Melikliğine bağlı Mercüsuffer ve Havran'a yağma hareketlerinde bulunmuştur.²⁷⁶ Durumu kontrol etmek için Rıdvân'ı yakın takibe alan Dukak, Tuğtegin ve Yağısıyan olası bir çatışma için hazır beklemekteydiler. Ancak durumun ciddiyetini anlayan ve bu ordularla savaştıkları gücü olmayan Rıdvân, giderek azalan askerleriyle birlikte çöl yoluyla Muharrem 490 Ocak/Şubat 1096-97'de Halep'e dönmek zorunda kaldı.²⁷⁷

2.10. KINNESRİN SAVAŞI

Rıdvân kardeşi Dukak üzerine başlatmış olduğu iki girişimden de mağlup ayrılmıştır. Bu durumda güçlenen Dukak da Halep üzerine sefer hazırlıklarına başlamış, veziri Tuğtegin ile birlikte Hama üzerine sefere çıkmıştı. Yağısıyan da Dukak'ın tarafını seçmişti. Bu seferde Halep'e bağlı yerler yağmalanmaya başlandı. Birçok köy ve kaleye zarar verildi. Dukak, 2 rebiülevvel 490/17 Şubat 1097 tarihinde Kefertâb'agırmış ve buradaki halkın vergi ödemeye razı olması sonucunda çatışma durdurulmuştur. Yağısıyan da bu arada daha önce Dukak tarafından kendisinden alınmış olan Maaretünnu'mân'ı geri almış ve vergiye bağlamıştır.²⁷⁸

Dukak ve Tuğtegin'in Halep yakınlarına kadar gelmeleri üzerine Melik Rıdvân, Sökmen'i derhal yardıma çağırmış, bununla birlikte Türk, Arap ve Halepli askerlerden oluşan kalabalık bir ordu hazırlamıştır. İki ordu Kınnesrîn'in Kuvayk Irmağı bölgesinde karşılaştılar.²⁷⁹ İki ordu karşı karşıya gelmiş ama çatışmadan önce iki kardeşin elçileri arasında görüşmeler yapılmıştır. Fakat bu görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamamıştır. Bu görüşmelerin birinde Yağısıyan, Sökmen'e “*Ey sütçü, bu iki melik,*

²⁷⁴ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 79.

²⁷⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 224.

²⁷⁶ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 170.

²⁷⁷ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Bugyetü't-taleb fi Tarihi Halep (Seçmeler)*, 89.

²⁷⁸ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 80.

²⁷⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 80.

kendi hâkimiyetleri için savaşıyorlar, sen hangi sıfatla onların arasına giriyorsun?”²⁸⁰ diyerek alaycı bir şekilde atıfta bulunduktan sonra, Sökmen’de “*Bunu yarın görür, anlarsın*” diyerek cevap vermiştir.²⁸¹

İki kardeş arasında 5 Rebiülahir 490/22 Mart 1097 tarihinde çok şiddetli bir mücadele başladı. Bu savaştan galip ayrılan taraf Melik Rıdvân oldu. Rıdvân bu mücadeleden az asker kaybı ile çıkmıştır. Melik Dukak ise büyük bir yenilgiye uğramış bütün silahları ve varlıkları yağma edilmişti.²⁸² Daha sonra iki kardeş arasında yapılan anlaşmaya göre, Dımaşk ve Antakya’da hutbe okunurken Dukak’tan önce Rıdvân’ın adının okutulmasına karar verildi.²⁸³ Yenilgiye uğrayan Dukak ve veziri Tuğtegin Dımaşk’a, Yağısıyan ise Antakya’ya geri dönmüştür.²⁸⁴

Kınnesrîn savaşından sonra vezir Cenâhüddevle, Rıdvân’a olan güvenini kaybetmeye başlamıştır. Rıdvân’ın da ona karşı olan tavırlarında güvensizlik sezen vezir, yanına karısını (Rıdvân’ın annesi) alarak gizlice Halep’ten ayrılmış ve iktâları arasında bulunan Humus’a gitmiştir. Cenâhüddevle’nin Halep’ten ayrıldığını duyan Yağısıyan, derhal Halep’e gelerek Rıdvân’dan özür dilemiş ve tekrardan onun hâkimiyeti altına girmek istediğini bildirmiştir. Bu teklifi kabul eden Rıdvân, Halep Selçuklu Melikliğinin mülki ve askeri idaresini tekrar eline almıştır.²⁸⁵ Rıdvân, düşmanı olarak gördüğü kardeşi Dukak’ın yanında yer alan ve ona karşı savaşan birini bu kadar kolay affetmesi de bu dönemin şartlarına göre kolaylıkla açıklanabilecek bir durum gibi görünmemektedir.

Melik Rıdvân aynı zamanda Yağısıyan’ın kızı olan Çiçek Hatunla evlenmiştir.²⁸⁶ Rıdvân’ın kızı ile evlenmesinden sonra Yağısıyan’ın artık eski bağlarını tekrardan güçlendirme çabasına girişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Akrabalık kurarak bağları daha da güçlenmiş, böylece bölgede kendi söz hakkı da artmış olacaktır.

²⁸⁰ Türkmenler süttan yağ peynir yaptıkları içi böyle bir adlandırma yapılıştır. Bu konuda bk. Sevim, *Suriye ve Filistin Selçuklular Tarihi*, 172.

²⁸¹ İbnü’l-Âdim, *Zübdetü’l-Haleb Min Târîhi Haleb’de Selçuklular*, 81.

²⁸² İbnü’l-Âdim, *Zübdetü’l-Haleb Min Târîhi Haleb’de Selçuklular*, 81.

²⁸³ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-târih*, 10: 224.

²⁸⁴ İbnü’l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Bugyetü’t-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 89.

²⁸⁵ İbnü’l-Âdim, *Zübdetü’l-Haleb Min Târîhi Haleb’de Selçuklular*, 81.

²⁸⁶ Azimi, *Azimi Tarihi*, 36.

2.11. MISIR FÂTİMÎLERİ ADINA HUTBE OKUNMASI

Tutuş'un ölümünün ardından iki ayrı kola ayrılan Suriye Selçuklu Melikliği, gerek iç, gerekse dış tehlikelere karşı açık konuma gelmiş bulunuyordu. İki kardeş arasındaki bu sıkıntılı durumu ve iç karışıklıkları yakından takip eden Fâtımî Halifesi Müsta'li Billâh (ö. 495/1101), Rıdvân'a bir elçi heyeti göndermiştir. Heyet Rıdvân'a birçok değerli eşya ile birlikte bir de halife tarafından yazılmış olan bir mektup getirmiştir.²⁸⁷ Mektubun içeriği şu maddelerden oluşmakta idi:

1. Mısır Fâtımî Halifeliği'ni metbu tanınması
2. Hâkim olduğu memleketlerde Sünnî hutbeyi kaldırıp Şîî hutbe okutması
3. Hutbede, önce el-Müsta'li, sonra veziri Efdal, daha sonra da kendi adının yer alması
4. Bütün bunlara karşılık, kendisine mali ve askeri yardım yapılacak olması ve böylece Dımaşk'ı almasının sağlanacağı.²⁸⁸

Rıdvân, Fâtımî halifesi tarafından bu teklifi aldığı sırada, yanında Haşîşiyye Tarikatına²⁸⁹ bağlı olduğu düşünülen bir münecim-hekim'in²⁹⁰ etkisi altında olduğu düşünülmektedir.²⁹¹ İbn Kalanisi'nin belirttiğine göre, “*bu ufak tefek, çelimsiz, sert ve kimi zaman ürkek bakışlı adam*” (yani Rıdvân), bu münecimin etkisi altındaydı.²⁹²

Adının el-Hâkim Esad olduğu rivayet edilen bu kişi, sürekli Şiiler lehine propaganda yapıyordu. Vezir Cenâhüdevle gittikten sonra Rıdvân onun yerine el-Hâkim Esad'ı önemli mevkilere getirmişti. Yönetimde onun görüşlerini önemsiyordu. Rıdvânüzerinde etkisi artan el-Hâkim Esad, onun Şii mezhebini kabul etmesini

²⁸⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 82; Yazıcı, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, 258.

²⁸⁸ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 174.

²⁸⁹ Ortaçağ'da Suriye'deki Nizârî İsmâîlîleri tanımlamak için kullanılan isimdir. Hasan Sabbâh tarafından 483/1090 yılında Alamut'ta Nizârî teşkilatlanmasını en üst seviyeye çıkartarak pek çok faaliyetlerde bulunmuştur. İsmâîlîler ona “Seyyidina (Efendimiz) Hasan” adını vermişlerdir. Onların ilk büyümleri Melikşah'tan sonra olmuştur. Melikşah'ın inşâ ettirdiği İsfahan kalesi olmak üzere bazı kalelere el koymuşlardır. Bu konuda bk. Ayşe Atıcı Arayancan, *Hasan Sabbah ve Alamut*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017), 25; İbnü'l-Verdi, *(Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden) Selçuklular*, çev: Mustafa Alican, (İstanbul: Kronik Yayınevi, 2017), 57; Mustafa Öz, “Haşîşiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.16 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 418-419.

²⁹⁰ *HASAN SABBÂH, İranlı bir vaizi Suriye'ye gönderir: muamma gibi bir adam olan bu “hekim-münecim” Halep'e yerleşir ve Rıdvân'ın güvenini kazanmayı başarır. Müritler şehre akın etmeye, öğretilerini vaaz etmeye, hücreler oluşturmaya başlarlar. Selçuklu sultanının dostluğunu korumak için, ona da bazı hizmetlerde bulunmaktan, örneğin siyasal hasımlarının bazılarını öldürmekten hiç çekinmezler. “Hekim-Münecim” 1103'de ölüncü tarikat Rıdvân'ın yanına hemen yeni bir İranlı danışman gönderir: Kuyumcu Ebu Tahir. Rıdvân tamamen onun denetimine girmiştir ve Kemaleddin'e göre hiçbir Halepli, sultanın çevresine sızmış sayısız tarikat müridine uğramadan sultan nezdinde hiçbir dileğini gerçekleştiremez veya hiçbir idari sorunu çözemez. Maoulouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 103.*

²⁹¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 226.

²⁹² Maoulouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 36.

istedi.²⁹³ el-Hâkim Esad'ın önerisini kabul eden Rıdvân, başta Halep olmak üzere diğer bütün hâkimiyet bölgelerinde Sünnî hutbeyi kaldırıp Şii hutbe okutulmasına karar verdi.²⁹⁴ Bağdat halifesi el-Müstazhir Billah tarafından atanan Ebu Ganim Muhammed b. Hibetullah'ı Halep kadılığı görevinden alıp, yerine Şîî Fazlullah ez-Zevzeni el-Acemi'yi atadı ve 490/1097 yılında Sünnî hutbe kaldırılarak yerine Şii hutbe okutulmaya başlandı.²⁹⁵

Artık Suriye Selçuklu Devletinin Halep kolu, Şii hutbeyi okutarak Mısır Fâtımî Halifesine tabi olduğunu, maddi ve manevi olarak da bağlılıklarını bildirmiştir. Tarihte bunu ilk defa gerçekleştiren kişi Melik Rıdvân olmuştur. Fâtımîlerle iş birliği yapan Selçuklular olmuştur, ancak hutbeyi onlar adına okutup onlara tabi olan ilk Selçuklu Devleti. Rıdvân'ın başında bulunduğu Suriye Selçuklu Devleti'nin Halep kolu olmuştur.²⁹⁶

Şii hutbenin okunması İslam dünyasından yoğun tepkilerin gelmesine sebep olmuştur. İlk olarak Rıdvân'a bağlı olan Sökmen ve Yağısıyan Halep'e gelerek Rıdvân'ı kınamış, Sünnî hutbeye geri dönmesini söylemişlerdi.²⁹⁷ Oluşan baskılara dayanamayan Rıdvân, dört hafta kadar Şîî hutbe okuttuktan sonra tekrar 12 Şevval 490/22 Eylül 1097 yılında Abbâsî halifesi adına hutbe okutmaya başlamıştır. Abbâsîhalifesi, el-Müstazhir Billâh'a elçi göndererek dört hafta kadar da olsa Şii hutbe okuttuğu için ondan özür dilemiştir.²⁹⁸

Rıdvân'ın böyle bir girişimde bulunmasının altında yatan neden hakkında farklı görüşler vardır. Ancak şunu net olarak söyleyebiliriz ki, en güvendiği adamı olan Cenâhüddevle'nin bile onu bırakıp kendi hâkimiyet bölgesini oluşturması, Rıdvân'ı oldukça yalnızlaştırmıştı. Öz kardeşiyle iktidar mücadelesi içinde olan Rıdvân, kendi hâkimiyetini güçlendirmek için (çevresindeki bazı kişilerin de desteğiyle) Fâtımîlere yakınlaşmıştır. Fâtımîlerin Rıdvân'a hem yönetimde destek sağlamaları hem de kardeşi Dukak üzerine yapılan bir seferde de askeri destek verecekleri ve burayı

²⁹³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 225.

²⁹⁴ Azimi, *Azimi Tarihi*, 36; İbnü'l-Esir ise Antakaya ve Şeyzer hariç diğer bölgelerde okutulmuştur der. Bu konuda bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 225.

²⁹⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb'de Selçuklular*, 82; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 175; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiu'd-düvel, Selçuklular Tarihi I*, çev: Ali Öncül, (İzmir: Akademi Kitapevi, 2000), 224.

²⁹⁶ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 175.

²⁹⁷ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 176.

²⁹⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 225.

onun hâkimiyetine katmasında önemli rol oynayacakları görüşü Rıdvân'ın bu politikayı geliştirmesinde etkili olmuş olabilir.

2.12. HUMUS SEFERİ

Fâtımî Halifesi adına dört hafta gibi kısa bir süreliğine de olsa hutbe okutan Melik Rıdvân, Yağısıyan ve Sökmen'in baskıları ve İslam dünyasının geri kalanından gelen olumsuz tepkiler sonucu bu politikasından geri dönmüştür. Bu olaydan sonra zaman kaybetmeden Rıdvân, Humus da kendi adına bir emirlik kuran veziri ve aynı zamanda üvey babası olan Cenâhüddeve üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdi.²⁹⁹

Berberinde Yağısıyan ve Sökmen ile birlikte, ordusuyla Halep'ten ayrılarak Humus'agitmek için Şeyzer'e doğru harekete geçti.³⁰⁰ Ancak burada beklenmedik bir durum ile karşı karşıya geldiler. Rıdvân'ın, Şeyzer'e yaklaştığı sırada Haçlıların Antakya üzerine yürüdükleri haberini aldılar. Hesaba katılmamış olan bu durum karşısında iki emir Yağısıyan ve Sökmen, Rıdvân ile müzakerelerde bulundular. Yağısıyan ilk iş olarak hemen Antakya'ya dönmeleri gerektiğini ve Haçlılara karşı birlik olmayı önerdi, ancak Sökmen öncelikli olarak Diyarbakır bölgesine yürünüp oraya hâkim olunmasını daha sonra bu bölgeden sağlanacak çok sayıda taze kuvvetlerle Haçlıların durdurulmasını önerdi. Ancak sağlıklı bir müzakee yapılamadığı için bir türlü karara varılamamıştır.³⁰¹

Rıdvân'ın kararsızlığını veziri Ebu'n-Necm Hitebullah b. Bedi'ye bağlayan Yağısıyan ve Sökmen, bir an önce veziri yönetimden uzaklaştırmak için girişimlerde bulunmaya başladılar. Ancak bunu haber alan vezir, hemen Halep'ten ayrılarak Şeyzer'e gitmiş burada bulunan İbn Munkiz'esiğınmiştir.³⁰² Rıdvân onu görevden alarak yerine Müşeyyedüddin Ebu'l-Fazl Hibetullah b. Abdülkadir b. el-Mevsul'ü getirmiştir. Bu vezir Halep'in kıtlık dönemlerinde halkın ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli rol oynamış ve çözümler bulmuş bilgili ve merhametli bir vezirdi. Rıdvân, Ebu'l-Fazl'ı vezirliğe getirerek hem Yağısıyan ve Sökmen'in tepkisini gidermiş hemde Halep halkı Rıdvân'a böyle bir vezir atadığı için minnettar kalmıştır.³⁰³

²⁹⁹ Sevim, "Rıdvân b. Tutuş", 49.

³⁰⁰ Azimi, *Azimi Tarihi*, 36.

³⁰¹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 86; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 176.

³⁰² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 87.

³⁰³ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 177.

Devletin idare sistemi olan vezirlik makamında değişiklikler yaptıktan sonra Rıdvân, başka önemli bir mesele olan “el-Micen” lakabıyla tanınan Halep Reisi Berekat b. Faris el-Fav’i’yi görevden almak için harekete geçmiştir. el-Micenn bu göreve, Sultan Melikşah döneminde valilik görevini ihva eden Kasimüddeve Aksungur tarafından atanmış idi. Halep reisliği görevini Aksungur ve Tutuş zamanında başarıyla yürüten el-Micenn, Rıdvân dönemine geldiğinde bu istikrarını sürdürememiştir.³⁰⁴

Abakoğlu Yusuf’un öldürülmesinde büyük rol oynayan el-Micen, Yusuf’un ölümünün ardından Halep’e hâkim olmuştu. Rıdvân, idareyi tek başına ele geçirmeye çalışan el-Micen’e karşı harekete geçmeye karar verdi. Melik Rıdvân’a karşı Halep’te bir isyan başlatan el-Micenn, askerlerine Rıdvân’ın malını, ev eşyasını ve hayvanlarını yağmalamalarını emretti ve kendisi saklandı.³⁰⁵ Askerlerinin onu birer birer terk etmesinden sonra yalnız kalan el-Micen, gücünün azalmasından dolayı gizlendi. Daha sonra Rıdvân tarafından saklandığı yerde bulunarak; çocuklarıyla birlikte Zilkade 490/Ekim-Kasım 1097 yılında öldürülmüştür.³⁰⁶ el-Micenn’in öldürülmesinden sonra rahat bir nefes alan Halep halkı o sıkıntılı, işkence ve zulüm dolu günlerden kurtulmuştur.³⁰⁷

---

³⁰⁴ İbnü’l-Âdim, *Zübdetü’l-Haleb Min Târîhi Haleb’de Selçukular*, 94.

³⁰⁵ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-târih*, 10: 225.

³⁰⁶ Azimi, *Azimi Tarihi*, 36.

³⁰⁷ Duman, “Halep Selçuklu Meliki Rıdvân b. Tutuş”, 40.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALEP SELÇUKLU MELİKLİĞİ VE HAÇLILAR

3.1. I. HAÇLI SEFERİ

Haçlılar Suriye bölgesine geldiklerinde (491/1097) bölgede iki büyük Müslüman devlet hâkimiyet sürmekteydi. Bunlardan birincisi Bağdat'ta bulunan Abbasî Halifeliği, diğeri ise Kahire de bulunan Fâtımî Halifeliğidir. Çoğunluğu oluşturan Sünnî Müslümanlar Hz. Muhammed ve ondan sonra başa gelen dört halifeyi meşru olarak tanıyordu. Diğer tarafta ise Şîa bulunmaktaydı. 11. yüzyılın ortalarında İran'ın kuzeydoğu kesiminde yeni bir güç ortaya çıkmıştı. Oğuzların Kınık boyuna bağlı olan Selçuklular batıya doğru ilerlemiş ve 447/1055'te Tuğrul Bey Bağdat'ı ele geçirmiştir. Buradaki halifeden Sultan unvanını alarak Abbasî hilafetini koruma kararı aldı. Tuğrul Bey'den sonra hâkimiyeti ele alan yeğeni Alparslan ve ondan sonra başa gelen Alparslan'ın oğlu Melikşah, İran ve Irak ele geçirerek; devleti Suriye bölgesine kadar uzanan bir imparatorluk haline getirdiler.³⁰⁸ Mısır'da ise Fâtımî halifesi el-Müstansır'ın 487/1094'de ölümünün ardından küçük oğlu el-Müstali başa geçti. Büyük oğlu Nizar ise öldürüldü. Nizar'ı destekleyenler tarafından İsmailiye mezhebine bağlı İranlı Hasan Sabbâh önderliğinde “Yeni Dava” adı verilen yeni bir tarikat oluşturulmaya başlandı. Hasan Sabbâh 483/1090 yılında Alamut kalesini ele geçirerek Büyük Selçuklu sultanlığına karşı isyan hareketine girişti. Hasan Sabbâh'ın en önemli isyan hareketi, Selçuklu tarihinin en önemli devlet adamlarından olan Vezir Nizâmülmülk'ün (ö.485/1092) öldürülmesi olmuştur.³⁰⁹

Hasan Sabbâh tarafından 483/1090 yılında Alamut'ta kurulan Nizârî-İsmâîlî Devleti, Büyük Selçuklu Devleti için sıkıntılar çıkaracaktı. Sultan Melikşah döneminde faaliyetlerine hız veren Nizârî-İsmâîlî hareketi, Melikşah'ın ölümünün ardından da faaliyetlerine hız kesmeden devam etmiştir. Selçuklu sultanı Berkyaruk (1092-1104) döneminde bunların sayıları gittikçe artmış ve fedâîler vasıtasıyla işlenen cinayetlerde çoğalmıştır. Emir Porsuk, Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hatun, Emir

³⁰⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi (Birinci Haçlı Seferine Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu)*, I, 20-29.

³⁰⁹ Holt, *11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, 12-13.

Üner, Emir Bilge Bey gibi devlet adamları, Nizârî-İsmâilî'lerin suikasti ile öldürülenler arasındadır. Melikşah'ın ölümünün ardından iki oğlu Berkjaruk ve Mahmud arasında baş gösteren taht kavgaları yüzünden Selçuklu Devleti siyasi ve içtimai açıdan çok büyük karmaşaya düşmüş ve bu karmaşa sebebiyle çok sayıda asker ve toprak kaybı meydana gelmiştir.³¹⁰

Anadolu'da bu dönemde hüküm sürmekte olan Selçuklu emiri Kılıçarslan (1092-1107), Melikşah'ın ölümüyle ortaya çıkan taht kavgalarından yararlanarak toprak kazanmak için fetihlere girişmişti. Anadolu Türkleri yapı itibariyle sert ve savaş alanında etkili savaşçılar olarak biliniyorlardı. At sırtından ok atma kabiliyetleri ile düşmanı yıldırıyorlardı. Ancak sayı bakımından az oldukları için, Haçlılar karşısında fazla bir etki gösteremediler. Halep, Şam ve Musul gibi şehir devletlerini yöneten Selçuklu beyleri, kendi aralarında sürekli bir çatışma halindeydi.³¹¹

Bizans İmparatorluğu'na 464/1071 yılında Malazgirt savaşıyla büyük bir darbe vuruldu. Alparslan sayesinde kazanılan bu başarı sonucu, Anadolu'nun kapısı Türklere açılmış oluyordu. Daha sonra Selçuklu ailesinden olan Kutalmış oğlu Süleyman'ın önce İznik daha sonra Konya'yı alarak Selçukluların Anadolu'daki hâkimiyet alanını giderek artırmaya başlamıştı.³¹² Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Peçenekler ve İzmir'de hâkimiyet kuran Çaka Beyliğiyle yapmış olduğu mücadeleler sonucunda çok fazla yıpranmış ve toprak kaybetmişti. Bizans İmparatorluğu, Anadolu'daki Türk ilerleyişinin bir türlü önüne geçemiyordu. Tek başına bu beyliklerle başa çıkamayacağını anlayan I. Aleksios, Batıdan paralı asker almak için Papa II. Urbanus³¹³ ile temasa geçmiştir.³¹⁴ Bu teklifi kendi lehine çeviren Papa II. Urbanus, Clermont Konsili'nde yaptığı bir çağrıyla Haçlı Seferlerini fiilen başlatmış oldu.³¹⁵

Suriye bölgesine 491/1097 yılına doğru harekete geçmiş olan Haçlılar'ı, iç karışıklıkların ve taht mücadelelerinin olduğu, siyasi olarak parçalanmış bir Türk-İslam Dünyası beklemekteydi. Emirlerin ve meliklerin kendi aralarındaki bu çekişmeler,

---

³¹⁰ Abdülkerim Özaydın, "I. Haçlı Seferinin Başarıya Ulaşmasında Büyük Selçuklular'ın İçinde Bulunduğu Siyasi ve İçtimai Şartların Rolü", *Usad*, (2016): 1-18.

³¹¹ Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, Çev. Nurettin Elhüseyni, (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2015), 69-74.

³¹² Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, 42-49.

³¹³ II. Urbanus (1088-99), Cluny reform hareketinin büyük savunucusu VII. Gregory'nin (1073-85) dostu ve taraftarıdır. Bu konuda bk. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, çev: İlcan Bihter Barlas, (İstanbul: IQ, Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), 45.

³¹⁴ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Globus Dünya Basımevi, 1997), 6.

³¹⁵ Demirkent. *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, 20; *Anonim Haçlı Tarihi*, 50.

Haçlıların işini daha da kolay bir hale getiriyordu.³¹⁶ Bu dönemde Suriye’de asıl güç Büyük Selçuklu Sultanlığıydı. Mısır’da da Fâtımîler bulunuyordu. Ancak Selçuklular kendi aralarındaki çekişmelerden dolayı Suriye ile ilgilenmez olmuş, şehirleri kendi kaderine bırakmışlardı.³¹⁷

Hem Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos’un talebi hem de Hıristiyanların hac ziyareti esnasında yollarda yaşadıkları baskılar sonucunda, Papa II. Urbanus’un yaptığı bu çağrı ile Kutsal Ülke’nin yeniden kontrolünün sağlanması gündeme gelmiştir.³¹⁸ Bu durum daha çok toprak sahibi olmak için can atan feodal beylerin yanı sıra, bu beylerin baskısından yorulmuş açlık ve sefaletten bıkmış olan halk için de önemli bir çıkış kapısıydı.³¹⁹

Alman, Fransız ve İtalyan halkalarından oluşan Haçlı kafilesi başta Pierre l’Ermit ile Walter (Gautier) Sans-Avoir olmak üzere; Walter von Teck ve Albert von Zimmer gibi önderlerin eşliğinde 490/1096 yılında Macaristan üzerinden Belgrad, Niş, Sofya ve Filibe’ye, oradan Edirne yoluyla İstanbul’a gelmiştir.³²⁰

Büyük kitleler halinde Anadolu’ya gelmeye başlayan Haçlı orduları, Bizans için bir korkuya dönüşmüştü. İmparator I. Aleksios, Batılıların anlaşmaları tanımayan bir topluluk olduğu öngörüsüyle endişelenmiş, sonuçta da öngörülerinde haklı çıkmıştı. Haçlı ordularının daha yola çıkar çıkmaz, Bizans topraklarında buldukları sırada yapmış oldukları maddi tahribatın yanı sıra, Hıristiyan halka zulüm ve işkence yapmaları, I. Aleksios’u önlem almaya yöneltmişti.³²¹ Durumun artık ileri bir boyuta taşınmış olmasıyla I. Aleksios Haçlı reisleriyle anlaşma yaparak, bir an önce onları şehrin Anadolu yakasına atmayı başarmıştır.³²²

3.2. İZNIK’İN KAYBI

Haçlı orduları Marmara kıyısı ve İzmit Körfezi boyunca uğradıkları yol güzergâhında, yerli Hıristiyan halka çeşitli talan ve işkenceler yapmışlardır. Bin kişiden fazla olduğu tahmin edilen Haçlı ordusu buradan ayrılarak Türkiye Selçuklu Devleti’nin

³¹⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi (Birinci Haçlı Seferine Kudüs Krallığı’nın Kuruluşu)*, 60-61.

³¹⁷ Holt, *Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517’ye Yakınoğu*, 15.

³¹⁸ Carnotensis, *Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, 50-52.

³¹⁹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 334.

³²⁰ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 180.

³²¹ *Anonim Haçlı Tarihi*, 52.

³²² Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, 21.

topraklarına doğru girmeye başladı. Selçukluların başkenti olan İznik yakınlarına kadar ilerleyerek köyleri yağma etmeye başlamış, bunların üzerine gönderilen Selçuklu kale muhafızları geri püskürtülmüştür.³²³

İznik yönünde ilerlemeye devam eden Haçlı ordusu, önce Kserigordan Kalesini ele geçirdiler. I. Kılıçarslan, kumandanlarını kaleyi teslim alması için gönderdi. Kale sarp kayalıkların üzerine kuruluydu. Su ihtiyacı dışarıdaki bir kuyudan sağlanıyordu. Burayı ele geçiren Selçuklu ordusu kısa süre sonra kaleyi tekrar geri almayı başarmıştır.³²⁴

Haçlı ordusu çok geçmeden İznik üzerine ikinci kez harekete geçmiştir. Bu sırada Selçuklu ordusu da Drakon köyünde pusuya yatmış halde onları bekliyordu. Pusuya düşürülen Haçlı orduları, 490/1096 yılında büyük bir yenilgiye uğratıldılar.³²⁵ Ancak Haçlıların bu yenilgisini haber alan diğer prensler ve dukler yeni bir Haçlı ordusu oluşturmak için harekete geçmiştir. Loren dükü Godefroi de Bouillon, Toulouse kontu Raymond ve Robert Giuskard'ın oğlu Bohemund da bu harekâtın başında bulunan belli başlı isimlerdendir. Bu kişiler Bizans İmparatoru I. Aleksios'a karşı bağlılıklarını bildirip onunla anlaşma yaptılar.³²⁶

Haçlı ordularına karşı kazanmış olduğu bu kolay başarı nedeniyle onları önemsemeyen Selçuklu Hükümdarı I. Kılıçarslan, Haçlıların hiçbir zaman İznik'i ele geçiremeyeceğine inanmaktaydı. Duyduğu bu güven sebebiyle ailesini ve bütün hazinesini İznik'te bırakarak Malatya üzerine sefere çıkmıştır.³²⁷ Haçlı ordularının akınlar halinde Anadolu'ya geçip Pelekanon'da çadır kurduklarını haber alan İznik Garnizonu, derhal Kılıçarslan'a haber gönderdi. Kılıçarslan ordusunun bir kısmını önden göndererek ve kendisi de başında bulunduğu ordusuyla birlikte Malatya üzerinde ki kuşatmayı kaldırarak İznik'e dönmeye karar vermiştir.³²⁸

Kılıçarslan, Mayıs ayı sonunda yaklaşık 30 gün sonra İznik'e gelmiş ve derhal Kont Raymond'un birliklerine karşı saldırıya geçilmesine karar vermiştir. Ancak Raymon'un yanında en büyük destek olarak Flandre kontu Robert da bulunuyordu. Gün

³²³ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 16.

³²⁴ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, 22; *Anonim Haçlı Tarihi*, 53.

³²⁵ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, 23.

³²⁶ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 336.

³²⁷ Zehra Odabaşı, "Müslümanların Gözünden I. Haçlı Seferi ve Selçukluların Haçlılara Karşı Savunması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, sy: 13, (2018): 323-350.

³²⁸ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 181.

boyu süren çatışma sonucunda Kılıçarslan, şehri kendi kaderine bırakmanın daha doğru olacağını düşünmüş ve kuşatmayı kaldırarak geri çekilmiştir.³²⁹

İznik'in alınması Haçlılar için büyük bir başarı olarak görülmüştür. Anlaşmaya göre şehir Bizans İmparatoruna teslim edilmiş ve buraya bir Bizans garnizonu yerleştirilmiştir. Kılıçarslan'ın hanımına ve çocuklarına çok iyi davranılmıştır.³³⁰

3.3. ESKİŞEHİR (DORYLAİON)SAVAŞI

Haçlılar İznik'in alınışından sonra 26 Haziran'da Eskişehir (Dorylaion) üzerinden güneye dönüp, Akşehir (Philomelion), Konya (Ikonion), Ereğli (Heraklea) yoluyla Antakya'ya gitme planı yaptılar.³³¹ Kılıçarslan İznik yenilgisinden sonra, Anadolu'daki Türk kuvvetlerini yardıma çağırarak bir ordu hazırlamaya başlamıştır. Danişmendli Gümüştekin ile Kayseri'de bulunan Selçuklu Beyi Hasan'dan yardım talep etmiştir.³³²

Haçlıların Eskişehir'e doğru hareket halinde olduklarını haber alan Kılıçarslan, derhal buraya gelerek ordusunu Eskişehir'in batısında bulunan Sarısu ovasının yakınlarına yerleştirdi. Önden gelen Haçlı orduları burada karargâh kurdular. Selçuklu ordusu sabah saatlerine doğru naralar atarak Haçlılar üzerine saldırmıştır. Selçuklu ordusu karşısında Haçlı ordusu zor bir duruma düşmüştü.³³³ Arkadan gelen destek zırhlı Haçlı orduları ise, 491/1097 yılında Selçuklu ordularının yenilgiye uğramalarına neden oldu. Selçuklu ordusunun yenilgiye uğramasındaki başlıca nedenlerden biri olarak, Haçlı askerlerinin sayısıkadar, Selçukluların zırhlar ve süngülerle donatılmış olmamaları da gerekçe gösterilebilir.³³⁴

Baudoin, Haçlı birliklerinden ayrılarak, Urfa üzerine yürümüştür. Ermeni Toros tarafından yönetilen şehri ele geçirerek, onu öldürmüş ve burada 492/1098 yılında Urfa Haçlı Kontluğu Devletini kurmuştur.³³⁵

Fırat'ın doğusunda bulunan Urfa, Suriye bölgesinin önemli şehirlerinden biriydi. Şehir Sultan Melikşah zamanında Emir Bozan tarafından, 480/1087 yılında

³²⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 229; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, 26.

³³⁰ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 336.

³³¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 34.

³³² Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 34.

³³³ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, 30; Runciman, *Haçlı Seferleri I*, 142-143.

³³⁴ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 182.

³³⁵ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 182.

fethedilmiştir. Melikşah'ın ölümünün ardından şehir, kardeşi Tutuş'un hâkimiyetinegeçmiş ve bu bölgenin hâkimiyeti Toros adlı bir Ermeni'ye bırakılmıştır. Tutuş'un ölümünden sonra ise Toros, şehri Rıdvân'a vermemiş kendi hâkimiyetini kurmuştur.³³⁶

3.4. ANTAKYA'NIN HAÇLILAR TARAFINDAN ZAPTI

Antakya, 478/1085 yılında KutalmışoğluSüleyman tarafından ele geçirilmiştir. Onun ölümünün ardından şehre hâkim olan Melikşah, Yağısıyan'ı buraya vali olarak tayin etmiştir.³³⁷ Melikşah'ın ölümünün ardındanYağısıyan, Melik Rıdvân'a tabi olmuştu. Fakat Yağısıyan bu durumdan pek de memnun görünmüyordu. ÇünküRıdvân aleyhine birçok faaliyette bulunmuştu.³³⁸ Rıdvân'a karşı kardeşi Dukak'ın yanında olduğunu yukarı da ki bölümlerde anlattığımız için, burada tekrar detaya girmedik.

Kudüs'e hâkim olmak için yola çıkan Haçlıların öncelikli olarak Antakya'yı ele geçirmeleri gerekiyordu. Çünkü Antakya hem coğrafi konumu itibariyle hem de Hristiyanlar için kurulcak olan "Tanrı Krallığını"koruyacak yollar üzerinde olduğu için önemliydi.³³⁹ Haçlıların Antakya'ya yürümleri üzerine Yağısıyan, Şeyzer'den ayrılarak kente gelmiş ve hiç vakit kaybetmeden savunma hazırlıklarına başlamıştır.³⁴⁰ Yağısıyan oğlu Şemsüdevle'yi, yardım talep etmesi için Halep meliki Rıdvân, Dımaşk meliki Dukak, Humus emiri Cenâhüdevle ve diğer Türk beylerine göndermiştir.³⁴¹

Halep meliki Rıdvân, yardım istemek için gelen Yağısıyan'ın oğlu ile birlikte Halep birliklerini ve Artuklu emiri Sökmen'in askerlerini Antakya'ya gönderdi.³⁴² Yola çıktıklarında Asi Irmağı kıyısında dar bir geçitte Haçlıların saldırısına uğrayan Rıdvân'ın ordusu, Harim'e çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak arkalarından gelen Haçlı ordusu nedeniyle Halep'e dönmüş, böylece Rıdvân'ın gönderdiği Haçlı ordusunu

³³⁶ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 38.

³³⁷ İbnü'l-Esir, el-Kamil fit Tarih, 10: 128-130; Anna Komnena, *Alexiad(Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt Sonrası)*, çev: Bilge Umar, (İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1996), 194-195.

³³⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 164.

³³⁹ Serkan Özer, "Haçlıların Antakya'yı Zaptına İslam Dünyasının Tepkileri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 1 (2015): 65-92.

³⁴⁰ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 182.

³⁴¹ Komnena, *Alexiad*, 333; İbn Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, Çev. Onur Özatağ, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2015 İstanbul), 2.

³⁴² İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb(Seçmeler)*,90.

durdurmayı başaramamıştır. Bu vakadan sonra Sökmen ise Dukak'ın hizmetine girmiştir.³⁴³

Yağısıyan'ın göndermiş olduğu yardım mektubunu alan Musul emiri Kürboğa, Selçuklu sultanı Berkyaruk'un da isteğiyle ilk olarak Urfa üzerine sefere çıktı. Kenti üç hafta kuşatmasına rağmen (4-25 Mayıs 1098) Kont Baudouin'in savunmadan taviz vermemesi neticesinde geri çekilmek zorunda kaldı.³⁴⁴Kürboğa çok geçmeden diğer emirlerle Haçlı ordusuna karşı birleşmek için Mercidâbık'a geldi. Burada Suriye, el-Cezîre ve Diyarbakır bölgelerinden oluşturulan Selçuklu ordusunu bekledi. Kalabalık Selçuklu ordusuyla harekete geçtiği duyulan Kürboğa, Haçlılar tarafından korku ile beklenmekteydi.³⁴⁵

Bu durum karşısında Bohemond, Tancred, Godefroi ve Raymond gibi Haçlı liderlerinin katılımıyla birtoplantı düzenlendi. Bu toplantı da Bohemond'ın "*İşgalden sonra Antakya'nın kendisine verilmesi ve savaş sırasında bütün Haçlı kuvvetlerine yalnız kendisinin kumanda etmesi*" kararlaştırılmıştır. Bohemond Antakya'da Firuz adlı bir Ermeni ile anlaşmıştır.³⁴⁶Haçlılar Ermeni asıllı Firuz'un (Zerrâd)³⁴⁷yardımı sayesinde şehre girmeyi başarmışlardır.³⁴⁸Antakya 492/1098 yılında Haçlıların eline geçmiştir. Şehrin hâkimiolan Yağısıyan kaleden çıkıp kaçarken yolda susuzluktan ölmüştür.³⁴⁹

Kalabalık Selçuklu ordusuyla Antakya önlerine gelen Kürboğa, şehrin Haçlılar tarafından işgal edildiğini görmüştür. Ancak iç kalede hâlâ Yağısıyan'ın oğlu

³⁴³ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 88.

³⁴⁴ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 184.

³⁴⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 90; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 184.

³⁴⁶ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 90; Zeynep Güngör, "Ermenilerin Haçlılara Yardımları: Antakya İki Kız Kardeş Kulesi Muhafızı Firuz Örneği", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, c. 1, sy. 1(2018): 85-91.

³⁴⁷ İbnü'l-Âdim, bu kişiden Zerrad adıyla bahsetmektedir. İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 90; İbnü'l-Esir ise eserinde bu kişinin adını Ruzbe olarak bildirmektedir. Bu konuda bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 229.

³⁴⁸ Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 76.

³⁴⁹ Ali Sevim, Yağısıyan'ın ölümünü şu şekilde aktarmaktadır, "kent in işgalini öğrenen Yağısıyan iç kalenin de düşebileceği düşüncesiyle, yanında birkaç kişi olduğu halde, iç kalenin dağ yönünde ki kapısından çıkmak suretiyle, Antakya'dan ayrıldı. Fakat yolda iken iç kalenin direnişi başarı ile sürdürdüğünü öğrenince nasıl olur da kentimi, ailemi ve yakınlarımı böyle bırakarak kaçıp giderip diyerek son derece derin bir üzüntüye kapılmış işte böyle bir ruh haleti içinde Ermenaz'a yaklaştığı sırada atından düşerek ağır bir şekilde yaralanmıştır. At sırtında gidemeyecek duruma gelen Yağısıyan, hadimleri tarafından terk edilince yörede odun kesen bir Emeni tarafından başı kesilerek öldürülmüştür. İbn Kalanisi ise onun kaçarken attan düştüğün ü, adamlarının onu tekrar kaldırıp atına bindirdiğini ama onun at sırtında duramadığını ve düşüp öldüğünü belirtir. Bu konuda bk. İbn Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, 3; Azimi, *Azimi Tarihi*, 37; Sevim, *Suriye Filistin Selçuklulara Tarihi*, 185.

Şemsüddevele duruyordu.³⁵⁰Şemsüddevele ile irtibata geçen Kürboğa, hemen emirlerinden Mervanoğlu Ahmed'i iç kaleye yardıma göndermiştir. Bir taraftan kalabalık Selçuklu ordusu, diğer taraftan da iç kaledeki birliklerin baskısı nedeniyle Haçlı orduları zor duruma düşmüştü.³⁵¹

Haçlı ordusukuşatmanın uzaması nedeniyle, şehirde yiyecek bulamaz hale gelmişti. Dükler ve prensler, hayvanlarını kesip yerken, alt kademedeki askerler tabiri caizse ne buldularsa onu yemeye çalışıyorlardı.³⁵² Haçlı kuvvetleri Bizans İmparatoru Aleksios'dan yardım bekliyorlardı. Ancak Bohemond bu yardımı istemiyordu. Çünkü İmparator'dan gelen yardımı kabul ederse, Antakya'yı Bizans İmparatorluğuna vermesi gerektiğini biliyordu. Bunun gerçekleşmemesi için de diğer Haçlı reisleriyle bir anlaşma yaptı. Şehre kim önce girerse şehrin hâkimi o olacaktı.³⁵³ Ancak Haçlılara yardım etmek için Akşehir'de hazırlıklar yapan Aleksios'a, "*Haçlı kuvvetlerinin Antakya'da tamamen yok edildikleri*", haberi ulaşmıştı. Bu haber üzerine İmparator Aleksios, Antakya bulunan Haçlı kuvvetlerine yapacağı yardımdan vazgeçmiş ve İstanbul'a geri dönmüştür.³⁵⁴

Selçuklu ordusu Haçlılara karşı Antakya içlerinde güçlü bir konumda bulunuyordu. Fakat Kürboğa, melik ve emirlere karşı iyi davranmıyor, sadece kendi fikirlerine göre hareket ediyordu. Melikler arasında bir birlik sağlanamamıştı.³⁵⁵ Böyle bir ortam içerisindeyken bir de Halep meliki Rıdvân, Kürboğa'ya bir elçi heyeti göndermiştir. Neden geldikleri kesin olarak bilinmeyen bu elçi heyeti Rıdvân'ın hısımları olarak bilinen kardeşi Dukak ve üvey babası olan Cenâhüddevle'yi şüphelendirmişti. Bunun yanında Mirdâsî emiri Vassab'ın Arap olan askerleri ile Türkmen askerler arasında Rıdvân'ın gönderdiği elçi heyetinin girişimleri yüzünden anlaşmazlık çıkmış ve Türkmenler savaş zamanı ordudan ayrılmıştır.³⁵⁶

Haçlılar Pierre l'Ermitte başkanlığında bir elçi heyetini Kürboğa'ya göndermiştir.³⁵⁷ Kendilerini serbest bırakması şartıyla şehri ona teslim edeceklerini söylemişlerdir. Ancak Kürboğa ordusunun sayıca üstün olduğunu ve Haçlıların güç

³⁵⁰ Anonim Haçlı Tarihi, 108.

³⁵¹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 92.

³⁵² Anonim Haçlı Tarihi, 114-115; Duman, "*Halep Selçuklu Meliki Rıdvân b. Tutuş*", 48.

³⁵³ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 41.

³⁵⁴ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 186.

³⁵⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 230.

³⁵⁶ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 93.

³⁵⁷ Anonim Haçlı Tarihi, 127; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 189.

durumda olduğunu bildiği için teklifi kabul etmemiştir.³⁵⁸ Kürboğa Haçlı komutanlarına onlarla birebir savaşmak istediğini söylemiştir. Bu teklifi kabul eden Haçlı orduları Antakya'dan çıkıp, ovada savaş düzenini almıştır. Ancak savaş başlar başlamaz bütün Türk emirler birer birer savaş alanını terk etmeye başladılar. Bu durum karşısında tek başına kalan Kürboğa, Halep'e gitmek zorunda kalmıştır. İç kalede kalan Yağısıyan'ın oğlu Şemsüdevlede aman isteyerek Halep'e gitmiştir. Bundan sonra Antakya tamamen Haçlıların eline geçmişti. Burada Antakya Haçlı Prinkepsliğini kuran Haçlılar, daha sonra da Kudüs üzerine yürümeye karar vermişlerdir.³⁵⁹

Melik Rıdvân Antakya kuşatmasına bizzat katılmamış, ilk yardım çağrısı yapıldığında ordusunu Sökmen'le birlikte göndermiştir. Daha sonra Halep askerlerinin Haçlılar tarafından Antakya önlerine gitmeden hezimete uğramaları ve Sökmen'in Dukak'ın yanında yer almasından sonra, Rıdvân başka bir askeri girişimde bulunmamıştır. Son olarak Rıdvân'ın adı Kürboğa'ya gönderilen elçilik heyeti içinde yer almaktadır.³⁶⁰

Antakya, Müslüman emirlerin kendi aralarında ki anlaşmazlık nedeniyle Haçlılar tarafından ele geçirilmişti. Kürboğa'nın güçlenip de kendilerine karşı dönebileceği düşüncesi Müslüman emirleri korkutmuş ve savaş esnasında birer birer ordudan ayrılarak Kürboğa'yı yalnız bırakmışlardı.³⁶¹ Tek başına savaşamayacağını anlayan Kürboğa ise bütün teçizatını savaş alanında bırakarak, Halep'e Rıdvân'ın yanına geçmiştir. Orada bir süre dinlendikten sonra valisi olduğu Musul'a geri dönmüştür.³⁶²

3.5. AZAZ İSYANI

Haçlılar giderek hâkimiyet alanlarını genişletmeye başladılar. Onların bu ilerlemelerinin başlıca nedenleri arasında, yukarıdaki bölümlerde de değindiğimiz gibi, Müslüman emirler arasındaki anlaşmazlık gösterilebilir. Birbirine güvenmeyen Müslüman emirler, savaş zamanında birliği sağlamayı başaramıyorlardı. Her biri kendi hâkimiyet alanını korumak ve kendi sahasındaki egemenliğini sağlamlaştırmak

³⁵⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 230; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 87.

³⁵⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 93.

³⁶⁰ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Bugyetü't-taleb fi Tarihi Halep (Seçmeler)*, 90.

³⁶¹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 93.

³⁶² Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 186.

istiyordu. Bu nedenle aralarında çıkan anlaşmazlıklar, Haçlıların onları yenmelerine olanak sağlıyordu.

Haçlıların Antakya'yı ele geçirip, burada bir Haçlı Prinkepsliği kurduktan sonra Suriye-Filistin bölgelerine bağlı yerlere yapmış oldukları akınlar, Halep Selçuklu Melikliğinin gün geçtikçe güç kaybetmesine yol açtı. Haçlıların Antakya'yı ele geçirmesinden önce Rıdvân ve Dukak'a, "*Bizans egemenliğindeki memleketlerden başka, hiçbir yere saldırmayacakları*" konusunda güvence vermişlerdi. Ancak Antakya'yı aldıktan sonra, giderek güçlerinin artması ve hâkimiyetlerini sağlamalarıyla, verdikleri sözde durmayacakları yönünde tavır değiştirdiler.³⁶³

Halep Selçuklu melikliğine bağlı olan Azez, Halep'in kuzeyine yakın bir bölgede bulunuyordu. Melik Rıdvân'a karşı 492/1098 yılında ayaklanan kent valisi Ömer, bölgede kendi adına bir hâkimiyet kurmuştu. Bunun üzerine Rıdvân derhal hazırlıklara başlayarak, Azez üzerine harekete geçmiş ve kenti kuşatmıştır.³⁶⁴ Eşi Fransız olan Ömer, eşinin isteği doğrultusunda Antakya hâkimi Godefroi'ya haber göndererek, Rıdvân'a karşı ondan yardım talep etmiştir. Bu teklifi kabul eden Godefroi, beraberinde Raymond ile birlikte yola çıktı. Haçlı kuvvetlerin çokluğu nedeniyle, Rıdvân kuşatmayı kaldırarak Halep'e geri dönmek zorunda kaldı. Azez'de bir süre kaldıktan sonra, burada yağma hareketlerinde bulunan Godefroi, Ömer'in oğlunu rehin alıp Antakya'ya geri dönmek zorunda kalmıştır.³⁶⁵

Bunu haber alan Rıdvân, tekrar Azez üzerine harekete geçti. Haçlılardan yardım talep etmede geç kalan Ömer, Rıdvân ile anlaşmak zorunda kaldı. Anlaşma gereğince Ömer, Rıdvân'ı metbu olarak tanıyacak ve ayrıca Tellü Herak Kalesini Rıdvân'a teslim edecekti. Rıdvân bu başarılı hareketiyle Halep için önemli bir konumda bulunan Azez'i Haçlıların eline geçmeden tekrar kendi hâkimiyet altına almayı başarmıştı. Ancak Ömer bu yaptığı davranışının sonucu olarak Halep'te bulunduğu bir sırada öldürülmüştür.³⁶⁶

3.6. EL-BARE VE MAARRETÜNNU'MÂN'IN İŞGALİ

Antakya'yı ele geçirdikten sonra işgal girişimlerine hızla devam eden Haçlılar, Halep Melikliğine bağlı er-Ruc'u işgal ettiler. Raymond burayı ordusu için üs haline

³⁶³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 230.

³⁶⁴ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 189.

³⁶⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 96.

³⁶⁶ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 96.

getirdi. er-Ruc bölgesini hâkimiyeti altına aldıktan sonra, Godefroi ile birlikte Maaretunnu'mân'ın batısında bulunan el-Bare³⁶⁷ üzerine hareket etti ve burayı Zilkade 491 Ekim/Kasım 1098'de kuşattı.³⁶⁸

Halep Melikliğine bağlı bulunan el-Bare'de halk, Haçlı askerlerinin çokluğu nedeniyle karşı harekette bulunamamış, “eman” karşılığında şehri Haçlılara vereceklerine konusunda anlaşma yapmıştır. Ancak Haçlılar bu anlaşmaya uymayarak şehri talan edip, halkını da esir olarak almışlardır. Halep'ten hiçbir yardımcı kuvvetin gelmemesi nedeniyle de halk zor durumda kalmıştır. Müslüman halkın bütün mal varlığına el koyan Haçlılar, kent ve kalelerde yağma hareketlerinde bulunmuşlardır. Bütün bunların yanında Raymond, kentte bulunan Ulu Camiyi kiliseye çevirtmiş ve bölgeye Hıristiyan halkı yerleştirmiştir.³⁶⁹

Haçlı Kontları Raymond, Godefroi, Robert ve diğer Haçlı liderleri, 492/1098 Ekim ayının başlarında Kudüs'ü ele geçirmek için hazırlıklara başladılar. Kudüs'e ne zaman sefer düzenleneceği kararlaştırılincaya kadar, Haçlı askerlerinin boş durmaması için, Halep Melikliğine bağlı bulunan Maarretünnu'mân'a karşı hareket için hazırlıklarına başlandı.³⁷⁰ Bu harekâtın başında Raymon ve Robert bulunmaktaydı. Antakya'daki Ermeni ve Nasranî kuvvetleri de Haçlı ordusuna destek için gelmişlerdi. Kalabalık bir Haçlı ordusu, 27 Kasım'da el-Bare üzerinden hareket ederek, Maarretünnu'mân'a geldiler. Kenti kuşatmaya başlayan Haçlılar karşısında zor duruma düşen halk, Halep meliki Rıdvân ve Humus emiri Cenâhüddeve'den yardım talebinde bulundular ama taleplerine hiçbir olumlu yanıt alamadılar.³⁷¹

Kenti kendi imkânlarıyla korumaya çalışan halk çok zor durumdaydı. Haçlılar bölgede bulunan bütün ağaçları keserek, Maarretünnu'mân halkını zor durumda bırakmaya çalışıyordu. Halkın Haçlılara karşı direncinin devam etmesi, Raymond ve Flandr Kontu Robert'in birçok girişimlerinin başarısız olmasını sağladı. Desteğe gelen Bohemond'un ordusu da kenti ele geçirmekte yetersiz kalıyordu. Gittikçe zor duruma düşen açlık sıkıntısı çeken Haçlılar, muhasarayı daha da güçlendirmeleri gerektiği

³⁶⁷ Halep'e bağlı şehirlerdendir. Sebze ve bostan yetiştiriciliğinde önemli bir konumdadır. Bu konuda bk. Mu'cemü'l-Büldan, I, 320.

³⁶⁸ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 97.

³⁶⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 97; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 190.

³⁷⁰ Azimi, *Azimi Tarihi*, 37.

³⁷¹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 97; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 190.

konusunda hem fikir oldular. Raymond'un adamları hızla tekerler üzerinde hareket edebilen tahtadan birburç yaptılar. Bu burç kent burçlarına getirilip dayatıldı. Bu nedenle Haçlılar Maaretünnu'mân halkı ile daha yakından çarpışma ortamı bulmuştur. Bu tahta burç etrafında gerçekleşen çarpışmada pek çok asker ölmüştür.³⁷² Burçlarda bulunan askerler yerlerini terk ederek kale içlerine saklanmışlardır. Bu durumu yakından takip eden Haçlı askerleri ise, bir süre sonra surlardan merdiven uzatarak şehrin içlerine girmeyi başarmış ve 11 Aralık 1098 tarihinde şehri ele geçirmişlerdir. Sabah olduğunda karşılarında Haçlıları gören halk eman istemek durumunda kalmıştır. Raymond'un bu başarısını hazmedemeyen Bohemond, "*Kentin büyük kapısının yanındaki meydana gelip kendi kuvvetlerine sığınanların yaşamlarının korunacağı*" konusunda halka bir çağrı yapmıştır. Fakat halk tarafından bu çağrıya olumlu bir yanıt gelmemiştir. Raymond'un askerleri ise, kale içine sığınan insanları teker teker öldürmeye, genç olanları ise esir almaya başlamışlardır. Ayrıca burada bulunan halka ağır vergiler yüklenmiş ve bütün mal ve yiyeceklerine el konulmuştur. Haçlılarla savaşmaktan korkan Şeyzer emiri Munkız ile Cenâhüddevle Hüseyin, Haçlılara ulaklar göndererek barış yapmak zorunda kalmışlardır.³⁷³

3.7. KELLÂ BOZGUNU

Kudüs'ü ele geçirmek için önlerinde bulunan her engeli birer birer aşmaya çalışan Haçlılar, Halep Selçuklu Melikliğine bağlı bulunan el-Cezr, er-Ruc, el-Bare ve son olarak da Maaretünnu'mân'ı ele geçirdikten sonra, Halep'in büyük bir bölümünü ele geçirmiş bulunuyorlardı. Durumun vehametini hâlâ anlamış görünmeyen Melik Rıdvân, Haçlıların son olarak ele geçirdikleri Kellâ kalesini geri almak için askerleriyle birlikte 495/1101 yılında Kellâ'ya geldi. Antakya Prensi Bohemond, Rıdvân'ı karşıladı. Kellâ'da yapılan savaşta Rıdvân'ın ordusu bozguna uğramış, askerleri öldürülmüş ve birçok emir tutsak olarak ele geçirilmiştir.³⁷⁴ Bundan sonra Haçlılar, Kefertâb ile el-Hazır kalelerini de ele geçirmişlerdir. Kellâ savaşı sonrasında Haçlılar, Cenâhüddevle Hüseyin'e bağlı olan, Tellü Mennes dışındaki birçok Halep bölgesini ele geçirmiş oldular.³⁷⁵

³⁷² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 232; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 191.

³⁷³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 232.

³⁷⁴ Azimi, *Azimi Tarihi*, 38.

³⁷⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 99.

Halep topraklarının kolayca ele geçiren Haçlılar karşısında Rıdvân, ilk iş olarak yardım talep etmek için Humus emiri Cenâhüddevle Hüseyin'in yanına gitmiştir. Yardım talebini olumlu karşılayan Cenâhüddevle, ordusunu alarak Rıdvân ile birlikte Halep'e gelmiştir. Bir süre Halep dışında kalan Cenâhüddevle, Haçlı saldırıları uzaklaşmış gibi görüldüğünden dolayı Rıdvân'dan fazla ilgi göremedi. Cenâhüddevle, bir süre Halep'te kaldıktan sonra tekrar Humus'a geri dönmüştür.³⁷⁶

3.8. BOHEMOND'UN HALEP KUŞATMASI

Kellâ savaşında elde ettiği başarının ardından Bohemond, Halep'i almak için hazırlıklara başladı. Halep'i ele geçirerek burada bulunan Selçuklu Melikliğini ortadan kaldırmak amacındaydı. Bu nedenle ilk iş olarak askerlerini 495/1101 yılında Halep'e bağlı olan el-Cezr ve Sermin³⁷⁷'de toplamıştır. Beraberinde Tancred ile Halep yakınlarına kadar gelmiş ve kentin Kuvayk çayı kıyısındaki el-Müşrife'de karargâhını kurmuştur. Halep'i daha sıkı bir şekilde muhasara altında tutmak için 495/1101 sonlarında Haçlı liderleri, Meşhedü'l-Ceff, Meşhedü'd-Dekke, ve Meşhedü Karanbiya'da kaleler inşa etmeye karar vermişlerdir.³⁷⁸ Bohemond kısa bir süre sonra, Danişmend Gazi Gümüştegin'in saldırıları nedeniyle güç durumda kalan Malatya hâkimi Ermeni Gabriel'in “ *kent ve güzel kızı Morfia'yı verme karşılığında*”, yardım isteğini kabul etmiş ve Halep kuşatmasına son vererek Malatya'ya gitmek için Antakya'ya geri dönmüştür.³⁷⁹

Bunu haber alan Melik Rıdvân, hemen harekete geçerek Haçlıların elinde bulunan yiyecek maddelerini ele geçirmiş ve Sermin yakınlarında karargâh kurmuştur. Cenâhüddevle Hüseyin de Haçlıların eline geçen Efsuna kalesini işgal etmiş ve burada bulunan Haçlı askerlerini kılıçtan geçirmiştir. Bundan sonra Sermin'e giden Cenâhüddevle, Rıdvân'ın askerlerine ani bir baskın yapmıştır. Cenâhüddevle Hüseyin'in yaptığı baskın sonucunda Rıdvân'ın askerleri geri çekilmek zorunda kalmıştır.³⁸⁰ Vezir Ebu'l Fazl b. el-Mevsul ile birçok devlet adamı Cenâhüddevle

³⁷⁶ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçukular*, 99.

³⁷⁷ Halep'in batısında yer almaktadır. Halep ile aralarında bir günlük mesafe bulunmaktadır. Şehrin etrafı zeytin ağaçlarıyla çevrilidir. Serminli halk, İsmailî mezhebini benimsemiştir. Bu konuda bk. Mu'cemü'l-Buldan, III: 83.

³⁷⁸ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçukular*, 99.

³⁷⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 248; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukuları Tarihi*, 193.

³⁸⁰ Azimi, *Azimi Tarihi*, 39.

tarafından esir alınmıştır. Bu arada Cenâhüddevle Rıdvân ile arasının açılmasında sebep olarak gördüğü Bâtınî reisi el-Hâkim el-Müneccim'i yakalatmak için pek çok çaba sarf etse de, başarılı olamamıştır.³⁸¹ Cenâhüddevle, Sermin, Maaretünnu'mân, Kefertab ve Hama topraklarındaki bütün ürünlere el koymuştur. Bunun üzerine Cenâhüddevle Rahbe'yi ele geçirmek için hazırlıklara girişse de buranın Dukak'a bağlı olduğu öğrenince, bu hareketinden vazgeçmiştir. Nukra'ya gidip orada konaklamıştır. Aralarında birçok olayın geçmesine rağmen Rıdvân, Nukra'ya gidip Cenâhüddevle ile barış yapmış ve onu Halep'e getirmiştir.³⁸²

Melik Rıdvân, Cenâhüddevle için kent dışında özel bir çadır kurdurdu ve onun adına şenlikler düzenletti. Aralarında ki bütün kırgınlıklar son bulmuştu. Halep'te bir süre kalan Cenâhüddevle, Humus'a geri dönmüştür. Fakat Cenâhüddevle, 497/1 Mayıs 1103 Cuma günü kent camiinde namaz kılariken eski düşmanı el-Hâkim el-Müneccim'in gönderdiği üç Bâtınî fedâîsi tarafından hançerlenerek öldürülmüştür. Bu olayın Rıdvân'ın isteği dorultusunda olduğu söylenmektedir.³⁸³

3.9. MELİK DUKAK'IN HUMUS'U ELE GEÇİRMESİ

Cenâhüddevle'nin Bâtınî fedâîleri tarafından öldürülmesi üzerine, boş kalan Humus'a hâkim olmak için, Haçlı liderlerinden olan Raymond harekete geçmiştir. Bu olaylar gerçekleşirken Cenâhüddevle'nin karısı (Rıdvân'ın annesi) Halep'te bulunan oğlu Rıdvân'a haber göndererek şehre gelmesini, buraya hâkim olmasını ve Haçlılara karşı kenti korumasını istemiştir.³⁸⁴ Bunu haber alan kentin ileri gelenleri Rıdvân'ın başa geçmesini istemedikleri için kardeşi Dukak'a haber göndererek Humus'u ele geçirmesi için çağrıda bulunmuşlardır. Haber geldiği sırada Dımaşk'ta bulunmayan Dukak'ın yerine, buradaki naibi Aytegin el-Halebi, hemen hazırlıklara başlayarak Humus'a gelmiş ve Dımaşk Selçuklu Melikliği adına kaleyi teslim almıştır. Diğer taraftan Humus'u işgal etmek için yola çıkan Raymond ile annesinin çağrısına uyup

³⁸¹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçukluları*, 100.

³⁸² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 101.

³⁸³ Robert Crawford, Rıdvân the Malignad, Edited by James Kritzeck and R. Bayly Winder, *The World of İslâm Studies*, in Honour of Philip K. Hitti, London 1959, 139; İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 102; Azimi, *Azimi Tarihi*, 40.

³⁸⁴ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 195.

yola çıkan Rıdvân, şehrin Dukak'ın eline geçtiğini öğrenince geri dönmüşlerdir. Bu nedenle Humus, Dimaşk Selçuklu melikliğinin bir parçası haline gelmiştir.³⁸⁵

3.10. RIDVÂN'IN TANCRED İLE MÜCADELESİ

Halep Selçuklu melikliğine bağlı olan Azâz valisi Ömer'in, Antakya Haçlı Prinkepsliğinin hâkimiyeti altında bulunan el-Cume'ye saldırarak, burada bir takım yağma hareketlerinde bulunması sonucunda Tancred, beraberinde Urfa ve Antakya kuvvetleriyle birlikte harekete geçmiştir. Daha sonra Halep yakınlarında bulunan el-Müslimiyye'de karargâh kurmuştur. Bu bölgedeki halka zarar veren Tancred, onları kendi hâkimiyetini kabul etmeleri için tehdit etmiştir.³⁸⁶ Tancred bu faaliyetlerde bulunurken, kendisine karşı hiçbir önlem alamayan Rıdvân'a elçiler gönderip, ondan bir takım taleplerde bulunmuştur. Karşı koymak için yeterince güce sahip olmayan Rıdvân, bu şartları kabul etmek zorunda kalmıştır. Tancred ile Rıdvân arasında imzalanan anlaşmaya göre Rıdvân, "7 bin altın ile 10 baş hayvan verecek, el-Müslimiyye harekâtı sırasında ele geçirilen tutsaklar (emirler hariç) Rıdvân'a teslim edileceklerdi". Anlaşma 497/1103 sonlarına doğru imzalanmıştır.³⁸⁷ Fakat çok geçmeden Antakya Prinkepsliğine bağlı olan birlikler, Halep bölgesinde bulunan Tel Bâşir³⁸⁸ ve yakınlardaki diğer yörelere yağma hareketinde bulunmuşlardır. Bu yağma hareketinden sonra ilerlemeleri devam etmiş, Beserfûs³⁸⁹ kalesine saldırarak burayı da halkın eman istemesi üzerine teslim almışlardır. Daha sonra Keferlasa'ya giden Haçlılar, Uleymoğulları kabilesinin karşılık vermesi sonucunda geri çekilerek Beserfus'a geri dönmüşlerdir.³⁹⁰

3.11. BELİH ÇAYI SAVAŞI

Halep Selçuklu Melikliğinin hâkimiyeti giderek azalıyor, dört yandan Haçlı kuşatmaları altına giriyordu. Rıdvân'ın bu kuşatmaları geri püskürtecek askeri gücü yoktu. Haçlılar Urfa çevresini tamamen almak için sefere başladılar. Urfa kontu II.

³⁸⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 102.

³⁸⁶ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 102.

³⁸⁷ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi Tarihi (1098-1118)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 75.

³⁸⁸ Halep bölgesinin Kuzeyinde yer almaktadır. Bölgede adını taşıyan kale ile bilinmektedir. Bu konuda bk. Muc'emü'l-Buldan, I: 864.

³⁸⁹ Halep'e bağlı bir kale. Bu konuda bk. Muc'emü'l-Buldan, I: 621.

³⁹⁰ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 103.

Baudouin, bu harekete yardım için Bohemond ve Tancred'ı çağırıldı.³⁹¹ Nisan-Mayıs 498/1104'te Musul valisi Çökürmüş ile Hısnıkeyfa (Hasankeyf) emiri Artukoğlu Sökmen'den oluşan Türk ordusu ile II. Boudouin, Joscelin, Bohemond ve Tancred'ın önderliğindeki Haçlı ordusu, Harran'da Belih Çayı yörelerinde karşı karşıya geldiler.³⁹² Burada gerçekleşen savaşta Haçlılar büyük bir yenilgiye uğradılar. Bu savaştan sonra, Baudouin ve Joscelin tutsak alındı. Bu durum İslamâleminde büyük bir coşkuyla karşılandı.³⁹³

Bu iki büyük ordunun karşılaşmasından en çok zarar görecektir olan kişi bulunduğu bölge itibarıyla Melik Rıdvân idi. Harran harekâtını yakından takip eden Rıdvân, hemen akabinde Halep bölgesinden çıkarak Fırat Irmağı yönünde ilerlemeye başladı. Kısa bir süre sonra Urfa ve Antakya Haçlı ordusunun yenilip bozguna uğradığı haberini alınca, derhal harekete geçerek Haçlıların elinde bulunan Halep bölgesine ait olan kale ve önemli yerler üzerine harekete geçti. el-Cezr, el-Fuâ, Sermin, Maaratü Masrin ve diğer yer ve kaleleri ele geçirerek, birçok Haçlı askerini de esir aldı. Bu sıkıştırmalara daha fazla dayanamayan Haçlılar, Latmin, Kefertab, Maaratünnu'mân ve el-Bare'yi terk ederek, Antakya'ya çekilmişlerdir.³⁹⁴ Bu gelişmelerin sonucunda, bu kalelerin yönetimi tekrar Halep Selçuklu Melikliğinin yönetimine geçmiştir. Daha sonra Rıdvân, Balis ve el-Faya'yı ele geçirmiştir. Hama halkının isteği üzerine 498/1104 yılında Selemiyye'yi de hâkimiyeti altına almıştır. Melik Rıdvân, Haçlıların bu zor durumundan istifade ederek kaybetmiş olduğu stratejik öneme sahip olan yerleri, tekrar hâkimiyeti altına almıştır. Buradaki halk güven ve huzura kavuşmuştur.³⁹⁵

3.12. MELİK DUKAK'IN ÖLÜMÜ

Halep bölgesindeki Haçlı tehlikesinin kısmen de olsa azaldığı bir zamanda, Rıdvân'ın kardeşi Melik Dukak 498/1104 yılında vefat etmiştir.³⁹⁶ Kardeşi Dukak'ın ölmesi üzerine uzun zamandır ele geçirmek için çabaladığı Dımaşk'a sefer düzenleyen Rıdvân, bir süre burayı kuşatmış ve ele geçirmeyi başarmıştır. Burada kendi adına para

³⁹¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 197.

³⁹² Sevim, "Sökmen b. Artuk", 393.

³⁹³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 303-304; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyi-namesi(952-1136) ve Papaz Girigor'un Zeyli(1136-1162)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2019), 224.

³⁹⁴ Jean Richard, *The Crusade (1071-1291)*, Translated by Jean Birrell, (New York: Cambridge University Press, 2005), 462.

³⁹⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 104-105.

³⁹⁶ Azimi, *Azimi Tarihi*, 41.

bastırmış ve hutbe okutmuştur. Sonuç olarak Dımaşk Selçuklu Melikliği, bundan sonra kendisine tabii bir meliklik olmuştur.³⁹⁷

3.13. ARTAH'IN KAYBI VE HALEP SELÇUKLU MELİKLİĞİ'NİN DURUMU

Melik Rıdvân, Recep/Mart-499/1105 yılında Fahrülmülük İbn Ammar'ın³⁹⁸ yardım çağrısı üzerine Halep'ten çıkarak, Haçlı kuvvetleri tarafından kuşatılmış olan Trablusşam'a doğru harekete geçmiştir. Rıdvân'ın bu hareketini haber alan Tancred, Maraş, Tel Bâsir ve Urfa Haçlı Kontluğundan da destek alarak, Halep için önemli bir konumda bulunan Artah üzerine sefere çıkmıştır.³⁹⁹ 496/1102 yılında Haçlıların Artah halkına kötü muamelelerinden dolayı, kaleye hâkim olan Ermeniler tarafından Rıdvân'a teslim edilmişti. Bu kalenin Haçlılar tarafından tekrar kuşatıldığını haber alan Rıdvân, Trablusşam'a gideceği sırada bu hareketten vazgeçerek, Halep bölgesinden 3 bini gönüllü 7 bin yaya ve birçok atlı kuvvetlerden oluşan kalabalık bir orduyla, Tancred üzerine sefere çıkmıştır.⁴⁰⁰ Fakat Rıdvân'ın ordusunun çokluğunu görüp korkan Tancred, Rıdvân'a haber göndererek barış teklifinde bulunmuştur. Rıdvân barış teklifini kabul edecekken beraberinde bulunan ve onun müttefiklerinden olan Fars emiri İspehbed Sabâve buna engel olmuş ve onu barış teklifinden caydırmıştır. Bu nedenle savaş kaçınılmaz olmuştur.⁴⁰¹

Haçlı askerleri ilk başta çatışmaya girmemiş ve geri çekilmek istemişlerdir. Fakat Haçlı komutanları son bir defa savaşmaları gerektiğini, Halep askerlerinin mutlaka bozguna uğrayacağını söyleyerek onları ikna etmişlerdir. Bu mücadelede Rıdvân'ın Halep yaya kuvvetleri büyük başarılar elde ederken, atlı askerler gerekli başarıyı sağlayamamıştır. Atlı askerlerin bu başarısızlıkları üzerine yaya askerler de Haçlılar tarafından büyük bir bozguna uğratılmıştır. Büyük kayıplar veren Rıdvân'ın ordusu 499/Nisan 1105'te Halep'e geri çekilmiştir. Bu yenilgi üzerine can

³⁹⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 305; Sevim, *Suriye ve Ali Filistin Selçukluları Tarihi*, 198.

³⁹⁸ Kardeşi Celâlmülük'ün ölümünden sonra, 492/1099 yılında Ammâroğulları Emirliği'nin başına geçen İbn Ammâr Fahrülmülük, hâkimiyeti boyunca sürekli Haçlılar ile mücadele içinde olmuş ve onlara karşı Selçuklu emirlerinden yardım istemiş ancak Selçukluların kendi içindeki rekabet ve mücadelelerinden dolayı fazla bir yardım görememiştir. 503/1109 yılında Haçlılar tarafından Ammâroğulları Hânedanlığı'na son verilmiştir. Bu konuda bk. Abdülkerim Özaydın, "İbn Ammâr, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.19 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 311-312.

³⁹⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 318.

⁴⁰⁰ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 106.

⁴⁰¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 319.

güvenliklerini korumak için, Müslüman halk Artah'ı terk edip yakın yerlere göç etmiştir.⁴⁰²

Rıdvân'ın ordusunun bozguna uğramasından faydalanmak için Tancred'in emrinde bulunan Antakyalı kuvvetler, çok geçmeden Halep bölgesine yağma ve istila hareketlerine girişmişlerdir. İstilaya uğrayan el-Cezr ve Leylun'da bulunan halk, bölgeyi terk edip Halep'e göç etmişlerdir. Melik Rıdvân'ın, Belih Çayı yakınlarında yapılan savaşta yenilgiye uğrayan Tancred'in elinden almış olduğu yerler, tekrar Tankred'in eline geçmiştir. Halep Selçuklu Melikliğinin elinde sadece güneyde Hama, batıda Esarip ile kuzey bölgelerindeki yerler kalmıştır.⁴⁰³

3.14. MELİK RIDVÂN'IN HAÇLILARA KARŞI GİRİŞMİŞ OLDUĞU İTTİFAK GİRİŞİMLERİ

3.14.1. İlgazi ve Alpi İle İttifakı

Tancred'in, Halep bölgesinde giriştiği askeri harekâtsonucunda güç duruma düşen Rıdvân, bu tehlikeden kurtulmak için ittifak girişimlerine başladı. Bunun için Selçuklu Hükümdarı Berkjaruk tarafından, Muhammed Tapar (ö. 511/1118)⁴⁰⁴,ın yandaşı olduğu için Bağdat Şahneliğinden uzaklaştırılan Artukoğlu İlgazi, daha önce hizmetinde bulunmuş olan İspehbed Sabâve, Sincar emiri Arslantaşoğlu Alpi ile anlaşarak Haçlılara karşı bir ittifak kurmuştur. Haçlılarla nasıl ve nerede savaşacaklarına dair yapmış oldukları toplantıda İlgazi, Musul'da valilik yapan Çökürmüş'ün elindeki bütün toprakları ele geçirip buradan sağlamış olduğu asker ve paralarla Haçlılar üzerine sefere çıkabileceğini öne sürmüştür.⁴⁰⁵ İlgazi'nin önerisini olumlu karşılayan Rıdvân ve Alpi, hemen 10 bin kişilik kuvvet hazırlayarak 500/1106 yılında Çökürmüş'ün hâkimiyetinde bulunan Nusaybin üzerine doğru harekete geçmişlerdir. Şehri şiddetle kuşatan bu müttelikler güçler karşısında, Nusaybin naipleri

⁴⁰² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 106; Azimi, *Azimi Tarihi*, 41.

⁴⁰³ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 107.

⁴⁰⁴ Muhammed Tapar, 8 Şâban 474'te (21 Ocak 1082), doğmuştur. Bir süre abisi Berkjaruk'un yanında kalan Tapar, daha sonra saltanat mücadelesine girişmeye karar vermiştir. Bir süre Berkjaruk ile saltanat için mücadele veren Muhammed Tapar, Berkjaruk'un ölümünden sonra 26 Cemâziyelevvel 498 / 13 Şubat 1105 yılında Selçuklu tahtına kendisi geçmiştir. Bu konuda bk. Arda Deniz, Koray Kamacı, *Orta Doğu ve Avrupanın Sendromu(Haçlı Seferleri)*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013), 186; .Abdülkerim Özaydın, "Muhammed Tapar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.30 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 579-581.

⁴⁰⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 326.

şehri savunmaya başladılar. Çarpışma sırasında surlardan atılan bir ok nedeniyle ağır yaralanan Alpi, kuşatmaya devam edemeyerek Sincar'a geri dönmüştür. Kuşatma sırasında Tanza yörelerinde bir bölgede tedavi gören Çökürmüş, Rıdvân ve müttefiklerinin Nusaybin'i kuşattıklarını öğrenince hemen Musul'a dönmüş ve burada askerlerini toplayarak Nusaybin üzerine yürüdü.⁴⁰⁶

Müttefiklerin ordusunun büyüklüğü karşısında karşı koyamayacağını anlayan Çökürmüş, Rıdvân'ın ordusunda yer alan bazı emirlere mektuplar göndererek onlara vaatlerde bulunmuş ve onları Rıdvân aleyhine kışkırtmaya başlamıştır. Onları Rıdvân aleyhine kışkırttıktan sonra, Nusaybin'de bulunan kuvvetlerine “Rıdvân'a yakınlık gösterip hizmet etmelerini, para ve armağanlar takdim etmelerini” bildirmiştir. Bunların yanı sıra Çökürmüş bizzat kendisi Rıdvân'a da elçiler göndererek, bir zamanlar Muhammed Tapar'ın da bu bölgeyi kuşattığını, ama alamayınca barış yapmak zorunda kaldığını hatırlattıktan sonra, “*Sen ve daha başka kimseler İlgazi'nin nasıl şer ve fesat sahibi bir insan olduğunu iyi bilirsin. Eğer onu yakalatıp hapse atarsan sana itaat eder, asker, silah ve para bakımından yardımda bulunurum*” demiştir.⁴⁰⁷

Çökürmüş'ün bu teklifini olumlu karşılayan ve uygulamaya koyan Rıdvân, İlgazi'yi çağırarak ona Nusaybin'in alınmasının çok zor olduğunu bildirdikten sonra,

Haçlılar Halep bölgesini istila etmiş durumdadır. Büyük kuvvetlerle bize katılacak olan Çökürmüş ile barış yapıp hep birlikte Haçlılara karşı harekete geçelim, böylece bizim bu hareketimiz, Müslümanların küffâra karşı birleşmesi olacaktır” demiştir. Rıdvân'ın bu teklifini kabul etmeyen İlgazi “Sen, kendi başına buyrukmuşsun gibi hareket ediyorsun, hâlbuki şu an benim buyruğum altında bulunuyorsun; Nusaybin alınmadan sana buradan çekilme izni veremem, eğer çekilmeye de kalkacak olursan seninle savaşmaya bile hazırım diyerek, Rıdvân'ı tehdit etmiştir.

Böyle bir tepkiyle karşılaşacağını tahmin eden Rıdvân, önceden önlemler olarak İlgazi'yi yakalatmak için hazırlıklarda bulunmuştu. Tartışmaların devam ettiği sırada İlgazi'yi kısıvrak yakalatıp artık barış içinde olduğu Nusaybin kalesine hapsedmiştir. Ancak çok geçmeden beylerinin hapsedildiğini öğrenen Türkmenler harekete geçerek, surlardan içeri girmeye ve önlerine çıkan her şeyi yağmalamaya başlamışlardır. Bunun üzerine Rıdvân Halep'e geri döndü. Haçlılara karşı ittifak için söz veren Çökürmüş, Rıdvân'ın elçilerinin ondan yardım talep etmesi üzerine olumlu cevap

⁴⁰⁶ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 201.

⁴⁰⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 326; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 201.

vermemiştir. Çökürmüş'ün siyasi oyunları karşısında güç durumunda kalan ve yardım talep edemeyen Rıdvân, Haçlılara karşı mücadelesinde tek başına kalmıştır.⁴⁰⁸

3.14.2. Bâtınîlerle İşbirliği ve Efamiye Emiri İbn Mülaib'in Öldürülmesi

Nusaybin kuşatmasından sonra Efamiye kalesi de Halep Selçuklu Melikliğinin elinden çıkmıştır. Bu sırada Efamiye kalesi Selçuklu vasalı olan emir Seyfüddevle Halef b. Mülaib'in yönetiminde bulunuyordu. Kale 483/1090 yılında Tutuş tarafından ele geçirilmişti. Tutuş'un kaleyi işgal etmesinin nedeni ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır.⁴⁰⁹ Buna göre İbn Mülaib Filistin ve Güney Suriye'de meydana gelen Mısır Fâtımî istilasından sonra, elinde bulunan Humus ve civarlarında Şii Fâtımî halifesi adına hutbe okutmaya başlamış ve buradaki halka ağır vergiler vererek yol keserek, büyük ölçüde zararlar vermeye başlamıştır. Bu nedenden dolayı Tutuş burayı ve yakın bölgeleri işgal etmiştir. Fakat İbn Mülaib tutsak edildikten sonra Mısır'a kaçıp, Şii Fâtımî halifesi el-Muntansır'ın yanına gitmiştir. Tutuş'dan sonra kale oğlu Rıdvân'ın hâkimiyetine geçmiştir. Ama Rıdvân'ın naiblerinden biri, Mısır Fâtımîlerine başvurarak *"Kaleyi kendilerine teslim edeceğini ve bu nedenle bir naibin gönderilmesini"* talep etmiştir. Bunu fırsat bilen İbn Mülaib, *"Haçlılarla mücadele etmek ve bu uğurda kendimi harcamak istiyorum"* diyerek, Efamiye'ye gelip, tekrar buranın yönetimini ele almıştır. Bu olaydan sonra Efamiye kalesi kesin olarak Halep Selçuklu Melikliğinin egemenliğinden çıkmış oluyordu.⁴¹⁰

Kaleyi ele geçirdikten sonra Fâtımîlere itaat etmeyen İbn Mülaib, yeniden eski davranışlarına devam etmeye başladı. Halka zulüm ediyordu. Halkın çoğunluğu Şii olan Sermin, Haçlılar tarafından işgal edilince, burada bulunan Şii dâîsi Ebu'l-feth de Efamiye kalesine sığınmıştır. Efamiye kalesinin tekrardan ele geçirilmesi için Melik Rıdvân'ı ikna etmeye çalışan Bâtınî reisi Ebu Tahir es-Saig, İbn Mülaib'in öldürülmesi için orada bulunan Ebu'l-feth ile görüşmeye başlamıştır. Bunun için görüşmelerini gizli gizli devam ettiriyorlardı. Ebu'l-feth bir kurgu hazırladı ve bu kurguya göre; *"Halep'ten kaçan 300 kadar Serminli, beraberlerine verilen Haçlılara ait bir at, silah ve bir Haçlı reisi olduğu halde, Efamiye'ye gelerek Haçlılarla savaşmak amacıyla İbn Mülaib'in*

⁴⁰⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 327.

⁴⁰⁹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 202.

⁴¹⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 328.

*hizmetine gireceklerini ve yolda rastladıkları bir Haçlı birliğini yok edip neleri varsa aldıklarını” söylemişlerdir. Buna kolayca inanan İbn Mûlaib Serminlileri kaleye kabul etmiştir.*⁴¹¹

Serminlilerin kaleye kabul edilmesinden sonra, Ebu'l-feth ile kalede ikamet eden birkaç Bâtînî fedâîsi, İbn Mûlaib'in çocuklarını ve yakın akrabalarını öldürdükten sonra, İbn Mûlaib'in de odasına giderek onu sessiz bir şekilde öldürmüşlerdir. Artık kalenin ele geçirilmesi için hiçbir engel kalmamıştı. Yönetimi ele geçiren Ebu'l-Feth, Rıdvân'a tabi olarak kaleyi teslim almıştır. Fakat Efamiye ile yakından ilgilenen biri daha bulunuyordu. Haçlı liderlerinden Tancred. Ebu'l-Feth'in kardeşini tutsak almıştı. Efamiye'in ele geçirilmesinin ardından 700 atlı ve 1000 yayadan oluşan ordusuyla Efamiye üzerine sefere çıkmıştır. Fakat hiçbir askeri harekâta bulunamayarak sadece Ebu'l-Feth'in kardeşi için bir miktar fidye aldıktan sonra Antakya'ya geri dönmüştür.⁴¹²

Efamiye Kalesi Ebu'l-Feth tarafından ele geçirilmeden önce, İbnMûlaib'in oğlu olan kalenin hâkimi Musbih kaleden kaçmayı başarmıştır. Antakya'ya giderek ailesinin öcünü almak için Tancred'a sığınmıştır. Kaleyi tekrar ele geçirebileceği konusunda Tancred'ı ikna ettikten sonra sefer için hazırlıklara başlamışlardır. Tancred ile Efamiye üzerine yürüyen Musbih, kısa bir süre sonra kaleyi eman ile ele geçirmiştir. Ebu'l-Feth öldürülmüştür. Kalede bulunan Ebu Tahir ve adamları esir olarak alınmış, daha sonra kurtuluş akçesi karşılığında Halep'e geri dönmüşlerdir. Böylece Efamiye kalesi 500/14 Eylül 1106'da Haçlıların eline geçmiştir.⁴¹³

Halep meliki Rıdvân'ınBâtînîlerle yapmış olduğu bu işbirliği, Selçuklu sultanı Muhammed Tapar tarafından şiddetle kınanmıştır. Bunun üzerine Selçuklu sultanının dikkatini kendi üzerinde toplanmasını istemeyen Rıdvân, Ebu'l-Feth'in kardeşini ve onun yandaşlarını 501/1107 yılında Halep'ten çıkartmış ve bazılarını da öldürtmüştür. Bâtînîlerin bir kısmını öldüren Rıdvân Tancred'ın elinden kurtulan Şîf dâîsi Ebu Tahir'e karşı bir şey yapamamıştır.⁴¹⁴

⁴¹¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 329.

⁴¹² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 330.

⁴¹³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 330; Azimi, *Azimi Tarihi*, 42; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 204.

⁴¹⁴ Robert Crawford, "Rıdwan the Malignad", 141.

3.14.3. Rıdvân'ın Çavlı ile İttifak Girişimleri

Kılıçarslan'ın Musul'a hâkim olmak istemesi nedeniyle aralarında sorun olan Çavlı, Kılıçarslan'ın Musul'a gelmekte olduğunu öğrenince şehri terk edip Sincar'a çekilmiştir. Burada bulunduğu sırada Artukoğlu İlgazi ve Çökürmüş'ün askerleri de ona katılmış ve Çavlı bu sayede 4 bin atlıdan oluşan bir orduya sahip olmuştur. Bu sırada Melik Rıdvân Çavlı'ya bir mektup göndermiştir. Haçlılar konusunda ondan yardım istemiş ve “Suriyeliler, Haçlıları yurtlarından uzaklaştırmada aciz kaldılar” diyerek onu Suriye'ye çağırıştır. Bunun üzerine Çavlı, Rıdvân'a verdiği cevapta önce Musul'u tekrar ele geçirmesi gerektiğini, bunun için ona askeri yardımda bulunmasını söyledi. Daha sonra Haçlılara karşı birlikte hareket edebileceklerini bildirdi. Bu teklifin üzerine harekete geçen Rıdvân, Halep'ten ayrılarak Çavlı'ya katılmıştır.⁴¹⁵ Çavlı, Rıdvân ve İlgazi'nin askerlerinden oluşan kalabalık ordu 501/1107 yılında Rahbe'ye saldırmıştır.⁴¹⁶ Birsüre sürdürülen kuşatmadan sonra şehir, Çavlı'nın eline geçmiştir. Bunun üzerine Musul'a yürüyen ordu, Habur Irmağı kıyısında Kılıçarslan'ın ordusuyla karşı karşıya gelmiş,⁴¹⁷ yapılan savaşta kuvvetlerinin azlığı nedeniyle, Kılıçarslan yenilgiye uğramıştır. Tek başına büyük kahramanlıklar gösteren Kılıçarslan, Habur Irmağı'nda boğularak ölmüştür.⁴¹⁸ Bu seferden sonra Çavlı 501/1107 tarihinde, Musul'a tekrar Büyük Selçuklu İmparatorluğu adına hâkim olmuştur. Savaş öncesi Rıdvân'a verdiği sözü yerine getirmeyen Çavlı, İlgazi'yi tutuklatmıştır. Onunla aynı kaderi paylaşmak istemeyen Rıdvân ise, askerleriyle birlikte Halep'e geri dönmüştür.⁴¹⁹

3.14.4. Sultan Muhammed Tapar ve Çavlı Arasındaki İlişki

Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, Emir Çavlı'nın kendisine karşı olan umursamaz tavırları, onaitaat etmemesi nedeniyle, onu görevden alarak,⁴²⁰ yerine kendi komutanlarından olan Altuntiginoğlu Mevdud'u atamıştı. Ayrıca Aksungur el-Porsukî, Sökmen el-Kutbi, Nasr b. Mühelhil ve Ebu'l-Heyca'yı, Çavlı üzerine sefere

⁴¹⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 344-345; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II(Kudüs Krallığı ve Frank Doğu)*, çev: Fikret İşıltan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1987), 91.

⁴¹⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 342.

⁴¹⁷ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi II*, 346.

⁴¹⁸ Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-namesi(952-1136) ve Papaz Girigor'un Zeyli(1136-1162)*, 231; Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, (Konya: Kömen Yayınları, 2003), 2.

⁴¹⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 346.

⁴²⁰ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi II*, 347.

göndermiştir. Kendisine karşı böyle bir girişimi haber alan Çavlı, yanında Belih Çayı savaşında esir aldığı Urfa Kontu Baudouin ile birlikte şehirden ayrılarak, İlgazi'nin elinde bulunan Nusaybin'e gelmiştir. İlgazi'yi kendisine yardım etmesi için ikna etmeye çalışsa da İlgazi, Çavlı'nın kendisini Bağdat şahneliğinden aldıracağı için hâlâ ona kızgındı. Güvenini kırdığı için Çavlı'ya yardım etmedi. Bunun üzerine Makisin'e gelen Çavlı, yanında esir olarak bulunan Baudouin'i 70 bin altın kurtuluş akçesi ödemek ve gerektiği zaman da ona askeri ve mali yardımda bulunmak üzere söz aldıktan sonra serbest bıraktı. Caber kalesinde bir süre kalan Baudouin yerine, Tel Bâşir prensi Joscelin'i rehin olarak bırakıp, Antakya'ya Tancred'ın yanına gitti. Burada ondan 30 bin altın ile birlikte at, silah ve birçok şey alsa da Urfa'yı Tancred'dan geri alamamıştır. Tel Bâşir'e geri gelen Baudouin anlaşma şartlarını yerine getirmiş esirleri ve kurtuluş akçesini Çavlı'ya göndermiştir. Kendisi de Urfa'yı ona geri vermek istemeyen Tancred üzerine Joscelin ile birlikte sefer düzenleyerek birçok yeri yağma edip bırakmıştır. İki taraf arasında yapılan anlaşma sonunda 502/1108 yılında Tancred, Urfa'yı tekrardan Baudouin'e vermiştir.⁴²¹

3.14.5. Haçlılara Karşı 1110 Seferi

Haçlıların bu hızlı ilerliyişi, öncelikli olarak Dımaşk Emiri Tuğtegin ile Halep Selçuklu Meliki Rıdvânaçısından tehlikeli bir hâl almaya başlamıştı. Bu arada Sultan Berkjaruk'un ölümü üzerine yerine Muhammed Tapar başa geçmişti. Muhammed Tapar Haçlılar ile mücadeleye hız vermek için zaman kaybetmeden, Musul Valisi Mevdud, Mardin Artuklu Emiri İlgazi ve Ahlat Şahı Sökmen el-Kutbî'ye haber göndererek, Haçlılara karşı savaşmak üzere en kısa zamanda bir ordu hazırlamalarını bildirdi.⁴²²

Kısa zamanda Cizre'de toplanan Selçuklu ordusu, ilk iş olarak Urfa Haçlı Kontluğu üzerine sefer düzenlenmeye karar verdi. Urfa üzerine harekete geçen Selçuklu ordusu, Şevval 503/Mayıs 1110'de Urfa'yı kuşatmıştır. Bunun üzerine Haçlılar harekete geçtiler ve Kudüs kralı I. Baudouin, Tancred ve Ermeni askerlerinden oluşan Haçlı ordusu Urfa üzerine yürüdü. Selçuklu ordusu, taktik gereği Urfa'dan ayrılarak Zilhicce 503/Temmuz 1110'de Harran'a çekilmişti. Haçlıları takip eden Selçuklu ordusu, Fırat

⁴²¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 207.

⁴²² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 109.

ırmağı kıyısında Haçlı askerlerinin bir kısmını bozguna uğratmış ve ve bu bozgun sonucunda Haçlı askerlerinin çoğu suda boğulmuştur. Urfa üzerine tekrar harekete geçen Selçuklu orduları, kayda değer bir başarı elde edemedi geri dönmek zorunda kalmıştır.⁴²³

3.15. ANTAKYA HAÇLI KONTLUĞU İLE İLİŞKİLER

Haçlılar üzerine yapılacak sefer için Muhammed Tapar döneminde tekrar oluşturulan Selçuklu ordusuna katılmayan Melik Rıdvân, daha önce Tancred tarafından ele geçirilen ve Halep'e bağlı olan bazı kaleleri ele geri almak için harekete geçmiştir.⁴²⁴ Haçlı ordularının Urfa üzerine hareket etmesini fırsat bilerek, Antakya yörelerinde bir takım yağma hareketlerinde bulundu ve birçok ganimet ele geçirdi. Böylece Haçlılar ile yapmış olduğu anlaşmayı bozmuş oldu. Tancred'ın Urfa'dan döndüğünü haber alan Melik Rıdvân, hemen Halep'e döndü. Haçlı orduları Halep'in doğu yörelerinde yağma hareketlerinde bulundu. Bu yağmalarda pek çok esir olarak alındı ve büyük baş hayvanlar ele geçirildi. Tancred daha sonra, Halep yakınlarında Esârib'e saldırdı ve kalenin surlarını tahrip etti. Bunun üzerine Melik Rıdvân, Tancred'a geri çekilmesi için 20 bin altın vermeyi teklif etti. Ancak Tancred, "Ben, 30 bin altın zarara uğradım, eğer sen, bu miktarı bana verirsen Antakya'ya hâkim olduğum zamandan beri aldığım bütün Halepli tutsakları size geri veririm ve sonra da buradan çekilir giderim" anlamına gelen bir mektup gönderdi. Bir müddet geçtikten sonra bu teklifi kabul eden Rıdvân, 30 bin altını taksit taksit vermeyi önerdi fakat Tancred bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine bölge halkı 504/1111 yılında kaleyi Haçlılara teslim etmek zorunda kaldı.⁴²⁵ Melik Rıdvân, Haçlılar ile 20 bin altın ve 10 baş at verme karşılığında barış anlaşması yaptı.⁴²⁶ Halep'te Melik Rıdvân, erzaklarının azalmasından dolayı halkın bölgeyi terk etmesinin önüne geçmek için 60 parça işlenmiş araziye ucuz fiyatlarla halka sattı. Melik Rıdvân'ın bu arazileri satmasındaki amacı İbnü'l-Adim "*Beyt'ül-Mal'in gerek duyduğu para*

⁴²³ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 212.

⁴²⁴ Azimi, *Azimi Tarihi*, 45.

⁴²⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 97.

⁴²⁶ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 212.

ihtiyacının karşılanması ve ayrıca Halep'in imarını gerçekleştirmek, bu nedenle de halkın Halep'ten göç etmesini engellemek olduğunu” şeklinde açıklamaktadır.⁴²⁷

3.16. HAÇLILARA KARŞI 1111 SEFERİ

Tancred'ın askeri faaliyetleri sonucunda Halep Selçuklu Melikliğinin bu bölgedeki etkinliği azalmaya başladı. Melikliğin tekrar eski etkinliğine kavuşmasının tek yolu Büyük Selçuklu Devleti'nin bölgeye müdahale etmesi idi. Bunun için Halep'te bir heyet oluşturuldu ve Muhammed Tapar'a gönderildi. Halep ilerigelenlerinden oluşturulan bu heyet, 505/1111 yılında Bağdat'a geldi.⁴²⁸ Cuma namazı sırasında camide bağırıp çağırmaya başladılar. Haçlılar karşısında sultan ve halifenin onlara hiçbir yardımda bulunmadıklarını, “Din gayretlerinden yoksun olduklarını” söylediler. Cuma hutbesini okumakta olan hatibi indirip minberini param parça ettiler. Bunun üzerine çok geçmeden Sultan tarafından gönderilen bir elçi “Sultanın kendilerine yardım için Haçlılara karşı süratle asker göndereceği vaadinde bulunduğunu” haber vermesi üzerine taşkınlıklar son buldu.⁴²⁹

Bağdat'ta yapılan bu gösteriler sonuç vermiş ve Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, “Haçlılara karşı derhal bir sefer hazırlıklarına başlamalarını” bildirmiştir. Oluşturulacak ordunun başına başkomutan olarak Musul valisi Mevdud getirilmiştir. Bu orduda Ahlat emiri Sökmen el-Kutbî, Meraga valisi Ahmedîl, Emir Porsuk ve onun oğulları olan İlbeyi ve Zengi ve birçok beylik de yer almıştır. Başkumandan Mevdud, Musul'dan hareket ederek Şebahtan bölgesine gelmiş ve bazı kaleleri ele geçirmiştir. Diğer beyler de Harran bölgesinde toplanmaya başlamışlardır.⁴³⁰ Bu sırada Şeyzer emiri İbn Munkiz'den bir haber geldi. Antakya prensi Tancred'ın Şeyzer topraklarına girdiğini ve burada üs olarak kullanmak üzere Tellü İbn Ma'ser kalesinin yapımına başladığını bildiriyordu ve ordunun bir an önce buraya gelmelerini istiyordu. Bu haber üzerine Selçuklu orduları 505/1111 sonlarına doğru Harran'dan çıkarak Suriye bölgesine doğru harekete geçti.⁴³¹ Fırat ırmağını geçen ordu, Joscelin'e bağlı olan Tel Bâşir önlerine gelerek burada karargâh kurdu ve bölgeyi kuşatmaya başladı. Şiddetli

⁴²⁷ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 90.

⁴²⁸ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 112.

⁴²⁹ Abû'l-Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, 350.

⁴³⁰ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 113.

⁴³¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 217.

kuşatmaya karşı bir önlem alamayan Joscelin, kalabalık bir orduya sahip olan Ahmedîl'e haber göndererek onunla bir anlaşma yaptı ve askerlerini Tel Bâşir'den çekmesini istedi.⁴³² Bu anlaşma sonucunda Ahmedîl askerleriyle birlikte bölgeden ayrıldı. Diğer emirlerde kuşatmaya durdurmuşlardır. Bu sırada Melik Rıdvân, Mevdud, Ahmedîl ve diğer emirlere mektup göndererek onlardan Haçlılara karşı kendisine acil yardıma çağırıldı.⁴³³ Bu çağrı üzerine Emir Mevdud, Selçuklu ordusunu Halep üzerine yönlendirdi. Halep önlerine gelen ordu, burada bir takım yağma hareketlerinde bulundu. Selçuklu askerlerinin yaptıkları bu yağmalardan dolayı Rıdvân, kent kapılarının kapatılması emrini verdi.⁴³⁴ Halep Bâtınîlerinden oluşan bir grubu kent surlarının korunmasıyla görevlendirdi. Halkın kaleyi teslim etmemeleri için onlardan rehinelere aldı. 17 gün boyunca Halep'in kapıları kapalı kaldı. Bu nedenle iktisadi düzen bozulmaya başlamıştı. Hırsızlıklar çoğaldı. Halk Rıdvân'ı kötülemeye başladı. Bu arada Dımaşk emiri Tuğtegin'de, Selçuklu ordusuna katıldı. Orduya burada beklemenin bir manası olmadığını, Haçlılar ile savaşmak için Suriye bölgesine gidilmesini önerdi. Bu öneri üzerine Selçuklu ordusu 505/1111 yılında Halep'ten ayrılarak daha güneyde yer alan Maaretünnu'mân'a yöneldi.⁴³⁵

3.17. TUĞTEGİN İLE İTTİFAK

Rıdvân bu muamelesinden dolayı, Haçlılar ile mücadelede tek başına kalmıştı. Halkın muhalefeti de giderek artmaktaydı. Bu muhalefeti arttıran bir durum daha bulunmaktaydı. Halep'in ileri gelenlerinden olan tüccar Ebu Harb İsa b. Zeyd b. Muhammed el-Hucendî, beraberinde 500 değerli eşya ile Halep'e geldi. Ebû Harb tam bir Bâtını düşmanıydı. Halep'te bulunan Bâtini lideri Ebu Tahir es-Saiğ, bu tüccardan kurtulmak için Rıdvân'ı onun mallarına el kymasını için kışkırttı. Bunun üzerine Rıdvân ona birkaç asker vererek, onu öldürmesini istedi. Ancak Ebu Harb bu saldırıdan kurtuldu.⁴³⁶ Bu gelişme Halep halkının Bâtınîlere olan öfkesinin giderek artmasına neden oldu. Halep'te herkes Rıdvân'ın Bâtınîler ile işbirliği içinde olduğunu biliyordu. Bu nedenle halk kendilerini korumak için Bâtınîler ile mücadeleye devam

⁴³² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 388-389.

⁴³³ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 114.

⁴³⁴ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 351; Crawford, *Rıdwan the Malignad*, 142.

⁴³⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 114-115.

⁴³⁶ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 116-117.

ediyorlardı.⁴³⁷ Bu sırada Tancred, Azaz kalesini ele geçirmek için hazırlıklara başlamıştı. Rıdvân onun bu harekâtını durdurmak için 20 bin altın ile atlar ve bir takım armağanlar vermeyi teklif etmişse de Tancred bunu kabul etmemişti. Rıdvân kendisine müttefik bulmak zorundaydı. Bunun için Dımaşk emiri Tuğtegin'e haber göndererek Halep'e gelmesini istemiştir.⁴³⁸ Bu teklife olumlu yanıt veren Tuğtegin, Halep'e gelmiş ve Rıdvân ile anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre "Her iki hükümdar, gerektiğinde birbirlerine para ve askeri yardımda bulunacak, Tuğtegin Rıdvân'ı metbû tanıyarak adına Dımaşk'ta para bastırıp hutbe okutacaktır". Bu anlaşmanın ömrü çok uzun olmamıştır. Kudüs kralı I. Baudouin'in Dımaşk bölgesinde yağma hareketlerinde bulunmaya başlamasıyla, Tuğtegin hemen Musul emiri Mevdud'a haber göndererek ondan yardım talebinde bulunmuştur. Hemen harekete geçen Mevdud, 506/1113 sonlarına doğru beraberinde Sincar emiri Temirek ve İlgazioğlu Ayaz ile birlikte Fırat'ı geçip Suriye'ye gelmiştir. Tuğtegin de Dımaşk'tan ayrılarak Selemiye bölgesinde Mevdud ile bir araya geldi. Tuğtegin bu arada ittifak halinde olduğu Rıdvân'a da haber göndererek ondan yardım talep etmiştir. Fakat Rıdvân bu yardım çağrısına ilk başlarda olumlu bir yanıt vermedi. Ancak Rıdvân Tuğtegin ve Mevdud'un 506/1113 yılında gerçekleşen Taberiye savaşında, Kudüs kralı Baudouin ve Joscelin'i mağlup etmesinin ardından,⁴³⁹ hemen 100 atlıdan oluşan bir kuvveti müttefiklere göndermişti.⁴⁴⁰ Rıdvân'ın tepkisiz kalmasına çok sinirlenen Tuğtegin, Dımaşk'taki hutbe ve paralardan Rıdvân'ın adını kaldırtmıştır. (1 Rebiülevvel 507/16 Ağustos 1113) Böylece Rıdvân'ın girişmiş olduğu bir ittifak daha başarılı olamadan bitmiştir.⁴⁴¹

3.18. MELİK RIDVÂN'IN ÖLÜMÜ

Melik Rıdvân, kendisini yıpratıcı ağır bir hastalık nedeniyle 28 Cumadelâhir 507/10 Aralık 1113'te Halep'te vefat etmiş ve cenazesi Meşhedü'l-Melik'e gömülmüştür.⁴⁴² Melik Rıdvân'ın, meliklik hazinesine 600 bin altın değerinde eşya bıraktığı rivayet edilmektedir. Rıdvân'ın ölümü herkesi üzmüştü. Onun ölümüyle Halep

⁴³⁷ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 91.

⁴³⁸ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 117.

⁴³⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 395-396.

⁴⁴⁰ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 95; Crawford, *Rıdwan the Malignant*, 144.

⁴⁴¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 220.

⁴⁴² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 119; Azimi, *Azimi Tarihi*, 46.

Selçuklu Melikliği büyük bir kargaşa içine düşmüş ve devlet ileri gelenleri bu nedenle büyük bir ümitsizliğe kapılmışlardı.⁴⁴³

Melik Rıdvân babası Tutuş'un ölümünün ardından Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti'in başına geçmişti. Ancak kardeşi Dukak, Dımaşk'ta kendi adına bir meliklik kurmuştu. Bunun sonucunda Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti, Halep ve Dımaşk olmak üzere iki ayrı kola ayrılmıştı. Melik Rıdvân, kardeşi Dukak'ın hâkimiyetini tanımamış babasının hâkim olduğu yerleri tek başına ele geçirmeyi ve buralarda kendi adına hutbe okutmayı bir amaç haline getirmiştir. Bu amaç doğrultusunda birçok sefer düzenlesede çok da başarılı olamamıştır. Başarılı olamamasının başlıca sebebi babası Tutuş zamanında yanında bulunan devlet adamı ve emirlerin onun hâkimiyeti döneminde Rıdvân'ın yanında yer almaması gösterilebilir. Rıdvân verdiği kararların uygulanmasında istikrar gösterememiş, etrafında bulunan emirleri ve devlet adamlarını birer birer kaybetmiştir.

Kardeşi Dukak'ı mağlup etmek için Şî Fâtımî devletiyle bir ittifak kurmuş, Sünnî hutbeyi kaldırarak yerine Şî hutbe okutulmasına karar vermiştir. Dört hafta gibi kısa bir süreliğine de olsa böyle bir karar vermesi (o dönem için) Sünnî İslâm âlemi tarafından hoş karşılanmamıştır. Selçuklu tarihinde Fâtımî devletiyle pek çok ittifak girişiminde bulunulmuştur. Ancak, Sünnî hutbeyi kaldırıp yerine Şî hutbe okutmak sadece Rıdvân tarafından gerçekleştirilmiştir. Rıdvân'ın böyle bir karar vermesinde ki sebep bir Şî İsmailî dâisi gösterilmektedir. Rıdvân, Bâtınîlerin Halep'te bir propaganda merkezi Dâru'd-da' ve kurmalarına izin vermiştir. Bu nedenle Rıdvân Bâtınîlerle dost bir şekilde yaşamak zorunda kalmıştır.

18 yıl kadar hükümdarlık yapmış olan Rıdvân, hâkim olduğu bölgelerde huzur ve güven sağlamak için büyük çabalar gösterdiği kanısındayız. Ancak almış olduğu yanlış kararlar ve yanlış kişilerle kurduğu ittifak girişimleri neticesinde, ölümünden sonra Halep'i zor bir durumda bırakmıştır. Haçlılara karşı oluşturulan ordulara katılmaya gönüllü olmamış hep geri durmuştur. Babsından sonra devraldığı toprakların neredeyse büyük bir kısmını kaybetmiştir. Rıdvân'ın ölümünden sonra yerine gelen oğulları hâkimiyeti elinde tutamayacak ve 511/1117 yılında Selçuklu hâkimiyeti yerini Halep'te Artuklulara bırakacaktır.

---

⁴⁴³ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 220.

Bu dönemde Halep'in fiziki ve sosyal yapısına ışık tutması bakımından, Amin Maalouf'un meşhur eseri *Arapların Gözünde Haçlı Seferleri* adlı çalışmasındaki tasvir dikkat çekicidir:

Halepliler tarihlerinin can alıcı anlarında küçük gruplar halinde toplanıp yollarını bekleyen tehlikeleri heyecanlı heyecanlı tartışmayı adet edinmişlerdir. İleri gelenler çoğunlukla Ulu camide toplanıp al renkli kilimlerin üzerine veya avluda şehrin aş boyalı evlerine tepeden bakan minarenin gölgesinde bağdaş kurarak otururlar. Esnaf ise Romalıların inşa ettiği ve Halep'i batıdan Doğu'ya Antakya Kapısı'ndan karanlık Rıdvân'ın ikamet ettiği kale adlı yasak bölgeye kadar kateden eski sütunlu caddede buluşur gün boyu bu anayol uzun süredir arabalara ve yürüyüş kollarına kapatılmıştır. Yol, tepeleme kumaş, amber, incik boncuk, hurma Şamfıstığı veya baharat yığılı yüzlerce dükkân tarafından işgal edilmiştir. Yoldan geçenleri güneşten ve yağmurdan korumak için caddenin ve caddeye bağlanan yan sokakların üstü, kavşak noktalarında yalancı mermerden kubbelerle yükselen ahşap bir tavanla kaplanmıştır. Yolların, özellikle hasırcılar, demirciler ve oduncular çarşılarına giden yolların köşelerinde, ağır yanmış yağ kızarmış et ve baharat kokularına gömülmüş, çok ucuza köfte, börek, mercimek gibi çeşitli yemekler sunan ucuz lokantaarın önünde biriken Halepliler yarenlik ederler. Yoksul aileler yemeklerini çarşıdan satın alır; sadece zenginler evde yemek pişirme lüksünü göze alabilir.

Akşamüstleri her sınıftan insan hamamlarda buluşur, yatsı namazından önce yunulup arınılan ayrıcalıklı buluşma yerleridir buralar. Sonra gece bastırınca ahali Halep'in merkezini boşaltıp sarhoş askerlerden uzağa, mahallelerine çekilir. Orada da dedikodular kadınların ve adamların ağızlarında dolaşır, fikirler kendilerine yol açıp ilerler.⁴⁴⁴

---

⁴⁴⁴ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 88.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİDVÂN SONRASI HALEP MELİKLİĞİ

4.1. ALPARSLAN EL-AHRAS DÖNEMİ

4.1.1. Halep Meliki Oluşu ve İlk İcraatı

Melik Rıdvân'ın ölümü üzerine yerine 16 yaşındaki oğlu, Tacüddevele Ebu Şuca Alparslan Muhammed el-Ahras geçmiştir. Alparslan Muhammed el-Ahras bu süreçte hiçbir muhalefetle karşılaşmaksızın babası Rıdvân'ın yerine Halep Selçuklu Meliki olmuştur.⁴⁴⁵ Dilinde biraz pelteklik olması ve bundan dolayı akıcı bir şekilde konuşamaması yüzünden “el-Ahras” lakabıyla anılıyordu.⁴⁴⁶ Alparslan yönetime geçmez kendisine engel olarak gördüğü, Melikşah ve Mübarek adlı iki kardeşini öldürtmüştür. Kardeşlerinin yanı sıra babasının devlet adamlarından birkaç kişiyi öldürtmüş, bazısının da mallarına el koymuştur.⁴⁴⁷ Alparslan babası öldüğünde daha 16 yaşında olduğu için, babasının hâdimlerinden olan Lü'lü el-Yâyâ'yı meliklik işlerini yürütmede kendisine yardımcı olması için, atabeği olarak atadı.⁴⁴⁸

Alparslan başa geçtiğinde, Halep Selçuklu Melikliği içten ve dıştan birçok sorun ile uğraşıyordu. Melik Rıdvân Halep'te Suriye Bâtınîleri için bir propaganda merkezi kurulmasına izin vermişti. Bâtınîler Rıdvân döneminde ve ondan sonraki dönemlerde güçlerini giderek arttırdılar. Başta reisleri Ebu Tahir es-Saiğ ve el-Hakem el-Müneccim olmak üzere, Bâtınîdâîleri, Suriye'de özellikle Halep'te büyük faaliyetler göstermekteydiler. Onların baskıları ve zulümleri sonucunda birçok kişi Bâtınî yanlısı olmak durumunda kalmıştır.⁴⁴⁹ Melik Rıdvân'ın ölümünün ardından Bâtınîler faaliyetlerine hız kesmeden devam ettiler. Bir tarafta da Haçlı tehlikesi hâlâ varlığını sürdürmekteydi. Antakya Haçlı prensleri olan Bohemond ve Tancred'in askeri faaliyetleri sonucunda, Halep'in kuzey güney ve batısındaki melikliğe bağlı önemli

⁴⁴⁵ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 97.

⁴⁴⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 499.

⁴⁴⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 121.

⁴⁴⁸ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 97.

⁴⁴⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 120.

kaleler birer birer elden çıkmış ve hatta onlara her yıl 20 bin altın vergi ödemek zorunda kalınmıştır.⁴⁵⁰

4.1.2. Bâtınîleri Tenkili

Halep'te Bâtınîler'in etkisinin giderek artması Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'ın da dikkatini çekmişti. Melik Alparslan'a bir mektup göndererek "Baban Bâtınîler konusunda bana muhalefette bulunuyordu, hâlbuki şimdi senden, benim evladım olarak, onları yok etmeni istiyorum" diyerek onun Bâtınîleri etkisiz hale getirmesini istemişti. Bu arada şehrin ileri gelenleri de Alparslan'ı Bâtınîlere karşı mücadelede destekliyordu.⁴⁵¹ Muhammed Tapar devri, Bâtınîlerin görüşlerini yaymada en çok zorlandığı dönem olmuştur. Tapar birçok Bâtınî kalelerini birer birer ele geçirmiş ve liderlerini ve fidâîleri öldürmüştür. Bütün bu görüşmeler ve tavsiyeler sonucunda Melik Alparslan, başta Bâtınî reisi Ebu Tahir es-Sâîğ'i olmak üzere, Bâtınî ileri gelenlerini yakalatıp öldürmüştür. 200 kadar Bâtınî'nin mal ve paralarına el koyduktan sonra bir kısmını hapse atmış, bir kısmını da serbest bırakmıştır.⁴⁵² Böylece Melik Alparslan, babası Rıdvân'ın çözmekte güçlük çektiği sorunu, Muhammed Tapar'ın da desteğiyle son vermiş oluyordu.

4.1.3. Tuğtegin ile İşbirliği

Melik Alparslan, Halep için büyük bir sorun haline gelen Bâtınî sorununu ortadan kaldırmıştı. Diğer bir sorun olan Haçlılar ile mücadelede bulunmak için, ittifak girişimlerine başvurmalıydı. Bunun üzerine Alparslan, bazı devlet adamlarının isteği ile Dımaşk emiri Tuğtegin'e başvurarak ondan yardım talep etti. Tuğtegin'e bir mektup göndererek "Halep'e gelip devlet işlerini ve orduyu bir düzene sokmasını" bildirdi. Bu teklife temkinli yaklaşan Tuğtegin, ilk başta Halep'e gitmeyip Alparslan'ı Dımaşk'a davet etti. Bunun yanında Alparslan'a tabilik ve bağlılığını göstermek için, Dımaşk'ta 507/1114 yılında hutbelerde Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın adından sonra onun adını okutmuş ve Alparslan adına para bastırmıştır.⁴⁵³

⁴⁵⁰ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 225.

⁴⁵¹ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 96.

⁴⁵² Azimi, *Azimi Tarihi*, 46; Taef Kamal el-Azhari, *The Seljuqs of Syria During the Crusade (1070-1154)*, Puplicer, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1997, 144.

⁴⁵³ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 228.

Alparslan, Dımaşk'a gidip Tuğtegin ile olan bağlarını iyice güçlendirmek için yola çıktı. Dımaşk'a vardığında Tuğtegin onu karşıladı izzet ve ikramlarda bulundu. İçlerinde altın bir kabın da olduğu değerli eşyalar armağan etti. Birkaç gün Dımaşk'ta kalan Alparslan, 507/1114'te Halep'e döndü. Anlaşma gereğince Tuğtegin'de kalabalık bir askeri birlik ile Halep'e geldi. Tuğtegin Halep'te bulunduğu sırada, Alparslan'ın adamlarının tavsiyesi üzerine tutuklatıp hapse attırdığı Halep ordu komutanı olan Gümüştigin el-Baalbekî'nin affedilip, hapisten çıkarılmasını istedi. Bu isteği kabul eden Melik Alparslan, Halep ordu kumandanını serbest bıraktı.⁴⁵⁴

Tuğtegin'i devlet işlerinde kendisine yardımcı olması için çağırın Alparslan, Tuğtegin'e danışmadan kendi başına buyruk hareket etmeye başlamıştır. Yüksek düzeydeki yöneticilerini tutuklatma ya da öldürtmeye başlaması melikliği daha da güç bir durum ile karşı karşıya bırakmıştır.⁴⁵⁵ Melik Alparslan'ın kendisinden habersiz olarak giriştiği bu kanlı hareketleri doğru bulmayan ve Alparslan'ın yanlış politikasında yer almak istemeyen Tuğtegin, Rıdvân'ın annesiyle birlikte Halep'ten ayrılarak Dımaşk'a geri dönmüştür.⁴⁵⁶ Rıdvân'ın annesi de torununun ona zarar vereceğinden korkup, Dımaşk'a gitmiştir.⁴⁵⁷

4.1.4. Alparslan el-Ahras'ın Öldürülmesi

Tuğtegin'in Halep'den ayrılmasından sonra Emir Lü'lü faaliyetlerine hız vererek, melikliğin tek hâkimi gibi davranmaya başlamıştır. Melik Alparslan'a hiç danışmadan birçok kimsenin mal ve paralarına el koymuştur. Daha sonra da yönetim kadrosuna kendi istediği kişileri getirmiştir.⁴⁵⁸

Melik Alparslan, devlet işleriyle ilgilenmez olmuş, kendisini zevk ve sefaya kaptırmıştır. Devlet yöneticilerine kaba davranarak onları hor görmeye başlamıştır. Bir rivayete göre, Halep'in önde gelen isimlerini ve komutanlarını Halep kalesindeki bir yeraltı odasında toplayan Alparslan, onlara “*Burada, hepinizin boynunu biri vuracak olursa bana ne dersiniz?*” diye sorduktan sonra korku ve heyecana kapılan emir ve kumandanlar, “*Ey Efendimiz, biz senin köleleriniz ve senin buyruğun altındayız*”

⁴⁵⁴ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 122.

⁴⁵⁵ Taef Kamal el-Azhari, *The Seljuqs of Syria During the Crusade (1070-1154)*, 144.

⁴⁵⁶ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb(Seçmeler)*, 99.

⁴⁵⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 122.

⁴⁵⁸ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 229.

dememişlerdir. Buldukları yerden sağ salım çıkmak için Alparslan ile münakaşaya girmemişlerdir.⁴⁵⁹

Alparslan'ın bu davranışlarından sonra korkuya kapılan Atabek Lü'lü, bu olayı fırsat bilerek, Alparslan'ı ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. Halep'teki kalesinde dinlenmekte olan Alparslan'ı 508/1114'te öldürtmüştür.⁴⁶⁰ Yaklaşık bir yıl kadar Halep Selçuklu Melikliği'ni yöneten Alparslan, küçük yaşta olmasından dolayı melikliği yanlış bir politika yürüterek yönetmeye çalışmıştır. Lü'lü'nün kışkırtmalarına kapılarak devlet adamlarının bir kısmını öldürtmüş bir kısmının da mallarına el koyarak sürgün etmiştir. Döneminde yapmış olduğu en büyük icraat olarak, Halep'te Bâtınî varlığına son vermesi gösterilebilir. Ancak, diğer büyük bir tehlike olan Haçlılar konusunda, bir başarı gösterememiştir.⁴⁶¹

4.2. SULTANŞAH DEVRİ

Lü'lü, kendi hâkimiyeti için büyük bir tehlike olarak gördüğü Melik Alparslan'ı öldürtükten sonra, onun yerine Alparslan'ın 6 yaşındaki kardeşi Sultanşah'ı, Halep Selçuklu Melikliği tahtına geçirmiştir. Kendisi de Sultanşah'ın naibi sıfatıyla Halep kalesine çıkıp yerleşmiştir. Ordu komutanlığına ise yakın arkadaşı olan Şemsü'l-havâs Yaruktaş'ı getirmiş, kentin bütün yönetim işlerini kendi elinde toplamıştır.⁴⁶²

Haçlı tehlikesine karşı acil önlem alması gereken Lü'lü, ordu kumandanları ile birlikte aldıkları karar sonucunda, Atabek Tuğtegin ve öteki bölgesel Müslüman emirlere mektuplar göndererek, Haçlı tehlikesine karşı, onları yardıma çağırılmışlardır. Ancak başta Tuğtegin olmak üzere diğer Müslüman emirler de buisteğe olumlu bir yanıt vermemişlerdir.⁴⁶³ Böylece “*Ne gariptir ki, Halep gibi, Kuzey-Suriye'nin en önemli ve merkezi durumunda bulunan kentine hiçbir Müslüman emir sahip çıkmıyor ve Haçlı tehlikesi de sürüp gidiyordu*”.⁴⁶⁴ Bölgedeki emirler, kendi hâkimiyet alanları zarar görmesin diye, Haçlıların Halep bölgesindeki varlıklarını bir tehlike olarak görmüyorlardı. Çünkü buldukları dönem öyle bir hal almıştı ki, herkes kendi

⁴⁵⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 123.

⁴⁶⁰ İbnü'l-Âdim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb(Seçmeler)*, 99; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 105.

⁴⁶¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 230.

⁴⁶² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 124.

⁴⁶³ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 231.

⁴⁶⁴ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 124.

bölgesinden sorumluymuş gibi davaranıyor, tabiri caizse Haçlılara karşı hiçbir Müslüman emir elini taşın altına koymuyordu.

Haçlı istilaları yüzünden Halep'te iktisadi durum giderek kötüleşiyordu. Toprakların az bir kısmı ekilebilir durumda idi. Hazineye para kalmadığı için ordunun ve halkın ihtiyaçları karşılanamıyordu. Kale, ordu ve halkın ihtiyaçlarının karşılanması için Lü'lü, Halep bölgesinde pek çok köyü sattırarak, buradan elde edilen kazancın hesabını da bizzat kendisi tutmuştur.⁴⁶⁵ Bu sıralarda 28 Cumadelâhir 508/29 Kasım 1114 Pazargecesi Kuzey Suriye'de büyük bir deprem meydana gelmiştir. Bu depremden Halep'te zarar görmüştür. Kale duvarlarının bir kısmı yıkılmıştır. Sarsıntının şiddeti ile Antakya Kapısı burcu yıkılmıştır. Halep Melikliği'ne bağlı olan Azaz ilçesinin kalesi de zarar görmüştür. Deprem Halep kalesinde çok az tahribat yapmasına rağmen, Haçlıların eline geçen Esarib ve Zerdana kalelerinde büyük bir tahribata yol açmış pek çok insanın ölmesine sebep olmuştur.⁴⁶⁶

4.2.1. Lü'lü Yönetimi

Alparslan'ı öldürdükten sonra yerine kardeşi Sultanşah'ı geçiren Lü'lü, Sultanşah'ın küçük yaşta olmasından dolayı bütün yönetimi kendi elinde toplamıştı. Depremler dolayısıyla da hayli zarar gören Halep'i bu zor durumdan kurtarmak için, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Sultanı Muhammed Tapar'a bir mektup göndermiştir. Bu mektubun içeriği şu şekildedir: "Rıdvân ve oğlu Alparslan'ın bıraktıkları hazinelerle birlikte Halep'i kendisine teslim edeceğini ve bu nedenle asker göndermesini" bildirmiştir. O sıralarda Selçuklulara bağlı olan Artukoğlu İlgazi ile Dımaşk Hâkimi Tuğtegin'in isyan halinde olduğunu ve Haçlılar ile ittifak girişimleri içinde olduğunu öğrenen Sultan, hemen ordu hazırlayarak önce isyancı bu iki emir ile mücadele edilmesini daha sonra da Haçlılar üzerine sefere çıkılmasını bildirmiştir.⁴⁶⁷

Muhammed Tapar, gönderilecek olan orduların başına Porsukoğlu Porsuk'u atamış ve ona yardımcı olmaları için de Çavuş Bey ve Gündoğdu adlı iki emiri görevlendirmiştir. Bu emirler, 509/1115 yılında Halep'e gitmek için harekete geçtiler.⁴⁶⁸ Fakat Lü'lü, Selçuklu askerlerinin Halep yakınlarına kadar geldiğini haber alınca

⁴⁶⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 125.

⁴⁶⁶ Azimi, *Azimi Tarihi*, 47; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 231.

⁴⁶⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 125.

⁴⁶⁸ Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri, Selçuklu Tarihi(489-511/1105-1118)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 130.

korkmuş ve Sultana verdiği sözden geri dönmüştür. Dımaşk hâkimi olan Tuğtegin'e mektup göndererek şehri ona teslim edeceğini ancak, Dımaşk'a bağlı bölgelerin hâkimiyetinin kendisine verilmesini istedi. Teklifi kabul eden Tuğtegin, beraberinde İlgazi ile birlikte hemen Halep'e geldi. Bâlis'te bulunan Selçuklu ordusu Halep'e gitmek için Maarretünnu'mân'a geldiler. Ancak burada buldukları sırada Tuğtegin ve İlgazi'nin Halep'te olduğu haberini aldılar. Bunun üzerine Selçuklu ordusu, Tuğtegin'in elinde bulunan Hama üzerine hareket ederek burayı kuşatmış ve üç gün sonra da ele geçirmiştir. Sultanın emri üzerine Porsuk, buranın hâkimiyetini Karacaoğlu Kayır Han'a vermiştir.⁴⁶⁹

Tuğtegin ise, İlgazi ve Halep kale komutanı Yaruktaş ile birlikte müttefikleri olan Antakya prensi Roger'ın yanına giderek ondan "Dımaşk ve Hama'yı, sultanın ordusuna karşı savunabilmeleri için kendilerine askeri yardımda bulunmasını" istemişlerdir. Ancak bu sırada Hama Selçuklu orduları tarafından ele geçirildiği haberi gelmiştir. Bunun üzerine Kudüs kralı Baudouin ile Trablus prensi Pons ve öteki Haçlı kumandanları Roger ve müttefiklerine yardım için Antakya'ya geldi. Kış mevsiminin yaklaşmakta olmasından dolayı, Selçuklu ordusunun harekâtını sürdüremeyip geri çekileceğini düşünen müttefikler, saldırıya geçmeyip 509/1115 yılında Efamiye kalesi önlerinde karargâh kurmuşlardır.⁴⁷⁰

Şeyzer'de konaklayan Büyük Selçuklu ordusu, müttefiklere karşı saldırıyı göze alamamıştır. Yaklaşık iki ay kadar cephe almış durumda bekleyen iki ordu, Eylül ortalarına doğru dağılılarak, hiçbir müdahalede bulunmadan geri çekilmişlerdir. Tuğtegin Dımaşk'a, Yaruktaş ise Halep'e dönmüş ve burada Lü'lü tarafından tutuklanıp hapse atılmıştır. Selçuklu ordusu Kefertâb'a yönelmiş ve burayı ele geçirmiştir.⁴⁷¹

Daha sonra Haçlıların eline geçmiş olan Efamiye üzerine yürüyen Selçuklu orduları, sağlam surlara sahip olan bu kaleyi ele geçirememiştir. Buradan hareket edip Haçlı işgaline uğramış olan bir başka yer olan Maarretünnu'mân üzerine yürümüştür. Selçuklu askerlerini gören bölge halkı sevinç gösterileri yaparak birçok yeri yağma etmiştir. Selçuklu ordusunda görev yapan Çavuş Bey, Yaruktaş'ın hapiste olmasından dolayı ona bağlı olan Buzaâ'ya giderek burayı ele geçirmiştir.⁴⁷²

⁴⁶⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 126.

⁴⁷⁰ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 233.

⁴⁷¹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 127.

⁴⁷² Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 234.

Maarretünnu'mân bölgesinde fetih hareketlerinde bulunmayan Selçuklu ordusu, buradan ayrılarak Halep'e gitmek için Tell Dânis⁴⁷³ yakınlarına gelmişti. Selçuklu ordusunun her hareketini dikkatle takip eden Lü'lü, müttefiki Antakya prensi Roger'i haberdar ediyordu. Dânis'ten Halep yönüne doğru hareket eden Selçuklu ordusunun, bütün savaş teçhizatları önden gidiyordu. Selçuklu ordusu Cebelü's-Summak'a eriştiği zaman, Kefertab'ı savunmaya giden Antakya prensi Roger tarafından baskına uğratarak, bütün teçhizat ele geçirilmiş ve bunları getiren askerler acımasızca öldürülmüştür.⁴⁷⁴ Geriden bölük bölük gelen Selçuklu ordusunun bir kısmının da tuzağa düşürülüp yok edilmesi üzerine Selçuklu ordusu, önce Halep'in güneyindeki Tellü's-Sultan'a, oradan Nukra'ya çekilip toplanmış ve İran'a dönmüştür.⁴⁷⁵ Halep'in güvenliği için Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a başvuran Lü'lü, Halep hâkimiyetinin elinden alınacağı korkusuyla, imparatorluğa isyan halinde olan İlgazi ve Tuğtegin ile birlikte Selçuklu sultanına karşı Haçlılarla ittifak yaparak Halep'i elinde tutmayı başarmıştır.⁴⁷⁶

Selçuklu ordusunun Halep bölgesinden çekilmesinden sonra Lü'lü, hapse attığı Yaruktaş'ı serbest bırakmış ve eski ikta yerlerini geri vermiştir. Özgürlüğüne kavuşan Yaruktaş, kendini güvende hissetmeyip Tuğtegin'in yanına giderek onun hâkimiyetini tanımıştır. Tuğtegin ona Rafaniyye bölgesini ikta olarak vermiştir.⁴⁷⁷

Halep hâkimiyetini tek başına eline almış olan Lü'lü, yaklaşık iki yıl yönetimde kalmıştır. Ancak bu süre içinde melikliğin iç ve dış sorunlarını çözmede çok başarılı olamamıştır. Hatta Halep hâkimiyeti uğruna, Büyük Selçuklu İmparatorluğuna karşı Haçlılarla birlik olmaktan da geri kalmamıştır. Böyle bir ittifaktan zamanla korkmaya başlayan Lü'lü, Halep'te yönetimi sırasında ele geçirmiş olduğu mal, hazine ve bir miktar asker ile birlikte Caber kalesi hâkimi Malik b. Salim'in yanına gitmek için hazırlıklara başlamıştır. Kaçma planının anlaşılmasından önce ava çıkma bahanesiyle 510/1116 yılında Halep'ten ayrılmıştır. Halep'in doğu yönünde bulunan Nâdir kalesine yakın bir yere gelince, yanında bulunan askerleri tarafından öldürülmüştür.⁴⁷⁸ Başka bir rivayete göre, Nâdir kalesine ya da Deyrû Hafir'e gelince, küçük tuvalet yapmak için bir yere çömeldiği sırada, beraberinde bulunduğu anlaşılan emir Çökürmüş'ün

⁴⁷³ Halep'e bağlı bölgelerdendir. Halep-Kefertâb arasında yer alır. Bu konuda bk. Mu'cemü'l-Buldan, II: 494.

⁴⁷⁴ Abû'l-Farac, *Abû'l Farac Tarihi* II. 354; Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi'nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 258.

⁴⁷⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 128.

⁴⁷⁶ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 234.

⁴⁷⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 128.

⁴⁷⁸ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 128.

memlüklerinden emir Sungur askerlere “*Melik Alparslan’ı öldürüp hazinesini alarak kaçmakta olan Lü’lü’yü böyle serbest mi bırakıyorsunuz?*” diye seslenmiştir. Daha sonra askerlere Türkçe olarak “*Tavşan, tavşan*” diyerek onu avlamalarını bildirmiştir. Bunun üzerine askerler ilk başta onun gerçekten avlanmakta olduğunu sanmışlarsa da sonradan attıkları oklarla Lü’lü’yü öldürmüşlerdir. Böylece Lü’lü’nün türlü oyunlarla ele geçirmiş olduğu Halep’teki dikta yönetimi son bulmuş oldu.⁴⁷⁹

4.2.2. Yaruktaş’ın Halep Yönetimi

Lü’lü’nün ölümünden sonra, Halep daha da zor bir duruma düştü. Lü’lü kaçtıktan sonra kalenin yönetimini Rıdvân’ın kızı Sultanaşah’ın ablası olan Âmine Hatun üstlenmişti. Ancak, yaklaşık iki gün içerisinde eski ordu kumandanı Yaruktaş, Halep yönetimini ele geçirmiştir. Meliklik sarayına yerleşen Yaruktaş, Lü’lü’yü öldürenleri yakalattı ve onların Halep ordusundan çaldıkları malzemeleri geri aldı.⁴⁸⁰ Öte yandan Halep’i teslim almak üzere 511/1117 yılında Bâlis’e erişen Aksungur el-Porsuki, Yaruktaş ve Halep halkına elçiler göndererek “*Kentin kendisine teslimini*” istemişse de olumlu bir yanıt alamamıştır.⁴⁸¹

Yaruktaş, Halep hâkimiyetini kaybetmemek için daha önce Selçuklu ordularına ve Haçlılara karşı Lü’lü’nün yanında yer alan Mardin Artuklu emiri İlgazi ve Antakya Haçlı prensi Roger’e birer mektup göndererek onların Halep’e gelip Aksungur’u buradan uzaklaştırmalarını istediler. Bu teklif üzerine Halep bölgesine gelen Roger, Yaruktaş ile yaptığı anlaşma şartları şu şekildedir: “*Mekke’ye giden hacıların Halep-Selemiyye-Dımaşk yolu üzerindeki el-Kubbe Kalesi’nin hâkimiyeti ile bir miktar para*” almıştır.⁴⁸² Yaruktaş’ın yaptığı bu anlaşma sonucunda zaten kötü bir durumda olan Halep’in siyasi ve iktisadi durumu daha da içinden çıkılmaz bir hâl aldı. Halep Melikliğinin yönetimine tam anlamıyla sahip olmak isteyen Yaruktaş, daha önce Lü’lü’nün yaptığı gibi, kent kalesine çıkarak, orada bulunan kumandaları bertaraf edip kaleyi ele geçirme girişiminde bulundu. Ancak onu bu girişimi önceden haber alınmıştı. Rıdvân’ın kızlarından başta Âmine Hatun olmak üzere, Sultanaşah’ın ablalarının

⁴⁷⁹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 235.

⁴⁸⁰ Azimi, *Azimi Tairihi*, 48; İbnü’l-Âdim, *Zübdetü’l-Haleb Min Târîhi Haleb’de Selçuklular*, 130.

⁴⁸¹ Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl (I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi)*, 79; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 236.

⁴⁸² İbnü’l-Âdim, *Zübdetü’l-Haleb Min Târîhi Haleb’de Selçuklular*, 130; Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl (I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi)*, 79.

buyruğu ile kumandanlar onu yakalatıp görevine son verdikten sonra Halep'ten uzaklaştırdılar. Kale yönetimini de (kaynaklarda belirtilmemiş) Rıdvân'ın hâdimlerinden olan birisine verdiler. Melik Sultaşah'ın emriyle ordu komutanlığı ve meliklik işlerini de Amîd Ebu'l-Meâli el-Muhsin b. el-Mûlahhî'ye verildi.⁴⁸³

4.3. ARTUKOĞLU İLGAZİ DÖNEMİ

Mardin Artuklu Beyliğinin kurucusu olan Necmeddin İlgazi b. Artuk b. Eksük et-Türkmani(ö. 516/1122) Selçuklular'un Kudüs valisi Artuk b. Eksük'ün oğludur. Babasının ölümünden sonra İlgazi, kardeşi Sökmen ile birlikte Tacüddeve Tutuş tarafından kendisine ikta olarak verilen Kudüs'e gitmiştir. Tutuş'un ölümü üzerine, Dimaşk Selçuklu meliki Dukak'ın hizmetine girmiştir. Kudüs'ün Fâtımîler tarafından ele geçirilmesinden sonra, 492/1099 yılında Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'ın hizmetine girmiştir. Bu dönemde Bağdat Şahneliği yapan İlgazi, Muhammed Tapar ve Berkjaruk arasındaki saltanat mücadelesi sonucunda şahnelik görevinden alınmıştır. İlgazi, bunun üzerine Rıdvân b. Tutuş'un hâkimiyetine geçmiş ve Haçlılar ile mücadele etmiştir.⁴⁸⁴

Halep Selçuklu Melikliği tahtında çocuk yaşta olan Sultaşah bulunuyordu. Onun yerine devlet işlerini yürüten kişilerin başarısız yönetimi, sık sık artan vergiler yanında bir de Haçlıların bitmek bilmeyen saldırıları ve ödenen vergiler sonucunda Halep şehri, çok sıkıntılı günler geçiriyordu. Haçlıların tek bir saldırısı ile onların eline geçebilecek duruma gelmişti. Halep halkının isteği ile Artukoğlu İlgazi şehre davet edildi. Davete olumlu yanıt veren İlgazi'nin Halep'e gelmesiyle Halep Selçuklu Melikliği son bulmuştur.⁴⁸⁵ Halep'e gelen Artukoğlu İlgazi, Melik Sultaşah'ın yetişmesi görevini üstlenip yönetimi ele geçirdi.⁴⁸⁶

Halep'in ekonomik durumu kötü olduğundan dolayı, İlgazi ve Türkmenlerin ihtiyaçları karşılanamıyordu. Bu nedenle İlgazi Halep'ten ayrılarak Mardin'e geri döndü.⁴⁸⁷ Ancak Halep'e bağlı olan Bâlis ve Kuley'a'nın yönetimi kendi elindeydi.

⁴⁸³ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 131; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 110.

⁴⁸⁴ Ali Sevim, "İlgazi, Necmeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.22 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 89-90.

⁴⁸⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 531.

⁴⁸⁶ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 238.

⁴⁸⁷ Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl (I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi)*, 81.

İlgazi Halep'ten ayrılmadan önce hapse attırdığı İbnü'l-Mülahhî'yi çıkartarak, melikliğin yönetim işlerini ona bırakmıştır.⁴⁸⁸ Halep ve Antakya'da ürünlerin verimsiz olması ve soğuk hava şartlarından dolayı mevcut ürünlerin ziyan olması, fiyatların yükselmesine sebep oluştu. Çiftçiler geride kalan mallarının yağma edilmesinden korkup Halep'i terkettiler. Bunun üzerine Halep halkı Humus emiri Karacaoğlu Hayır Han'ı davet ettiler. Teklife olumlu yanıt veren Hayır Han Halep'e geldi ve buraya yerleşti. Diğer taraftan bir tüccar grubu mallarını ve yiyeceklerini yağmadan kurtarmak için Halep'ten ayrılarak Dımaşk'a gitmişti. Fakat bu tüccar grubu el-Kubbe'ye geldiği zaman, Haçlılar onlardan vergi istemiş, mal ve yiyecek maddelerine de el koymuştur. Bunun yanında kadın ve erkekleri rehin alıp hapse attırdılar.⁴⁸⁹

Bunun üzerine Halep kale komutanı İbnü'l-Mülahhî, Haçlılara haber göndererek "Aralarındaki barışın sürdürülmesi ve anlaşmayı bozmamaları" konusunda ikna girişimlerinde bulundu. Antakya prensine para ve armağanlar gönderdi. Ancak Haçlılar Halep'in düştüğü zor durumun farkındaydılar ve bir an önce hazırlıklarda başlayıp orayı kuşattılar. Bunun üzerine Halep halkı Tuğtegin'e haber göndererek ondan yardım talebinde bulundu. Tuğtegin onlara yardıma geldi, ancak Joscelin önderliğindeki Haçlı orduları tarafından yenilgiye uğratıldı.⁴⁹⁰ Daha sonra Azaz üzerine yürüyen Haçlı orduları burayı da yağmalamaya başladılar. Azaz'ın yağmalanması Halep halkını zor duruma düşürdü.⁴⁹¹ Çünkü Halep'e yardım Azaz ve yörelerinden geliyordu. Böyle bir durum içindeyken Halep ileri gelenleri, Mardin Artuklu emiri İlgazi'ye bir heyet göndererek "Halep'e gelip yönetimi ele almasını ve Haçlılarla mücadele etmesini" önermeye karar verdiler. Halep heyetinin önerilerini kabul eden İlgazi, beraberinde oğlu Temürtaş ve bazı yakın adamlarıyla birlikte, az sayıda bir kuvvetle Halep'e gelmiştir. Ancak bazı devlet yöneticileri arasında kendisinin içeri alınıp alınmaması konusunda anlaşmazlık çıkmıştır. Bunun üzerine İlgazi, Halep'ten ayrılmıştı. Ancak karşı çıkanların ikna edilmesiyle Ebu'l-Fazl b. El-Haşşâb⁴⁹² ve bir kısım kumandanlar,

⁴⁸⁸ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 130.

⁴⁸⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 133.

⁴⁹⁰ İbnü'l-Âdim *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 135.

⁴⁹¹ Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi'nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 263.

⁴⁹² Dedesinin Ahşap işiyle meşgul olmasından dolayı, İbnü'l-Haşşâb adıyla bilinmektedir. Hadis, tefsir, ensâb, ferâiz, matematik, felsefe, mantık gibi ilimlerle ilgilenmektedir. 567/1172 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Bu konuda bk. Mehmet Yavuz, "İbn Haşşâb ve Amîn Risalesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, sy. 10 (2008): 105-116; İbnü'l-Haşşâb, "Halep mahallerinin en çok dinlenen adamıdır. Zengin bir odun tüccarları ailesinden gelen adam, şehir yönetiminde önde gelen bir rol oynamaktadır. Şii kadısı olarak büyük bir dini ve ruhani otoriteye sahiptir. Halep'de ki en büyük cemaat olan şii cemaatinin üyelerine ve

İlgaziye yetişerek ondan özür dileyip geri dönmesini istemişlerdir. Bunun üzerine İlgazi, onlarla birlikte Halep'e gelmiş, Sultanşah'ın emriyle Meliklik işlerini yürüten Ebu'l-Meâli b. el-Mülahhî'yi görevden alıp hapsedirmiştir. Halep kalesine çıkıp teslim aldıktan sonra, buradaki askerleri ve Rıdvân'ın adamlarını çıkartarak kendi askerlerini yerleştirmiştir. Böylece mülki ve askeri yönetimi eline alan İlgazi, kalede meliklik sarayında oturan Sultanşah ile ablaları ve kızkardeşlerini buradan çıkararak başka bir eve nakledip onları adeta göz hapsine almıştır. Böylece Suriye Selçuklu Melikliğinin Halep kolu fiilen sona ermiş oldu.⁴⁹³

Halep'in hâkimiyetini kendi üzerine alan İlgazi, Haçlılara haber gönderip "Halep çevresinden çekilmeleri için istedikleri miktarda parayı göndereceğini" bildirdi. Ancak Haçlılar, onlara karşı daha güçlü durumda olduklarını düşündüklerinden bu teklifi kabul etmediler. Haçlılar karşısında ümitsizliğe düşen Azaz halkı, şehri Haçlılara teslim etmek zorunda kaldı. Halep halkına da haber göndererek, Haçlılar ile barış yapmalarını bildirdiler. Buna olumlu yanıt veren Halep yöneticileri, Haçlılara Tellü Herak'ı ve bunun yanında dört ay süreyle ayda bin altın ödemeyi kararlaştırdılar. Böylece Halep'in büyük bölümü Haçlıların hâkimiyeti altına girmiştir.⁴⁹⁴

4.3.1. Kanlı Meydan Savaşı

Haçlıların bu ilerleyişi karşısında önlem alması gereken İlgazi, Halepiçin asker toplamak üzere Mardin'e gitti. Bu arada Tuğtegin'de Dimaşk'tan gelerek İlgazi ile Câber kalesinde buluşup, asker toplama konusunda bir ittifak yaptı ve diğer emirlere ve Türkmenlere haber göndererek kendilerine katılmalarını istediler. Yaklaşık 40 binden⁴⁹⁵ fazla asker toplayan İlgazi, 513/1119 yılında harekete geçerek, Tel Bâşir, Tellü Hâlid ve buralara yakın bölgeleri ele geçirdi. Bu sırada Halep'in bazı kesimleri Haçlılar tarafından yağmalanmaya başlanmıştı. Bunun üzerine İlgazi, önce Mercidâbık daha sonra 513/1119 yılının sonlarına doğru Halep yakınlarında bulunan Kınnesrin'e geldi. Rûc topraklarına kadar gelmeyi başaran İlgazi'nin öncü kuvvetleri, Haçlıları öldürüp

---

*mallarına ilişkin ihtilafları çözümlenmekle görevlidir. Ayrıca şehrin reisidir; dolayısıyla hem esnaf kehtüdası hem ahalinin çıkarlarının sultan nezdindeki temsilcisi hem de şehir milisinin komutanıdır".*Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 89; İsmail, Durmuş, "İbnü'l-Haşşâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.21 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 73.

⁴⁹³ Azimi, *Azimi Tarihi*, 48; İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 134.

⁴⁹⁴ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*,135.

⁴⁹⁵ Mateos bu sayıyı 80 bin olarak die getirmektedir. Bu konuda bk. Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi'nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 264.

mallarını yağmaladıktan sonra Kastun kalesini ele geçirdiler. Bunun üzerine Antakya prensi Roger, Ermeni Haçlı ve diğer kuvvetleriyle birlikte harekete geçerek, 513/1119'da Balât'a gelip burada karargâh kurdu.⁴⁹⁶

İlgazi ise Haçlılara karşı harekete geçmemiş, destek için Tuğtegin'in gelmesini bekliyordu. Ancak ordudaki emirler beklemekten sıkıldıklarını dile getirerek, İlgazi'yi Haçlılara karşı harekete geçmesi için teşvik ettiler. Ancak İlgazi, kararlı davrandı ve emirlerini ikna ederek savaşa girmeyi erteledi. Çok geçmeden İlgazi'nin atlı kuvvetleri Tellü İfrîn'e gelmeye başlamıştı. Haçlılar sabah kalktıklarında etraflarının İlgazi'nin ordusuyla kuşatıldığını gördüler ve çok şaşırıldılar. Çünkü onlar Müslüman kuvvetlerin İlgazi'ye yardıma geleceklerini düşünmemişlerdi. Savaş başladığı sırada Kadı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşâb, elinde bir mızrak ile Müslüman ordularını savaş için cesaretlendiriyordu.⁴⁹⁷

Kısa süre sonra Müslüman orduları, 513/1119 yılında Haçlıların arkalarından dolaşarak onları mağlup etti ve çadırlarını yağmaladı. Kaçan Haçlı askerleride yollarda öldürüldü. Antakya Haçlı prensi Roger de öldürülenler arasındaydı. Savaşta Haçlı askerlerinden yaklaşık 10 bin kişinin öldüğü rivayet edilmektedir.⁴⁹⁸ İbnü'l-Kalanisî "Bir saatten kısa zaman içinde bütün Franklar yerde ölü olarak yatıyordu ve atlar bedenlerine saplanmış oklarla kirpi gibiydi" diye anlatmıştır. Haçlılar karşısında kazanılmış olan bu başarının heberi Halep'de sevinçle kutlanırken, Antakya'da durum aynı değildi. 508/1104 Harran Savaşı'ndan beri en büyük yenilgi acısını tattıkları bu savaşa Haçlılar, Ager Sanguinis (Kanlı Meydan) adını verdiler.⁴⁹⁹ Üsame b. Munkız'ın Kitabu'l-İtibâr'daki ifadesine göre; " Haçlı ordusundan 40 bin kişilik ordudan sadece 20 kişi Antakya'ya dönebildi ".⁵⁰⁰

---

⁴⁹⁶ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 136; Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl (I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi)*, 81-82.

⁴⁹⁷ Azimi, *Azimi Tarihi*, 51; İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 137.

⁴⁹⁸ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 138; Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi'nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 265.

⁴⁹⁹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 87.

⁵⁰⁰ Usame İbn Munkız, *Kitâbu'l İ'tibâr (İbretler Kitabı)*, çev: Yusuf Ziya Cömert, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015), 165.

4.3.2. İlgazi'nin Diğer Haçlı Kontlukları İle Mücadelesi

İlgazi Tellü İfrîn'de Haçlılara karşı kazanmış olduğu zaferden sonra durmayıp Antakya yörelerine doğru harekete geçti.⁵⁰¹ Diğer taraftan Kudüs kralı II. Baudouin ve Raymond ve Saint-Gilles'in oğlunun kuvvetleri Antakya prensi Roger'e yardım etmek için Cebele yakınlarında karargâh kurmuşlardı. Fakat İlgazi'nin askerleri tarafından bozguna uğratıldılar. Kral Boudouin bu bozgunun adından Antakya'ya gelerek, Roger'in eşi olan kızı, burada bulunan hazineye ait pek çok değerli eşyayı babasına teslim etti. Birçok kişinin mallarına el koyduktan sonra Kral Baudouin, Antakya Prinkepsliği'ni ele geçirdi. Bu arada Tuğtegin, Artah'a gelip İlgazi ile buluştu. Birlikte hareket ederek, Esarib kalesini yağmaladı ve burayı ele geçirdi. Daha sonra Zerdâna üzerine harekete geçtiler. Zerdâna hâkimi Robert, İlgazi ve Türkmenlerin oraya doğru geldiklerini öğrenince, Kudüs kralı II. Baudouin ve diğer Haçlı kuvvetlerinden yardım istedi. Bunun üzerine harekete geçen Haçlılar ile yapılan savaşta Haçlılar, İlgazi ve Türkmenler tarafından büyük bir bozguna uğratıldı. İlgazi kaleyi teslim aldıktan sonra buraya kendi adamlarını yerleştirdi.⁵⁰²

Zerdâna'yı ele geçirdikten sonra Dânis üzerine hareket eden İlgazi, buraya geldiğinde, Haçlılar da 200'e yakın çadır ile burada karargâh kurmuştu. İki taraf arasında yapılan savaşta, Haçlılar bozguna uğratıldı. İlgazi, Tuğtegin ve Togan Arslan, Haçlılardan geri kalan ordunun üzerine saldırıya geçti ve onların yaya ve atlı kuvvetlerinden büyük bir kısmını öldürdüler. İlgazi'nin ordusu büyük bir zafer ve ganimet elde etmişti.⁵⁰³

Haçlılar ile yapılan Kanlı Meydan Savaşı'ndan sonra, İlgazi, 513/1119 yılında Halep'ten çıkarak Mardin'e gitti. Çünkü Halep'te kalabilmesi için buradaki askeri gücün kendisine yetecek derecede olması gerekiyordu. İlgazi'nin Halep'ten ayrılmasını fırsat bilen Haçlılar, bir takım yağma hareketlerine başladılar. Buna ek olarak II. Baudouin, Antakya'dan hareket ederek, Zûr'a gidip burada karargâh kurdu. Kral II. Baudouin 513/1119 yılında yapılan savaştan sonra bölgeye tekrar hâkim oldu. Daha sonra Kefertâb'a yönelen Haçlılar burayı da ele geçirdi. İşgallerine hız kesmeden devam eden Haçlılar, Sermîn ve Maaretu Masrîn'i de ele geçirdiler. Burda bulunan halka

⁵⁰¹ Mateos, *Urfulu Mateos Vekayi'nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 267.

⁵⁰² İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 140.

⁵⁰³ Azimi, *Azimi Tarihi*, 51; İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 142.

işkence yapıp, mallarını ateşe verdiler. İşgallerine hız kesmeden devam eden Joscelin önderliğindeki Haçlı orduları, Menbic, Nukra ve Kuzey Halep topraklarını ele geçirip, yağma hareketlerinde bulundular.⁵⁰⁴

İlgazi, 514/1120 yılında kalabalık bir Türkmen grubuyla harekete geçerek, Tel Bâşir'e yöneldi. Burada askeri bir harekâta bulunmadan, Azaz'a yöneldi. Fakat Türkmen askerleri hiçbir ganimet elde edemedikleri için savaşmak istemiyorlardı. Paraya ihtiyacı olan İlgazi önceden ele geçirmiş olduğu Haçlı esirlerini sattı. Bunun üzerine Türkmenler geri döndüler. Haçlılara karşı hiçbir girişimde bulunmadılar. Bu duruma çok sinirlenen İlgazi, Türkmenleri kınadı. Türkmenlerin ordudan ayrılmasıyla İlgazi'nin ordusunun büyük bir kısmı gitmiş sayılıyordu. Bunu fırsata çeviren Haçlılar, Tellü Dânis'e saldırdılar. Tuğtegin, Haçlılar ile mücadele için İlgazi'ye yardıma geldi. Güç durumda kalan Haçlılar geri çekilmek zorunda kaldılar. Haçlılar Antakya'ya, Türkler ise Halep'e geri dönmüştür.⁵⁰⁵

İlgazi, 514/1120 yılı sonlarına doğru Haçlıların ilerleyişini durdurmak için Joscelin'e Maarre, Kefertâb, Cebel, Bare ve Hâb'ın bölgelerinin vergisini ve bazı köyleri vererek Haçlılar ile anlaşma yapmak zorunda kaldı. Fakat İlgazi, asker toplamak için Halep'ten ayrıldığı sırada Haçlılar da anlaşmaya uymayarak, Müslüman çiftçileri yakalayıp onlara işkence yaptılar. Joscelin, 514/1120 yılında Nukra ve Ahas'a yağma hareketlerinde bulunarak barışı bozdu. Halep valisi, Kral II. Baudouin'e haber göndererek, Joscelin'in barışı bozduğunu bildirdi. Ancak kral bu konuda hiçbir girişimde bulunmamıştır. Daha sonra Şeyzer üzerine harekete geçen Haçlı orduları, şehrin emiri İbn Munkiz'in istedikleri parayı ödemesi üzerine bir anlaşmaya vardılar.⁵⁰⁶

4.3.3. İlgazi ve Dübeys'in İttifakı

Arap Meliki Dübeys b. Sadaka el-Esedi, Selçuklu Sultanı Mahmud'dan kaçmış ve Câber kalesine sığınmıştır. Daha sonra Artukoğlu İlgazi'nin yanına gitmiş⁵⁰⁷ ve onun kızıyla evlenmiştir. İlgazi, onun Kuzey Suriye bölgesine gitmesi ve burada faaliyet göstermesini istemiştir. Bu sırada Haçlılar Halep'in büyük bir bölümünü istila ettiler. İlgazi Halep'te bulunan oğlu Şemsüddeve'ye haber göndererek Haçlılar ile onların

⁵⁰⁴ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 144.

⁵⁰⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 144.

⁵⁰⁶ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 147.

⁵⁰⁷ İbnü'l-Verdi, *(Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden) Selçuklular*, 77.

istediği şekilde anlaşma yapmasını bildirdi. Bu anlaşma sonucunda Sermîn, el-Cezr, Leylûn ve Halep'in kuzey yöreleri Haçlıların eline geçmiş bulunuyordu. Bu sıralarda Selçuklu Sultanı Mahmud'un kardeşi Melik Tuğrul, Gürcülere karşı İlgazi'den yardım istedi. Teklifi kabul eden İlgazi beraberinde Dübeyş b. Sadaka ile birlikte Gürcüler üzerine harekete geçmiştir. Ancak İlgazi ve Dübeyş b. Sadaka bu seferde başarı sağlayamamış geri Mardin'e dönmüşlerdir.⁵⁰⁸

4.3.4. Süleyman'ın İlgazi'ye İsyanı

İlgazi oğlu Süleyman'ı Halep'e nâib olarak bırakmıştı. Süleyman bir süre sonra babasının emirlerini yerine getirmemeye başladı ve babasına isyan etti.⁵⁰⁹ Halep'te bulunan Sultanaşah'ı ve yakınlarını buradan uzaklaştırdı. Bir rivayete göre Dübeyş b. Sadaka, İlgazi ile birlikte Gürcüler üzerine sefer düzenleyeceği zaman, İlgazi'ye "*Halep'i kendisine vermesini, bunun karşılığında da ona 100 bin altın vereceğini, bu altınlar ile Türkmen askerlerini toplayıp Antakya'yı fethetmesinde yardımcı olacağını*" söylemiştir. İlgazi buna olumlu cevap vermiş ancak Gürcülerle yapılan savaşın başarıya ulaşmaması üzerine bu fikrinden vazgeçmiştir.⁵¹⁰ Süleyman isyan hareketlerinde ileri giderek, babasının nâiblerini yakalatıp tokatlatmış ve sakallarını kestirmiştir. Bütün bunlardan haberdar olan Haçlılar, bir an önce Halep'i ele geçirmek için hazırlıklara başlamışlardır. Halep'e bağlı pek çok yeri işgal etmişlerdir. Nukra ve Ahass kalelerini yağmalayıp, ateşe vermişlerdir. Diğer taraftan, oğlunun isyan hareketine çok sinirlenen İlgazi, Halep halkınında isteğiyle Halep'e gelmiş ve 515/1121 yılında burayı yeniden ele geçirmiştir. Bu arada İlgazi, Sultanaşah ve yakınlarını Câber kalesinden getirterek, Rıdvân'ın kızıyla evlenmiştir.⁵¹¹

⁵⁰⁸ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*,150; Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi'nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 268-271.

⁵⁰⁹ İbnü'l-Verdi, *(Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden) Selçuklular*, 78; Azimi, *Azimi Tarihi*, 53; Metropolit Hanna Dolapönü, *Tarihte Mardin (İtel-Nardin fi Tarih Merdin)*, (İstanbul: Hilal Matbaa, 1972), 43.

⁵¹⁰ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*,151.

⁵¹¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 468; İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 153.

4.3.5. Zerdanâ Kuşatması ve İlgazi'nin Ölümü

İlgazi'nin kardeşi Artukoğlu Behrâm'ın oğlu olan Belek b. Behrâm⁵¹², amcası İlgazi'nin isteği üzerine Suriye'ye gelmiştir. Belek b. Behrâm ile birlikte harekete geçen İlgazi, 516/1122'de Zerdanâ kalesine yönelip burayı kuşatmaya başladı. Kalenin hâkimi Guillaume, Antakya'ya II. Baudouin'in yanına giderek ondan yardım istedi. Yardım talebini kabul eden II. Baudouin, Urfa kontu Joscelin ile birlikte harekete geçerek, yaklaşık 14 gün sonra Zerdanâ bölgesine gelip karargâh kurdular. Ancak İlgazi, Zerdanâ'ya dört mancılık kurup ilk duvarı ele geçirmişti. Zerdanâ kuşatmasını bırakıp Haçlılar üzerine hareket eden İlgazi, onları geri çekilmeye mecbur bıraktı. Tekrar Zerdanâ'ya yönelerek burada bulunan Haçlıları öldürdü.⁵¹³ Bu sefer sırasında hastalanan İlgazi, tedavi olmak için Halep'e geri döndü. Ancak durumu gittikçe ağırlaşıyordu. Yanlarında bulunan Tuğtegin Dimaşk'a, Belek Gazi'de Harput'a geri döndü. Halep'te bir süre kalan İlgazi, iyileştikten sonra Mardin'e gitti. Meyyâfârikin'e gitmek için Mardin'den ayrılmış ve yolda hastalanıp Meyyâfarikin yakınlarında olan Acûleyn bölgesinde 17 Ramazan 516/19 Kasım 1122'de vefat etmiştir. Yerine oğlu Şemsü'ddevle Süleyman geçti.⁵¹⁴

İlgazi hâkimiyet altına aldığı bölgelerde halkı tarafından çok sevilmiştir. Hükümdarlığı süresince, Mardin ve Halep'te vergileri azaltarak halka adalet davranmıştır. Haçlılar ile mücadele ederek onları pek çok savaşta bozguna uğratmıştır.

4.4. BELEK B. BEHRAM

Belek amcası İlgazi ile birlikte Suriye seferine çıkarak, Zerdanâ kalesini Haçlıların elinden almayı başarmıştır. Ancak amcası İlgazi'nin sefer sırasında hastalanıp kısa süre sonra vefat etmesinin ardından Belek, Haçlılarla mücadelede artık tek başına hareket edecekti.

Belek, İlgazi'nin ölümü öncesinde Receb 516/Ekim 1122'de Suruc yakınlarında Urfa Kontu Joscelin ve Birecik Senyörü Galeran (du Puiset) ile giriştiği mücadelede

⁵¹²Coşkun Alptekin, "Belek b. Behrâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 402-403.

⁵¹³Azimi, *Azimi Tarihi*, 54.

⁵¹⁴İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 151; Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi'nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 271-272, Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl* (I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi), 86.

onları esir almış⁵¹⁵ ve beraberinde Harput'a götürmüştü.⁵¹⁶ Bunun üzerine Haçlılar Şaban 516/Ekim 1122 tarihinde Tellü Başır'den hareket ederek, Tellü Kabbâsîn'e karşı harekete geçtiler ve burada pek çok yağma hareketinde bulundular.⁵¹⁷

Belek, 19 Safer 517/18 Nisan 1123'de Gerger⁵¹⁸ üzerine harekete geçti.⁵¹⁹ Kaleyi elinde tutan Ermeni Mikhail, Haçlı liderlerinden yardım talep etti. Bu yardım çağrısına olumlu yanıt veren Kudüs Kralı II. Baudouin, Gerger'e doğru harekete geçti ve Fırat yakınlarında bulunan Uruş(Turuş) bölgesinde, Belek ile karşı karşıya geldiler. Yapılan savaşta Kral II. Baudouin esir olarak alındı ve Gerger kalesi Belek tarafından ele geçirildi.⁵²⁰ Belek'in bu başarısı İslâm âleminde coşkuyla karşılandı ve halife tarafından kendisine "gazi" unvanı verildi. Belek'in amacı Halep'i ele geçirmektir. Bunun için Fırat Irmağı'nı geçerek Halep üzerine yöneldi. Şehri güney yönünden sıkıştırmaya başladı. Burada bulunan halka eziyetler ederek, ürünlerini yaktırdı. Daha fazla dayanamayan halk teslim olmak zorunda kaldı. Belek, Haziran 517/1123 tarihinde Halep şehrine hâkim oldu. İlgazi'nin oğlu Bedrüddevle Süleyman'ı kaleden indirerek, oraya yerleşti ve Rıdvan'ın oğlu Sultanşah'ı da kaleden çıkarıp esir olarak Harran'a gönderdi.⁵²¹

Bütün bu olaylar olurken Belek'e esir olarak aldığı Haçlı liderlerinin kaçırıldığı haberi geldi. Ermeniler, Haçlı liderlerine yardım ederek onları esir olmaktan kurtarmış, aynı zamanda da kaleye saldırarak Belek'e ait olan pek çok şeyi ele geçirmişlerdi.⁵²² Haçlı liderleri serbest kalmışlardı ancak kaleden çıkmanın mümkün olmadığını biliyorlardı. Bu nedenle burayı ele geçirmek için hazırlıklara başladılar. Urfa Kontu Joscelin'i yardım getirmesi için kaleden çıkardılar.⁵²³ Ancak bu olayları haber alan Belek, Halep'ten Harput'a geldi ve 23 Receb 517/20 Haziran 1123'de burayı kuşattı. Kendisine karşı itaatsizlik yapan adamlarını ve burada kalan Haçlıları öldürdü. Joscelin ise çoktan Kudüs'e gidip Haçlı liderlerinden yardım istemişti. Haçlı orduları

⁵¹⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 469.

⁵¹⁶ Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi'nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 272; Azimi, *Azimi Tarihi*, 54; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 214.

⁵¹⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 151; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 76.

⁵¹⁸ Samsat-Harput arasında bir kale. Bu konuda bk. Mu'cemü'l-Bıldan, IV: 514.

⁵¹⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 485.

⁵²⁰ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 159; Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi'nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 272; Azimi, *Azimi Tarihi*, 55; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 217.

⁵²¹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 160; Azimi, *Azimi Tarihi*, 56.

⁵²² Urfa kontu Joscelin ve Galeran'ın kaçışları ile ilgili bk. Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi'nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 273; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 224-232.

⁵²³ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 77.

Tellü Bâşir'e geldikleri zaman Harput'un Belek tarafından teslim alındığını öğrendiler. Bunun üzerine Buzâa bölgesine karşı istila hareketlerine başladılar. Ekinleri tahrip ediyor, ağaçları ve yerleşim yerlerini ateşe veriyorlardı.⁵²⁴

Belek Gazi, Haçlılara karşı asker toplamak için hazırlıklara başladı. Çok sayıda Türkmen'i hizmetine aldı. Dımaşk hâkimi Tuğtegin, Musul emiri Aksungur el-Porsukîle birlikte askerlerini toplayarak, Azâz Kalesi'ni ele geçirmek için harekete geçtiler. Haçlılara karşı ilk başlarda galip durumda olan Selçuklu kuvvetleri daha sonraları zor durumda kalmaya başladı ve hiçbir başarı elde edemedi. Halep'e dönen Belek burada Rıdvân'ı kızı Ferhunde Hatun ile 23 Zülhicce 517/11 Şubat 1124'te evlendi.⁵²⁵ Belek Gazi'nin Halep'e gelmesinin ardından, halka zulüm eden fitne fesat çıkararak kimseler cezalandırılmaya başlandı, halk üzerinde Belek Gazi güvenilir bir kimse olarak görülmeye başlandı. Aynı zamanda Belek Gazi, "*Halep kapılarının gece, gündüz açık tutulmasını, şer ve fesat çıkararak bertaraf edilmesini*" emretti.⁵²⁷

Belek Gazi aynı zamanda Harran'da esir olarak tutulan Haçlı liderlerini Halep Kalesi'deki hapishaneye getirtti. Belek daha sonra Safer 518/Nisan 1124'te Türk askerlerinden oluşan bir kuvveti Haçlılar üzerine, sefere yolladı. Meşhalâ'da⁵²⁸ karşı karşıya gelen ordular arasında geçen şiddetli çatışmalar sonucunda, Türkler galip geldiler. Haçlılardan 40 atlı ve yaya askeri öldürdüler, geri kalanlarda yaralılarıyla birlikte geri çekilmek zorunda kaldılar.⁵²⁹

Belek Gazi, Safer 518/Nisan 1124'te Menbic hâkimi Hassân b. Gümüştegin'in itaatsiz davranışları nedeniyle Menbic kalesini ele geçirmek için İlgazi'nin oğlu Timurtaş'ı görevlendirdi. Timurtaş, Menbic Kalesi'ni ele geçirmek için harekete geçti, kalede bulunan Hassan ve kardeşi İsa isyan ettiler. İki kardeş Urfa Kontu Joscelin'den yardım talep ettiler.⁵³⁰ Belek'de kuşatmaya yardım etmek için Halep'ten çıkarak Menbic'e geldi. 18 Rebülevvel 518/5 Mayıs 1124'te yapılan savaşta Haçlılar büyük bir

⁵²⁴ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 161-162.

⁵²⁵ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 164.

⁵²⁶ Azimi, *Azimi Tarihi*, 56.

⁵²⁷ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 164-165.

⁵²⁸ Azaz'a bağlı olan bir köy. Bu konuda bk. Mu'cemü'l-Büldan, V: 155.

⁵²⁹ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 165; Azimi, *Azimi Tarihi*, 56.

⁵³⁰ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, 165-166; Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi'nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, 277.

yenilgiye uğradılar.⁵³¹ Belek, Haçlılara karşı 50 kez saldırıya geçmiş onları tabiri caizse yok etmiştir diyebiliriz. Galibiyetin ardından Belek, şükür için namaz kılıp dua etmiştir. Belek askerleriyle konuştuğu sırada Menbic Kalesi'nden kendisine bir ok atılmış ve bu okun köprücük kemiğine isabet etmesi sonucunda hayatını kaybetmiştir.⁵³² Cenazesi Halep'e götürülüp, Makam-ı İbrahim'in Kible(güney) tarafına gömülmüştür (6 Mayıs 1124).⁵³³

Belek Gazi, Haçlılara karşı girişmiş olduğu başarılı mücadeleler ile İslâm âleminde saygıyla anılmaktaydı. Ölümü bütün halkını üzüntüye boğmuştur.

---

⁵³¹ Azimi, *Azimi Tarihi*, 58.

⁵³² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 10: 485; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 77.

⁵³³ İbnü'l-Âdim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb'de Selçuklular*, 165-166; Azimi, *Azimi Tarihi*, 58; Pelin Aydoğdu Çolak, "I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Danışmendli İlişkileri", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (2019): 171-182; Remzi Ataoğlu, "Hısn-ı Keyfa Artuklu Hükümdarı Davud'un Siyasi Faaliyetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (1992): 33-43.

SONUÇ

Söz konusu dönemde Suriye'nin Şam'dan sonra ikinci önemli şehri konumunda olan Halep, Anadolu'dan Mezopotamya'ya ve Akdeniz'den İran'a kadar uzanan ticaret yollarının birleşme noktasında kurulmuştur. İlk olarak M.Ö. 3000'li yıllardan itibaren tarih sahnesine çıkan Halep, konumu itibariyle hareketli bir tarihe sahne olmuştur.

Şehirde birçok devlet kurulmuştur. Bu nedenden dolayı da çok sayıda medeniyetin izlerini taşımaktadır. Bu izlerden biri de Türklere aittir. Türkler Selçuklular zamanında bu bölgeye Türkmen akınlarıyla gelmişlerdir. Bölgeye ilk Türkmen girişi 1079 yılında Hanoğlu Harun zamanında olmuştur. İlk zamanlarda Abbâsî Halifelerinin atamış olduğu valiler tarafından yönetilen Halep, daha sonraları bizzat Türk komutanlar tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Türkmen akınları sonucunda 1079 yılında Tutuş'un Halep'i alarak burada Suriye Selçuklu Melikliği kurmasıyla hız kazanmıştır.

Tutuş'dan sonra yerine geçen oğlu Melik Rıdvândönemine çeşitli mücadelelere sahne olmuştur. Rıdvân bu dönemde Bâtıniler ile işbirliği içinde olmuş ve onların siyasetine uygun olarak dört hafta kadar Fâtımîhalifesi adına hutbe okutmuştur. Rıdvân'ın böyle bir girişimde bulunmasının sebebi çevresinde bulunan diğer emirlere güvenmemesi olarak gösterilmektedir. Rıdvân ve kardeşi Dukak arasındaki taht mücadeleleri, kardeşlerin birlik olmaması ve kendi aralarında gerçekleşen savaş nedeniyle Halep, saldırılara açık hale gelmiştir. Birlik ve beraberliğin oluşturulmadığı dönemlerde olaya başka unsurlar dâhil olmuştur. Eğer bu unsurlar doğru bir şekilde değerlendirilebilseydi belki de Halep Selçuklu Melikliği yıkılma sürecine girmeyecek daha da güçlenerek hâkimiyet alanını genişletebilecekti.

Büyük Selçuklu Devletine tabi olan Halep, daha sonraları Selçuklu sultan ve emirleri arasında baş gösteren taht mücadeleleri nedeniyle, o dönemde oluşmaya başlayan Haçlı tehlikesi ile baş etmesi oldukça zorlaşmıştır. Selçuklu emirleri Haçlıları, diğer emirlere göre daha az tehlikeli olarak görmüşlerdir. Bazı dönemlerde Müslüman emirler Haçlılara karşı birbirleriyle anlaşmak yerine dağılmayı ve Haçlılar ile ittifak kurmayı tercih etmişlerdir. Bu durumda bölgede bulunan Müslüman emirlerin hâkimiyet alanlarının birer birer elden çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Halep'in yakın bölgelerin Haçlılar eline geçip burada bazı Haçlı kontlukları kurulmasına rağmen, Halep kendisini Haçlılar konusunda başarıyla savunmuş ve

Haçlılara teslim olmamıştır. Üstelik Halep şehri, Haçlıların Antakya ve Kudüs'e hâkim olabilmeleri için yol güzergâhında bulunan bu şehri ele geçirmeleri gerekiyordu. Bu nedenle Halep, Haçlılar ile mücadelede kilit bir konumdaydı. Dolayısıyla Kuzey Suriye bölgesinde hâkimiyet kurmak isteyen Haçlılar, jeopolitik ve stratejik açıdan Halep ile yakından ilgilenmişlerdi.

Bölgenin önemli şehirlerinden olan Antakya'nın Haçlılar eline geçmesiyle başta Halep olmak üzere Kuzey Suriye ve Filistin Haçlı istila ve yağmalarına sahne olmuştur. Antakya bölgesinin işgal edilmesi döneminde de Müslüman emirlere haberler gönderilmiş destek istenmiştir. Ancak kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklardan dolayı destek göndermede tereddüt etmiş, bu nedenle güçlü olan Selçuklu orduları, Haçlılar karşısında mağlup olmuştur.

Rıdvân b. Tutuş'un ölümünden sonra yerine geçen oğulları Alparslan-El-Ahras'ın devlet yönetiminde tecrübesiz olması ve bir zaman sonra zevk ve sefaya düşmesi ve idareyi boşlamasından dolayı atabeg Lü'lü tarafından öldürülmüştür. Onun ölümünden sonra yerine geçen 6 yaşındaki kardeşi Sultanşah, küçük yaşta olmasından dolayı, şehrin yönetimini Lü'lü kendi üzerine almıştır. Rıdvân'ın vezirlerinden olan Lü'lü'nün Halep şehrinin yönetimini devralmasıyla uyguladığı yanlış politika ve bütün herşeye sahip olma duygusu nedeniyle, iyice zor duruma düşen şehir, Halep halkının isteği doğrultusunda Artuklu emiri İlgazi tarafından ele geçirilmiş ve Halep Selçuklu Melikliğine son verilmiştir. Bu dönemden sonra Halep, İlgazi ve onun oğlu tarafından yönetilmiştir. İlgazi Halep'in Haçlılar eline geçmemesi için çok çaba sarfetmiş ve onlar ile sürekli mücadele içinde olmuştur. İlgazinin ölümüyle birlikte Halep şehri, İlgazi'nin yeğeni olan Belek b. Behram'ın hâkimiyetine geçmiştir. Belek Haçlılara karşı büyük başarılar elde etmiş, Haçlı liderlerinden önde gelen isimleri esir olarak almıştı. Yine bir Haçlı mücadelesi sırasında kaleden atılan bir ok sonucu öldürülmüştür.

Bu çalışma ile Halep'in Haçlı seferlerinde ne denli önemli bir konumda olduğunu ve Meliklerin devlet yönetiminde vermiş oldukları yanlış kararların nelere sebebiyet verdiğini anlatılmaktadır. Düşman karşısında birlik olamamanın halk ve bölge üzerindeki sıkıntıları görmektediriz.

KAYNAKÇA

- Ağırakça, Ahmet. "Humareveyh b. Ahmed b. Tolun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18: 348, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Ahmed b. Mahmud. *Selçuk-Name I*, çev. Erdoğan Merçil, İstanbul: Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş., 1977.
- Akyol, Edip. "Anadolu'da Müslümanlara Karşı İlk Haçlı Yapılanması", *Mukaddime*, sy. 2 (2010): 79-96.
- Akyol, Edip. *Seyfüddeve ve Bizans'la Mücadele*, Konya: Çizgi Kitapevi, 2017.
- Algül, Hüseyin. "Mûte Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31: 385-387, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Alptekin, Coşkun. "Belek b. Behrâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5: 402-403. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Altan, Ebru. "Yağısıyan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43: 177-179, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Altan, Ebru. *Antakya Haçlı Prinkepliği Tarihi Kuruluş Devri(1098-1122)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Ataoglu, Remzi. "Hısn-ı Keyfa Artuklu Hükümdarı Davud'un Siyasi Faaliyetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (1992): 33-43.
- Atıcı Arayancan, Ayşe. *Hasan Sabbah ve Alamut*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017.
- Ayan, Necmettin ve Özen, Firdevs. "Tarihsel Süreç İçinde Selçuklular Devrinde Halep Kalesi", *Journal Turkish Studies*, (2017): 34-54.
- Aycan, İrfan. "Muaviye b. Ebu Süfyan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30: 332-341, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Aycan, İrfan. *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebu Süfyan*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Aydoğdu Çolak, Pelin. "I. Mesud Dönemi Türkiye Selçukluları-Danışmendli İlişkileri", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (2019): 171-182.
- Azimi. *Azimi Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler(H. 430-538=1038/39-1143/44)*, çev: Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1 Hz. Ebu Bekir Dönemi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Bahadır, Gürhan. "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 46 (2009): 163-178.
- Bahadır, Gürhan. *İslâm Fethinden Haçlılara Kadar Antakya (M.S.639/1098)*, Antakya: Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Pagem Akademi, 2012.

- Bardakçı, Kürşat. “Antikçağ’da Kayseri-Halep Arasındaki Yol Güzergâhları”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, sy. 4 (2018): 40-51.
- Bayram, Mikail. *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya: Kömen Yayınları, 2003.
- Bilindir, İsmail. “Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Suğur-Eş’şam Sınır Hattının Halep’e Gerilemesi Süreci Ve Türklerin Bölgedeki Faaliyetleri”, *Ijoses*, sy. 6 (2016): 18-34.
- Bilindir, Sedat. “Ortaçağ’da Halep ve Türkler (944-1117)”, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017.
- Bilindir, Sedat. “Suriye Selçukluları Döneminde İki Kardeş Arasında Yaşanan Çekişmelerin bölge Kaderine Etkileri”, *AMS*, sy. 7 (2016): 11-25.
- Bozkurt, Nebi. “Kubbetü’s-Sahre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26:304-308, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Crawford, Robert. *Rıdvan the Malignad*, Edited by James Kritzeck and R. Bayly Winder, TheWold of İslâm Studies, in Honour of Philip K. Hitti, London 1959.
- Demir, Ahmet. *Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Kamer Yayınları, 2018.
- Demircan, Adnan. “Müslümanların Fethinden Mervanîlerin Yıkılışına Kadar Meyyâfârikîn”, *İstem*, sy. 17 (2009): 9-22.
- Demirkent, Işın. “Herakleios”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17: 210-215, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Demirkent, Işın. “Menbic”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29: 123-12 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*, İstanbul, Globus Dünya Basımevi, 1997.
- Demirkent, Işın. *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Deniz, Arda, Kamacı, Koray. *Orta Doğu ve Avrupanın Sendromu (Haçlı Seferleri)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013.
- Dolapönü, Metropolit Hanna. *Tarihte Mardin (İtel-Nardin fi Tarih Merdin)*, İstanbul: Hilal Matbaa, 1972.
- Duman, İbrahim. “Halep Selçuklu Meliki Rıdvân b. Tutuş(488-507/1095-1113)”, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2014.
- Durmuş, İsmail. “İbnü’l-Haşşâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 21: 73 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Erdem, İlhan. “Haçlılar İle Mücadelede Menbiç Ve Emir Belek”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 64 (2018): 191-204.
- er-Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleymân. *Kitâb-ı Râhatü’s-Sudûr ve Âyetü’s-Sürûr*, çev: Ahmet Ateş, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Fayda, Mustafa. “Ebu Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10:101-108, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

- Fayda, Mustafa. “Yermük Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43: 485-486, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Fayda, Mustafa. *Dört Halife/Hulefâ-i Râşidîn Dönemi (632-661)*, İslam Tarihi, Ed. Eyüp Baş, Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Fulcherius, Carnotensis. *Kudüs Seferi*, Çev. İlcın Bihter Barlas, İstanbul: IQ, Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Gençel Efe, Zehra. “Ortaçağda Urfa’nın Fiziki ve Etnik Yapısı”, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2003.
- Georg, Ostrogorsky. *Bizans Devleti Tarihi*, çev: Fikret Işıltan Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2011.
- Gregory, Abû'l-Farac. *Abû'l-Farac Tarihi I*, çev: Ömer Rıza Doğrul Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Günaltay, M. Şemseddin. *Yakın Şark III. (Suriye ve Filistin)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Güngör, Zeynep. “Ermenilerin Haçlılara Yardımları: Antakya İki Kız Kardeş Kulesi Muhafızı Firuz Örneği”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi 1*, sy. 1 (2018): 85-91.
- Halaçoğlu, Yusuf. “fersah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 12: 412, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Hillenbrand, Carole. *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayıncılık, 2015.
- Hitti, Philip K. *History of Syria*, Macmillan Co, Ltd., London, 1951.
- Hitti, Philip K. *İslam Tarihi I*, çev: Salih Tuğ, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- Holt, P.M. *11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Tarih vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Işık, Abdulcelil. “Haçlılarla Mücadelede Halep Şehrinin Rolü Ve Önemi (Selçuklular-İmreddin Zengi Ve Nureddin Mahmud Dönemleri),” *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, sy. 6 (2019): 11-12.
- İbn Cübeyr. *Rihle, Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev: İsmail Güler, İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.
- İbn Hibban. *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa*, çev: Harun Bekiroğlu, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- İbn Kalanisi. *Şam Tarihine Zeyl I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, Çev. Onur Özatağ, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- İbn Şihab ez-Zühri. *el-Megazi*, çev: Mehmet Nur Akdoğan, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- İbnü'l-Adim. *Biyografilerle Selçuklular Tarihi Bugyetü't-taleb fi Tarihi Halep Seçmeler*, çev. Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982.

- İbnü'l-Esir. *El-Kamil Fi't Tarih Tercumesi*, VIII, IX, X, çev. Abdülkerim Özeydin, İstanbul: Bahar Yayınları, 1989.
- İbnü'l-Verdi. *(Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden) Selçuklular*, çev: Mustafa Alican, İstanbul: Kronik Yayınevi, 2017.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Sultan Melikşah*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Hamdaniler", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 15: 446-447, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Karakuş, Nadir. *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, İstanbul: Mana Yayınları, 2018.
- Karakuş, Nadir. "Haçlı Seferlerinde Düşman Kardeşler: Rıdvân ve Dukak", *İstem*, sy. 32 (2018): 262.
- Kaya, Mahmut. "İskender", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 22: 557-559, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Kazvîni, Hamdullâh Müstevfi-i. *Târîh-i Güzîde(Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, ed. Erkan Göksu, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2015.
- Komnena, Anna. *Alexiad, (Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt Sonrası)*, çev: Bilge Umar, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1996.
- Küçükbekir, Esin. "Sultan Alparslan Dönemi Selçuklu-Mirdâsî İlişkileri", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy: 1 (2016): 30-40.
- Maalouf, Amin. *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Merçil, Erdoğan. "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti'nin Durumu", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Ankara, (1999): 151.
- Merçil, Erdoğan. "Mirdâsiler", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 30: 149-151, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Merçil, Erdoğan. "Şahne", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 38: 292-293, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Michaud, J. F. *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, Hazırlayan: Güray Kırpık, (Ankara: Lotus Yayınları, 2011), 267.
- Mieroop, Marc Van de. *Antik Yakındoğu'nun Tarihi*, çev: Sinem Gül, Ankara: Dost Kitapevi, 2006.
- Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah. *Camiu'd-düvel, Selçuklular Tarihi I*, Çev. Ali Öncül, İzmir: Akademi Kitapevi, 2000.
- Odabaşı, Zehra. "Müslümanların Gözünden I. Haçlı Seferi ve Selçukluların Haçlılara Karşı Savunması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, (2018): 323-230
- Öğün Bezer, Gülay. "Müslim b. Kureyş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32: 94-96, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Öğün Bezer, Gülay. "Tuğtegin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41: 347-349, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

- Önkal, Ahmet. “Ebu Ubeyde b. Cerrah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10: 249-250, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Öz, Mustafa. “Dürzîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10: 39-48, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Özaydın, Abdülkerim. “Berkyaruk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5: 514-516, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Özaydın, Abdülkerim. “I. Haçlı Seferinin Başarıya ulaşmasında Büyük Selçuklular’ın İçinde Bulunduğu Siyasi ve İktisadi Şartların Rolü”, *Usad*, (2016): 1-18
- Özaydın, Abdülkerim. “Melikşah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29: 54-57, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Özaydın, Abdülkerim. “Muhammed Tapar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30: 579-580, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Özaydın, Abdülkerim. “Râzî-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34: 489-490, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Özaydın, Abdülkerim. “Salih b. Mirdas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36: 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Özaydın, Abdülkerim. “Seyfü’l-devle el-Hamdani”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37: 35-36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Özkuyumcu, Nadir. “Tolunoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41: 233-236, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Piyadeoğlu, Cihan. *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2017.
- Ramazan, Şeşen. “Cezîre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7: 509-511 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Richard, Jean. *The Crusade (1071-1291)*, Translated by Jean Birrell, New York: Cambridge University Press, 2005.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu)*, çev: Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1998.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi II (Kudüs Krallığı ve Frank Doğu)*, çev: Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1987.
- Sarıçam, İbrahim, Erşahin, *Seyfettin. İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Sauvaget, Jean. “Halep”, *İslam Ansiklopedisi*, 5: 122.
- Sayran, Ahmet. “Meyyâfârikîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29: 511-512, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Sevim, Ali. “Atsız b. Uvak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4: 92-93, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Sevim, Ali. “Harun b. Han” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16: 258, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Sevim, Ali. “İbn Münkız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 20: 221-222 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

- Sevim, Ali. “Malazgirt Muharebesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27: 481-483, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Sevim, Ali. “Rıdvân b. Tutuş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35: 49-50, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Sevim, Ali. “Sökmen b. Artuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37: 392-394, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Sevim, Ali. *Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mirâtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II, Sultân Alp Arslan Dönemi Belgeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Sevim, Ali. *Suriye Selçukluları I*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1965.
- Sevim, Ali. *Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin Atsız Artuk ve Aksungur*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.
- Sıbt İbnü'l Cevzi. *Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, Çev. Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Sümer, Faruk. “Afşin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1: 440, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Sümer, Faruk. “Ahlat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2: 19-22 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Sümer, Faruk. “Tuğrul Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41: 344-346, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Taberi, İbn Cerir Et-Taberi. *Tarihu't-Taberi*, çev, Cemalettin Saylık, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Tokuş, Ömer. “Hamdanilerin Şiiliği İle İlgili Tespitler ve Hamdani Şiiliğinin Karakterleri”, *Turkish Studies*, sy. 10/9 (2015): 460-468.
- Tokuş, Ömer. “X.ve XI. Asırda Musul, Halep ve bunlara Mücavir Yerlerde Ukayli Hâkimiyeti”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6, sy. 12 (2016): 249-278.
- Usame İbn Munkız. *Kitâbu'l İ'tibâr (İbretler Kitabı)*, çev: Yusuf Ziya Cömert, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.
- Usta, Aydın. *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015.
- Vâkıdî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-Meğâzî (Hz. Peygamber'in (sav) Savaşları)*, çev: Musa K. Yılmaz, İstanbul: Harf Yayınevi, 2014.
- Yâkut, Yâkut b. Abdullah el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Buldân*, Dar-ı Sadr, II, Beyrut 1995.
- Yavuz, Mehmet. “İbn Haşşâb ve Amîn Risalesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, sy. 10 (2008): 105-116.
- Yazıcı, Nesimi. *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Yazıcı, Talib. “Halep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32: 239-244. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

- Yazılıtaş, Nihat. *Fâtımî Devleti'nde Türkler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009.
- Yıldırım, Recep. *Uygarlık Tarihi*, İzmir: Tutubay Yayınları, 2000.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Ecnâdeyn Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10: 385 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Yiğit, İsmail. "Tebük Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40: 228-230, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Yiğit, Turgut. "Hitit Krallığı İle Kuzey Suriye İlişkilerinde Halpa/Halap (Halep) Kenti'nin Yeri", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırma Merkezi*, (2009): 365-383.

EKLER

EK-1. Pierre l'Ermite, Sefere Çıkan Haçlılara Yol Gösteriyor

Şekil E1.1. Pierre l'Ermite, Sefere Çıkan Haçlılara Yol Gösteriyor.

Kaynak: Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, İstanbul, Globus Dünya Basımevi, 1997.

EK-2. Drakon Savaşı'nda Haçlıların Türklere Yenilgisi

Şekil E1.2. Drakon Savaşı'nda Haçlıların Türklere Yenilgisi.

Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, İstanbul, Globus Dünya Basımevi, 1997.

EK-3. Haçlı Seferleri Zamanında Anadolu

Şekil E1.3. Haçlı Seferleri Zamanında Anadolu.

Kaynak: Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, İstanbul, Globus Dünya Basımevi, 1997.

EK-4. Eskişehir Yakınında Dorylaion Savaşı

Şekil E1.4. Eskişehir Yakınında Dorylaion Savaşı.
Kaynak: Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, İstanbul, Globus Dünya Basımevi, 1997.

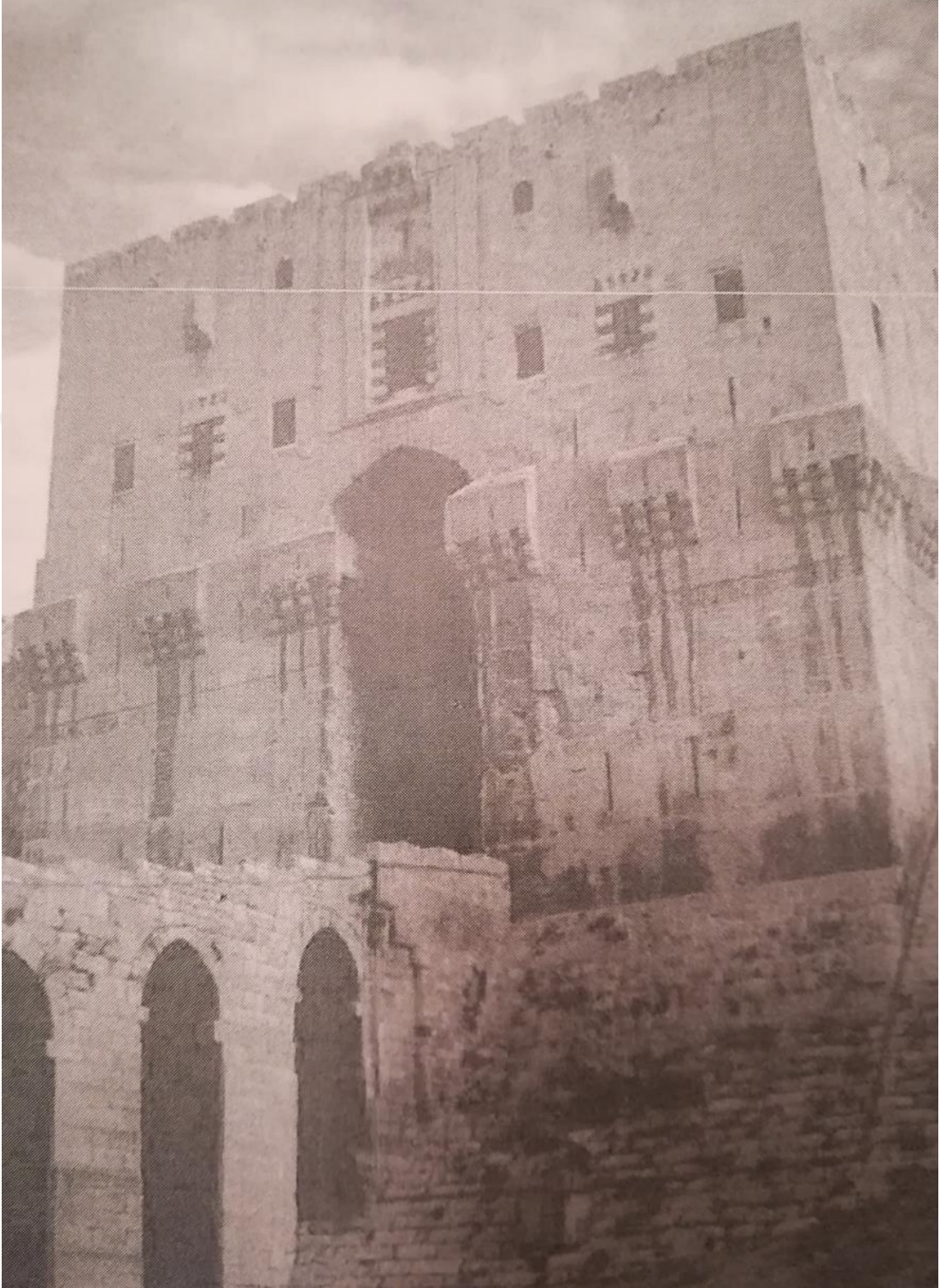
EK-5. Kürboğa'nın Ordusu İle Haçlıların Savaşı

Şekil E1.5. Kürboğa'nın Ordusu İle Haçlıların Savaşı.

Kaynak: Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, İstanbul, Globus Dünya Basımevi, 1997.

EK-6. Halep Kalesi

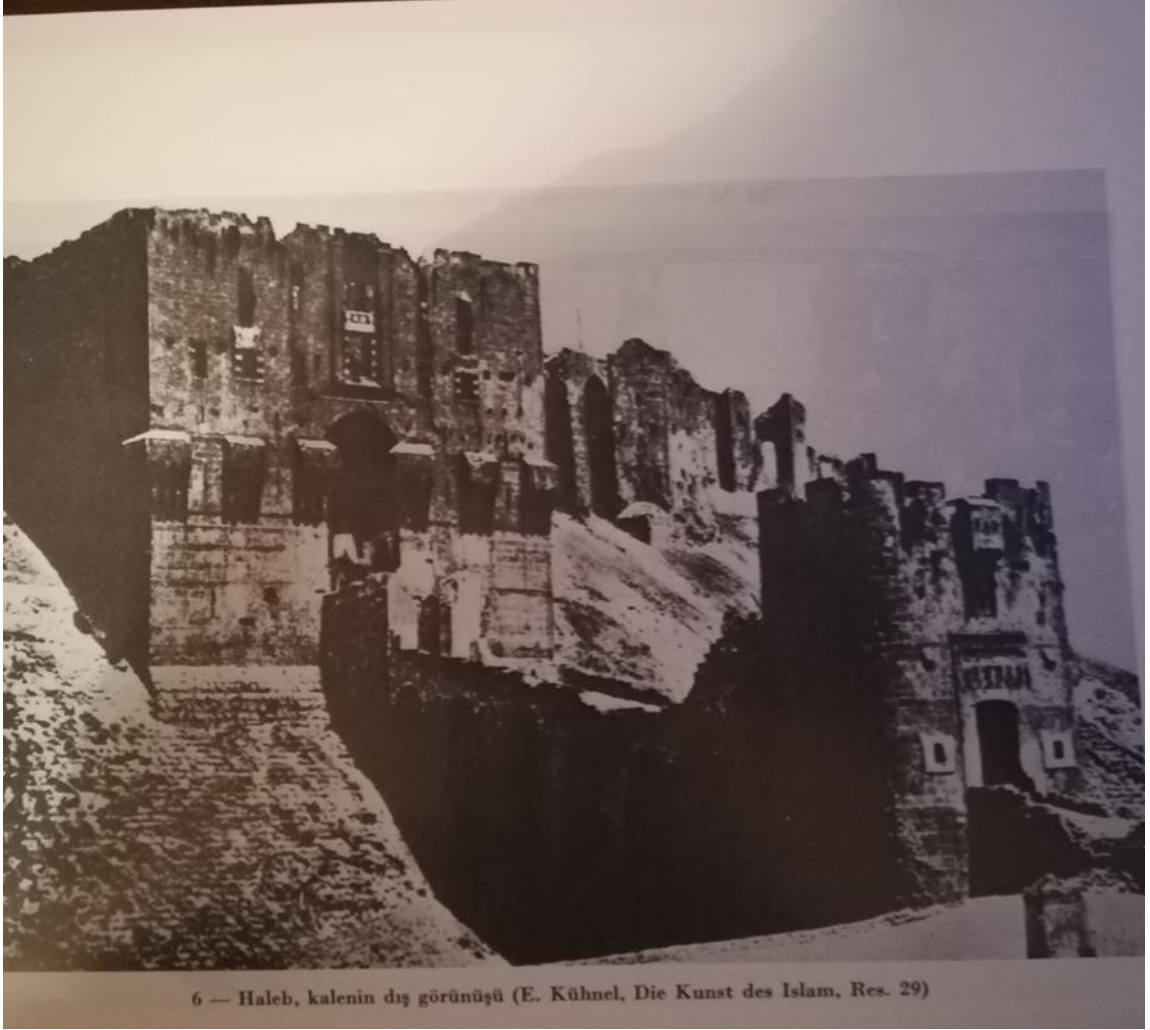

Şekil E1.6. Halep Kalesi.

Kaynak: Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, İstanbul, Globus Dünya Basımevi, 1997.

EK-7. Halep Kalesinin Dış Görünüşü

Şekil E1.7. Halep Kalesinin Dış Görünüşü.
Kaynak: Jean Sauvaget, "Halep", İslam Ansiklopedisi.

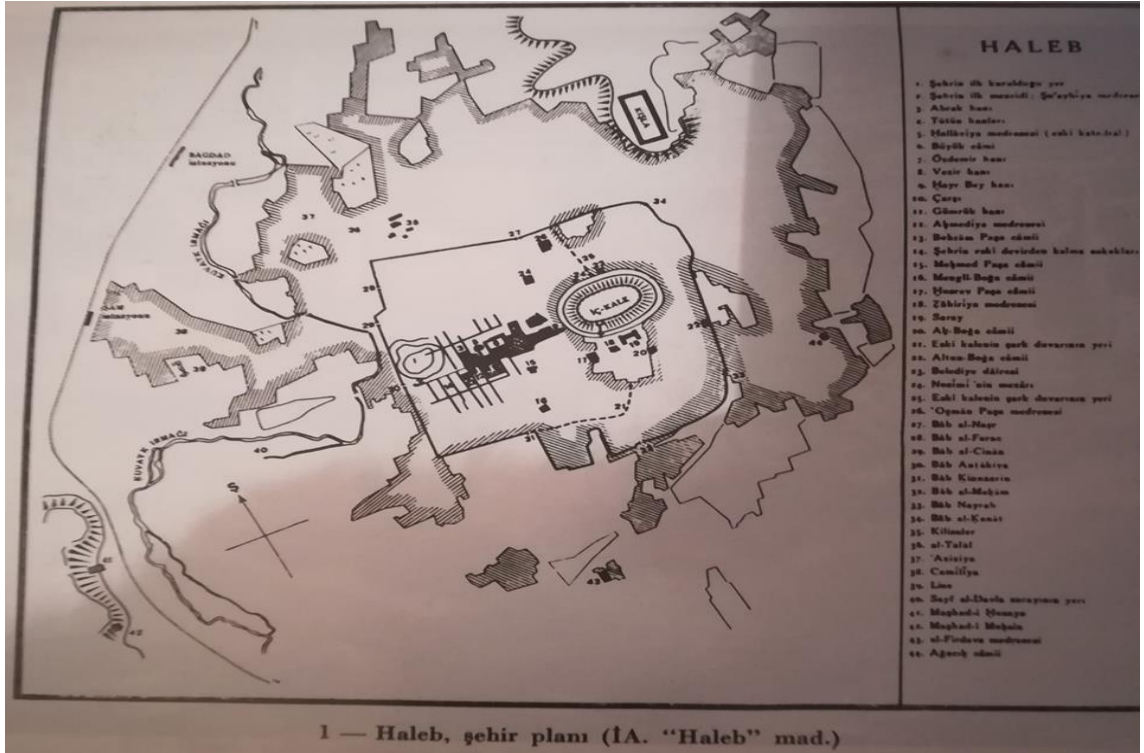
EK-8. Halep Selçuklu Melikliği Hâkimiyet Alanları

Şekil E1.8. Halep Selçuklu Melikliği Hâkimiyet Alanları.

Kaynak: Ali Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi.

EK-9. Halep Şehir Planı

Şekil E1.9. Halep Şehir Planı.

Kaynak: Ali Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi.

